МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА

На правах рукопису

АКСЕЛЬРОД Роман Борисович

УДК 32.33 (477)

КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ЦІННІСНА СКЛАДОВА ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ВЛАДНОЇ ЕЛІТИ УКРАЇНИ

23.00.03 – політична культура та ідеологія

ДИСЕРТАЦІЯ

на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

Науковий керівник:
КОРНІЄНКО Валерій Олександрович,
доктор політичних наук, професор

Київ – 2015

ЗМІСТ

ВСТУП ……	3
РОЗДІЛ 1	
КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ОБ'ЄКТ ПОЛІТОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ……	12
1.1 Концептуалізація поняття «політична компетентність» в історико-політологічному дискурсі……..…	12
1.2 Теоретико-методологічні засади дослідження компетентності владної еліти ……..……..….	36
Висновки до першого розділу ……..	63
РОЗДІЛ 2	
КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ІНТЕГРОВАНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ВЛАДНОЇ ЕЛІТИ УКРАЇНИ ……..……	67
2.1 Аксіологічний вимір політичної компетентності владної еліти ..….	67
2.2 Політико-культурний чинник професійної компетентності української владної еліти ……..	83
2.3 Діяльнісний компонент політичної компетентності владної еліти українського суспільства як відображення її політичної культури …….	102
Висновки до другого розділу ……...	115
РОЗДІЛ 3	
СОЦІАЛЬНІ МЕХАНІЗМИ ТА СПОСОБИ ОПТИМІЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ВЛАДНОЇ ЕЛІТИ ……..…	120
3.1 Ціннісні орієнтири подальшого розвитку політичної компетентності владної еліти ……...	120
3.2 Політичний діалог як суспільно-ціннісний механізм розвитку професійної компетентності владної еліти ……..……..	138
3.3 Формування конфліктологічної компетентності владної еліти як чинника прийняття політичних рішень ……..	153
Висновки до третього розділу ……...	170
ВИСНОВКИ ……...	175
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ …….	181

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасний соціально-політичний розвиток України, її модернізація потребують високого рівня загальної, професійної та політичної компетентності владної еліти. Без підвищення здібностей, умінь і професіоналізму останньої неможливо розв'язати реальні проблеми, з якими стикається сьогодні українська держава. Сучасні кризові явища у політиці, економіці, культурі, соціальній сфері є, в тому числі, і результатом політичної некомпетентності, непрофесіоналізму, що суттєво впливає на успішність і темп суспільних перетворень. Об'єктивними вимогами, що висуваються до владної еліти України є розвиток, насамперед, її політичної культури, як важливого чинника прийняття й реалізації компетентного політичного рішення, налагодження політичного діалогу зі громадськістю, знаходження компромісу та порозуміння. Виникає потреба не лише у зміні ролі та змісту діяльності владної еліти, а також у підвищенні її активності в розширенні своїх знань, ціннісних орієнтацій, розвитку ініціативності, відповідальності. Від якості та рівня компетентності владної еліти у вирішальній мірі залежить авторитет та легітимність влади. Саме тому науковий аналіз цього феномену, концептуальне осмислення сутності політичної компетентності владної еліти України, шляхів та методів її формування особливо необхідні в сучасних умовах.

Дослідження політичних еліт завжди знаходилися в епіцентрі історії політичної науки. Особливо слід виділити праці Конфуція, Платона, Аристотеля, Н. Макіавеллі, Т. Гоббса, Д. Локка, Ш. Монтеск'є, Г. Гегеля, А. Токвіля, Р. Міхельса, К. Маркса, Ф. Енгельса, В. Парето, М. Вебера. Українські вчені Є. Афонін, В. Бакуменко, М. Головатий, І. Гончаренко, Н. Гончарук, В. Добіжа, С. Вовканич, Г. Водолазов, В. Корнієнко, А. Круглашов, С. Логвиненко, В. Олуйко, В. Опанасюк, А. Пахарєв,

М. Пірен, А. Погорєлова, Н. Селютіна. С. Серьогін, І. Сурай, С. Троян, С. Чемекова, М. Шульга, Г. Щерба та інші також зробили певний внесок у дослідження сутності, значення та ролі політичних еліт у суспільних процесах, проблем ідентифікації та функціонування національної еліти.

Однак наукові розробки, які присвячені цій тематиці, не вичерпали можливості опрацювання концепції формування й функціонування владної еліти України в контексті політичної компетентності як складової її політичної культури й чинника прийняття політичних рішень. Це частково знайшло відображення у наукових розвідках В. Андрущенка, В. Бабкіна, О. Бабкіної, В. Бебика, Є. Головахи, В. Горбатенка, І. Воронова, О. Демидова, Г. Зеленько, Л. Кочубей, В. Кременя, І. Кресіної, П. Кузьміна, О. Кучеренка, Г. Латфулліна, Ф. Медвідя, М. Михальченка, М. Новічкової, М. Обушного, Н. Паніної, М. Поповича, М. Розумного, Ф. Рудича, К. Семчинського, О. Траверсе, О. Шестопал та інших. У процесі прийняття політичних рішень роль компетентності визначалась у дослідженнях В. Авер'янова, Г. Атаманчука, А. Деркача, Б. Кухти, Т. Мотренка, Ф. Шамхалова. Серед дисертацій політологічного напряму слід назвати роботи Т. Каменчук та Н. Лепської, що присвячені цій проблематиці. Наявні розробки носять, як правило, спеціальний характер, розглядаючи проблеми компетентності з точки зору функціонування акторів у сфері політики. Це й актуалізувало осмислення компетентності владної еліти як суттєвого чинника сучасного розвитку українського суспільства, особливо як ціннісної складової її політичної культури.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконувалась на кафедрі політичних наук в межах науково-дослідної теми «Проблеми політичної модернізації і трансформації: світовий досвід та українські реалії», що входить до Тематичного плану науково-дослідних робіт Національного педагогічного університету імені

М. П. Драгоманова, науковий напрям «Дослідження проблем гуманітарних наук», затверджений Вченою радою НПУ імені М. П. Драгоманова (протокол № 6 від 26 грудня 2012 року). Тема дисертаційного дослідження затверджена Вченою радою Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол № 7 від 31 січня 2013 року).

Мета дисертаційної роботи полягає у виявленні чинників і механізмів формування політичної компетентності як ціннісної складової політичної культури владної еліти, особливостей її функціонування в ракурсі розв'язання завдань соціально-політичного розвитку сучасної України.

Мета зумовлює розв'язання таких **завдань**:

– проаналізувати розуміння поняття «політична компетентність» в історико-політологічному дискурсі;

– розкрити теоретико-методологічні засади дослідження політичної компетентності владної еліти;

– визначити аксіологічну складову політичної компетентності владної еліти;

– виявити політико-культурні чинники професійної компетентності вітчизняної владної еліти;

– охарактеризувати діяльнісний компонент політичної компетентності владної еліти українського суспільства як відображення її політичної культури;

– визначити ціннісні орієнтири подальшого розвитку політичної компетентності владної еліти;

– з'ясувати значення політичного діалогу як суспільно-ціннісного механізму розвитку політичної компетентності;

– показати значення конфліктологічної компетентності владної еліти як важливого чинника прийняття політичних рішень.

Об’єктом дослідження є ціннісні складові політичної культури сучасної владної еліти України.

Предметом дослідження є компетентність владної еліти України як ціннісна складова її політичної культури.

Методологічну основу дослідження становлять філософські, загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, що забезпечують єдність гносеологічного, соціально-філософського і політологічного аналізу феномену політичної компетентності та виявлення її зв’язку з політичною культурою та свідомістю українського суспільства. Стратегія дисертаційного дослідження базується на принципах науковості, комплексності, діалектичності, цілісності, історизму, системності, об’єктивності, послідовності, плюралізму, конкретності.

Методологія дослідження ґрунтується на різноманітних підходах і методах, які дозволили забезпечити достовірність наукових результатів, а саме: діалектичний метод як основа органічного пізнання науки і практики в контексті політичної компетентності; історичний підхід, який реалізовано у з’ясуванні еволюції та етапів наукового вивчення політичної компетентності як політико-культурного феномена; соціологічний метод дав підстави для з’ясування впливу політичної культури владної еліти культури на формування професійної компетентності; системно-функціональний метод, який дозволив провести взаємозв’язок між рівнем політичної культури владної еліти та її політичної компетентності; системний і синергетичний методи дали можливість розглядати феномен політичної компетентності як цілісне явище; метод компаративного аналізу, обумовлений потребою порівняння різних напрямів та підходів до об’єкту і предмету дослідження. Загальнологічні методи наукового пошуку: аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення, індукція, дедукція — дозволили визначити спільні риси окремих концептуальних моделей політичної компетентності, виявити

основи її існування в контексті політичної культури українського суспільства. У процесі дослідження було також використано метод сходження від абстрактного до конкретного: від аналізу категорій політичної компетентності — до її практичного прояву в практичній діяльності владної еліти України.

Специфіка політичної компетентності як атрибуту політичної діяльності, що є самокерованою цілісністю цілепокладання, з'ясована за допомогою системного, діяльнісного, структурно-функціонального, аксіологічного, політико-культурного підходів, що зумовлено аналізом політичної компетентності як феномена політичної культури владної еліти.

Емпірична базою наукової розвідки є соціологічні дослідження фонду «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва», Українського центру економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова, соціологічного моніторингу «Українське суспільство» Інституту соціології НАН України.

Наукова новизна одержаних результатів. У дисертації здійснено спробу комплексного дослідження феномену політичної компетентності в контексті політичної культури вітчизняної владної еліти — її сутності, співвідношення зі спорідненими категоріями (компетенція, професіоналізм, ефективність, ерудованість, досвідченість), а також її функцій, ролі в прийнятті важливих політичних рішень. Проведене дослідження дало можливість сформулювати положення, які, на погляд дисертанта, містять наукову новизну й у вигляді тез виносяться на захист.

Уперше:

— концептуально обґрунтовано, що компетентність є ціннісною складовою політичної культури владної еліти України, широким комплексом знань і повноважень, здібностей і політичного досвіду, здатністю еліти реалізувати ці якості в практичній діяльності; визначено, що компетентність

владної еліти проявляється не лише у здійсненні політичної влади, функціонуванні інститутів політичної системи, але й у формуванні нових орієнтацій і цінностей, залученні громадян до нових норм і правил. Політична компетентність владної еліти визначається ступенем розуміння нею цілей, завдань і пріоритетів сучасного розвитку держави і суспільства, високим рівнем відповідальності у їх здійсненні, відкритістю для контактів з населенням, активністю в зміцненні демократичного політичного порядку, консолідації та інтеграції суспільства;

— доведено безпосередню залежність компетентності від рівня політичної культури владної еліти, складовими якої повинен стати професіоналізм, духовність, відповідальність, відповідний інтелектуальний капітал, високий рівень управлінської свідомості та зріле управлінське мислення тощо. Політична культура еліт, трансформуючись, певним чином впливає на розвиток політичної культури суспільства. Саме підвищення політичної компетентності визначає динаміку політичної культури українського суспільства та детермінує успішність чи невдачі поступальної ходи нашої держави на шляху її цивілізаційного розвитку;

— встановлено необхідність формування «конфліктологічної компетентності» представників владної еліти в умовах професійної діяльності, під якою слід розуміти наявність відповідних знань щодо природи суперечностей і конфліктів між людьми, здатність прогнозувати та оцінювати їх спрямованість, застосовувати можливі стратегії в існуючому протиборстві сторін, вміння налагоджувати конструктивну взаємодію у конкретній ситуації, спрямовувати зусилля на попередження, унеможливлення чи розв’язання соціально-небезпечних політичних конфліктів, мінімізувати їх деструктивні наслідки.

Поглиблено:

— зміст культурної сутності політичної компетентності, яка виявляється через її етичну і ціннісну наповненість; розуміння нових можливостей осмислення політичної компетентності: інтелектуальної, політичної і соціальної відповідальності, морального вибору, особистісних аспектів прийняття рішень, соціально-психологічного і загальнокультурного клімату в суспільстві; положення про те, що політичні компетенції виявляються своєрідними ціннісно-вольовими орієнтирами діяльності, ґрунтуючись на цінностях та нормах певної політичної культури й одночасно змінюючись разом із нею;

— розуміння діяльнісного компоненту політичної компетентності владної еліти України в структурі її політичної культури, цивілізованої політичної поведінки, який за своєю суттю є інтегруючим, віддзеркалюючи певні рівні як когнітивного так і емоційного компонентів, фокусуючи різні аспекти оцінного ставлення до професійної діяльності, виявляючи систему ціннісних орієнтацій і смислів особистості, серед яких провідними є духовно-моральні: почуття відповідальності, обов'язку, совісті, чесності, патріотизму.

Набули подальшого розвитку:

— положення щодо розуміння загальнокультурної компетентності як здатності взаємодіяти з тими, хто має інші ціннісні установки; як визначальної основи формування компетентності політичної в межах відповідної політичної культури, низки людських якостей, які є смислоцінними щодо реалізації у професійній діяльності: ініціативність, прагнення до нового, свобода вибору, вміння працювати з іншими людьми, здібність до керівництва тощо;

— ідеї формування політичного діалогу між елітою й громадянським суспільством не лише на рівнях державного управління, але й у найважливіші політично-значущі моменти життєдіяльності суспільства; діалог є, з одного боку, соціально-ціннісним механізмом реалізації та

вдосконалення професійної компетентності владної еліти, а з іншого — важливою передумовою зростання довіри громадян до владної еліти;

— осмислення необхідності якісно нової системи підготовки владної еліти на основі компетентнісного підходу, яка повинна сприяти формуванню в неї політичних, професійних і загальнокультурних компетенцій, що в сформованих умовах вимагає систематичної політичної та професійної освіти і навчання, засвоєння сучасних знань, умінь і оволодіння навичками інноваційного мислення, поведінки та дії.

Теоретичне та практичне значення отриманих результатів полягає в аналізі сутності компетентності владної еліти у світлі актуальних проблем політичного розвитку українського суспільства, яке перебуває у стані системної трансформації, аналізі взаємозв'язку політичної культури владної еліти України з рівнем її компетентності, можливостей подальшого дослідження шляхів її розвитку й можливостей практичної реалізації.

Сформульовані в дисертації висновки й пропозиції можуть бути корисними для лідерів і працівників політичних організацій, політичних консультантів, аналітиків політичних процесів. Визначені підходи щодо розуміння політичної компетентності можуть бути корисними для діяльності представників державних органів і політичних партій, громадян України у періоди загально важливих політичних подій, зокрема виборів, референдумів тощо. Матеріали дослідження можуть бути використані при підготовці спеціальних курсів з політичних наук, державного управління, менеджменту.

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Положення та висновки дисертаційної роботи доповідалися й обговорювалися на засіданнях кафедр суспільно-політичних наук Вінницького національного технічного університету, політичних наук НПУ імені М. П. Драгоманова. Основні результати дисертаційного дослідження були оприлюднені на Міжнародній науковій конференції студентів, аспірантів та молодих учених

(Київ, 15-16 квітня 2014 р.); третій Міжнародної науково-практичній конференції «Інновації та традиції в сучасній науковій думці» (Київ, 21-23 серпня 2014 р.); одинадцятій Міжнародній науковій конференції «Сучасність. Наука. Час. Взаємодія та взаємовплив» (Київ, 15-17 листопада 2014 р.); четвертій Всеукраїнській науково-практичній конференції «Науковий діалог «Схід-Захід» (Кам'янець-Подільськ, 25 травня 2015 р.).

Публікації. Основні положення дисертації відображено у 10 наукових працях, у тому числі: 6 статтях у фахових виданнях з політичних наук (серед яких 2 — у міжнародних виданнях), 4 тезах наукових конференцій.

РОЗДІЛ 1
КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ОБ'ЄКТ ПОЛІТОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1 Концептуалізація поняття «політична компетентність» в історико-політологічному дискурсі

З давніх часів стосунки між людьми, необхідність прийняття певних рішень, опосередковувалися розумінням компетентного підходу до розв'язання проблем. Сьогодні суспільство висуває принципово нові вимоги до професійної компетентності фахівців у різних сферах професійної діяльності, починаючи від стандартних життєвих ситуацій — до проблем ефективного керівництва. Ефективно діючим виявляється політик, який адекватно реагує на нові соціальні очікування, здатний до творчого зростанню і професійного самовдосконалення, який володіє високим рівнем соціальної компетентності у всіх сферах життєдіяльності.

Звичайно, політики жодної іншої країни, навіть найбільш розвиненої й сучасної, не можуть похвалитися абсолютністю власної компетентності, її повнотою і пророчої силою, але в благополучних західних країнах добре налагоджені механізми підготовки владної еліти, що дозволяє дати їй глибокі пізнання і практичні вміння. Україна ж протягом усього XX ст. зазнавала постійних соціальних катаклізмів, доволі швидких змін однієї владної еліти на іншу, яка, нажаль, доволі часто була представлена політично невідповідальними, некомпетентними представниками.

Однак, якщо чесність, добра воля, політична відповідальність — важко піддаються теоретичному аналізу та соціально-політичній рефлексії, то компетентність може і повинна бути осмислена теоретиками як в ракурсі її ідеалізованих, зразкових форм, так і в контексті тих реальних проблем, з

якими стикаються політики, які прагнуть діяти компетентно. В цьому контексті ще раз слід обумовити, що наявна дисертаційна робота предметно націлена не лише на загальне дослідження феномену компетентності, але саме політичної компетентності владної еліти, оскільки успіх країни, її економічне і політичне майбутнє залежать від якості політичної еліти — від її здібностей і вмінь, компетентності та професіоналізму, втім так само, як від її чесності й доброї волі.

Саме розуміння терміну «компетентність» неважко відшукати в різноманітних за напрямами словниках. Словник С. Ожегова трактує цей термін таким чином:

1) коло питань, в яких хто-небудь добре поінформований;

2) коло чиїх-небудь повноважень, прав.

Компетентний:

1) знаючий, обізнаний, авторитетний в якій-небудь галузі;

2) той, хто володіє компетенцією [187].

У словнику іншомовних слів компетентність — 1) авторитетність, обізнаність; 2) володіння компетенцією [258].

У Великому тлумачному соціологічному словнику можна прочитати: «Компетентність (competence) — фундаментальні здібності, що мають на увазі знання, притаманні соціальними акторами, які є «кваліфікованими учасниками» («членами») соціальних контекстів» [74, с. 317]. Логічно припустити, що компетентність конкретної особистості пов’язана із ефективністю її діяльності. Власне, у Великому тлумачному соціологічному словникові це знаходить підтвердження у статті «Компетентність та ефективність», де підкреслюється практичний характер компетентності, яка пов’язана із ефективністю в прямому сенсі слова.

У контексті нашого дослідження поняття компетентності також тісно ув’язано з ефективністю — безпосереднім соціально-політичним

результатом. Лише той політик компетентний, чия діяльність є позитивно результативною для суспільства і конкретних соціальних груп зокрема. І він тим більш компетентний, чим менше виявляються різноманітні витрати в його діяльності — праці, грошей, коштів і зусиль — для досягнення поставленої соціально-політичної мети.

У політичній енциклопедії (2011 р.) подається визначення політичної компетентності (від лат. competens — належний, здатний і політика) — як одного з найважливіших елементів політичної культури, який визначається мірою опанування індивідом базовими знаннями про політико-правовий простір, в якому він живе [166, с. 346]. Навчальний енциклопедичний словник довідник (2014 р.) визначає політичну компетентність як «інтегральне поняття, яке відображує системоутворюючу властивість відповідності сукупності досвіду, здібностей, повноважень політичного суб'єкта до сфери політичної, життєдіяльності й об'єктивно існуючих вимог до нього з боку суспільства, володіння певними повноваженнями суб'єктом політики; освоєння суб'єктом політики інструменталізованих знань і досвіду політичної сфери діяльності, які дозволяють оцінювати політичні процеси і брати в них активну участь [136, с. 309].

Отже, політична компетентність — це своєрідний інтегрований комплекс, до якого входять політичні знання, нагромаджений політичний досвід, вміння володіти політичними технологіями, а, головне, вміння їх застосувати в певних політичних ситуаціях. Саме це, в кінцевому підсумку впливає не авторитет політичного діяча й дозволяє говорити про нього як авторитетно-компетентну особу [108].

Говорячи саме про політичну компетентність, неможливо уникнути поняття «влада» (від грецьк. — панувати, управляти, володіти). Влада — «право і можливість розпоряджатись чимось і кимось, підкоряючи своїй волі» [56]. Не вдаючись до детального аналізу концепцій влади й

різноманітних її визначень у підручниках із політології, будемо послуговуватися загальновідомою сентенцією стосовно того, що влада — є найважливішою регулятивно-організуючою й контролюючою основою політики, засобом її здійснення. Це найстародавніше політичне знання керування суспільством, культурною діяльністю, життям конкретної особистості. І саме компетентність дозволяє успішно здійснювати владу, не викликаючи зайвого опору, гасячи вогнища можливого протесту, примирюючи крайності.

У своєму визначенні компетентності ми спираємося насамперед на ті роботи, в яких висвітлюється ця тема. Так, російський дослідник А. Понедєлков вказує на тісний зв'язок понять компетентності, компетенції й професіоналізму. Він зауважує, що в поняття компетенції включаються уявлення про коло повноважень певної людини чи органу, а також перелік питань, в яких людина володіє пізнанням та досвідом.

Компетентність в цьому випадку виявляється практичною реалізацією компетенції, її втіленням, реалізацією в конкретних діях і вчинках. «...Компетентність є здатність до ефективної реалізації в практичній діяльності соціальних, професійних знань, обумовлених особистісними якостями і компетенцією. Це успішне розв'язання актуальних завдань у межах своєї компетенції» [212, с. 13].

Нарешті, управління, яке здійснюють компетентні люди, засноване на знанні. Це по суті влада знання. Звичайно, в реальному житті може здійснюватися і влада невігластва, нестримних пристрастей і імпульсивних поривів, але така влада, по-перше, недовговічна, а, по-друге, вона некомпетентна і своєю некомпетентністю вводить суспільство в хаос. До того ж політики, приймаючи політичні рішення, можуть зіштовхуватися із нестандартними ситуаціями, де їх знання та навички стають другорядними. Натомість такі ситуації вимагають від людини певної креативності у

прийнятті рішення. Тому американські науковці А. Болман і Т. Діл, поряд з поняттям професіоналізму, навіть вводять категорію «артистизм» [305].

Слід також підкреслити, що, говорячи про владну еліту, її політичні дії, маються на увазі реальні суб'єкти. Держава лише в абстракції може виступати як безлика машина. Здійснення нею влада за типом «ринкових сил» може існувати тільки в голові теоретика. У звичайному житті влада завжди конкретна, і компетентністю або невіглаством характеризуються конкретні індивіди. За словами І. Ільїна, «політика завжди залишиться справою компетентної меншості, і, отже, держава ніколи не позбавиться цілком установчого початку» [62].

Тому компетентність особистості розглядається як явище, яке може бути вивчено. Компетентність в політиці має велике значення в поведінці людини. Вона дозволяє оптимізувати емоційний стан, стосунки із соціумом, активно будувати взаємодію в ситуації спільно з партнерами, враховуючи багато обставини. Та доволі часто ми стаємо свідками парадоксальних ситуацій, коли висловлювання знаменитостей з політичних питань приймаються всерйоз (ніби акторський або музичний талант надає більшу вагу політичними поглядами), в той же час, над політичними експертами часто посміюються [143; 109].

Компетентність суспільства, держави визначались необхідними вимогами людини до захисту свого життя та прав. Саме тому, як слушно зазначає Н. Лепська, — «дослідження компетентності потребує дослідження діалектичного взаємозв'язку людини та суспільства, громадянина та держави» [137, с. 12].

У політичній думці проблеми компетенції, які визначають її смислове поле, формувались у дослідженнях ідеального, найкращого політика (влади, що організовує досконале суспільство) та філософа (мудрості, що організовує

щасливе та гідне життя, в тому рахунку і суспільства), а також здатності отримувати знання, що дозволяють судити про суспільні процеси [137, с. 12].

У розуміння політичної компетентності включено низку важливих концептуальних аспектів. Насамперед, це співвідношення понять політичної компетентності, професійної компетентності та професіоналізму, що, власне, в контексті дослідження має неабиякий інтерес.

Професійну компетентність більшість науковців розуміють як вищий ступінь досконалості у певному виді професійних занять, вміння працівника вдало, ефективно, на належному рівні й у будь-яких обставинах здійснювати свої професійні обов'язки [96, с. 23].

Професійна компетентність, професіоналізм, як слушно вважає А. Понедєлков, — це «безперервний рух вперед, поглиблення і розвиток усіх здібностей і потенцій індивіда» [212, с. 32]. Професіоналізм, зазначає Т. Каменчук, — показник професійної зрілості індивіда. Професійна компетентність і професіоналізм — найвищі ступені прояву майстерності людини в тій трудовій діяльності, якою вона займається. Поряд із професійною зрілістю професіоналізм також містить ще зрілість фізичну, соціальну (громадську) і моральну. Саме злиття, з'єднання професійної, фізичної, громадської і моральної зрілості і робить людину професіоналом, який посідає найвищий ступінь в ієрархії людського суспільства. Тільки в цьому випадку професіонал стає представником еліти, досягає вищих поверхів соціальних сходів [96, с. 23].

Отже, професійна компетентність безумовно пов'язана із професіоналізмом. Однак, І. Болотнікова стверджує, що компетентність конкретної людини вужче за професіоналізм. «Людина може бути професіоналом у своїй галузі, але не бути компетентною у вирішенні всіх професійних питань» [25] і з цим слід погодитися.

Ще в стародавній міфології знайшов своє відображення священний зміст до своєї професії: Гефест — спеціаліст з ковальського ремесла, Діонісій — виноробства, Діана, або Артеміда — богиня полювання, Деметра — богиня землеробства, Марс, або Арес — бог війни, Апполон, або Феб — покровитель мистецтв, Афіна — покровителька науки. Посвячення в професію було особливим ритуалом, за значимістю порівнянним з народженням і смертю людини.

Фактично ж компетентність виявила свою необхідність тоді, коли відбувся поділ праці і з'явилася потреба у виявленні та розвитку професійно важливих якостей, тобто на зорі людської цивілізації [193, с. 4]. Саме компетність розкривала ступінь прояву професіоналізму і виступала одночасно як характеристика професійної діяльності і як моральна категорія — відповідальність, яка коригувала процес професійного зростання особистості.

Вже перші письмена шумерів (V-VI століття до нашої ери) фіксують уважне ставлення до молоді перед тим, як допустити їх до участі у військових діях. Крім функціональних характеристик особистості (сила, швидкість, влучність), випробуванню підлягали емоції та воля молодої людини. Наприклад, необхідно було вистрілити з лука у свого коня. Людину, яка виявила нерішучість, вибраковують [193, с. 4].

У Стародавньому Єгипті Фараон, хоч і мав абсолютну владу, не міг один компетентно керувати країною. Величезна територія і зростаючі обов'язки вимагали складного і добре організованого чиновницького апарату. У період Нового царства збільшилась кількість чиновників, чиї функції докладно регламентувалися вказівками фараона і візира. Реформувалися старі відомства і з'являлися нові. Їх робота підпорядковувалася суворій ієрархії. Фараон призначав «уряд»: вищого сановника — візира і підлеглих йому вельмож. Ця система діяла і на

регіональному, і на окружному рівні управління. Накази фараона виконувалися вельможами. Але стати ними було непросто, оскільки високі пости передавалися у спадок. Проте, у дітей обдарованих і тих, чиї батьки могли оплатити навчання, все ж був шанс пробитися догори [253]. У Стародавньому Єгипті жорсткий відбір проходили і майбутні жерці. В результаті виявлялися моральні, трудові, вольові та інтелектуальні якості кандидатів. Завершувався відбір випробування спокусами, і лише тих, хто зумів встояти перед ними, вчили жрецькому мистецтву.

До початку нашої ери в Китаї також сформувалася своя школа професійного відбору. Конфуцій і його послідовники створили цілу філософію відбору чиновників, поклавши в її основі не знатне походження, а особисті заслуги і здібності. Яскравим прикладом багатовікових традицій освіти в історії Китаю може служити система державних іспитів (кецзюй), яка з перервами проіснувала 1300 років: з 605 (династія Суй) до 1905 року (захід династії Цин). Наявність такої системи забезпечувало наступність у державному управлінні, що зумовило довге процвітання централізованої імперії.

У стародавньому Китаї вважалося, що рівень освіченості, «вченості» людини повинен бути тісно пов’язаний з перспективами його кар’єри на різних державних посадах . Для цього існували строго розроблені процедури проведення державних іспитів і дуже жорсткі вимоги до осіб, які проходять це випробування. Наприклад, регламентувалися не тільки завдання і час, що відводиться на кожний іспит, але й одяг піддослідних (така, щоб у ній не можна було заховати книгу) і письмове приладдя (з тією ж метою) [183].

Проблемами управління і підбору кадрів займалися стародавні філософи (Арістотель, Гіппократ, Платон, Піфагор та ін.), систематизуючи якості, необхідні для конкретної професії. Строго відбирали учнів в релігійні

та філософські школи Греції, коли оцінювали не стільки знання, скільки здатність користуватися ними в екстремальних ситуаціях.

Серед безлічі важливих для розуміння компетентності особистості якостей особливе місце займає її громадянськість, її позиція по відношенню до держави. Ця особистісна якість розглядалась спочатку та й розглядається сьогодні в термінах соціально-політичної компетентності [89]. У дослідженнях російських дослідників С. Анохіна, А. Гаязова, А. Крившенка, В. Крисяк, А. Оріхівського, І. Суколенова, Ю. Танюхіна саме явище громадянськості визначається як ставлення (або система ставлень). В. Маркін і О. Халтагарова пропонують розглядати громадянськість як «психолого-акмеологічний, людинознавчий зміст професійних, управлінських відносин» [24]. В. Крисяк стверджує, що «громадянськість проявляється в різноманітності ставлення до навколишньої дійсності, що виявляються в діяльнісному затвердженні своїх поглядів» [121].

Вже давньогрецькі філософи піднімали питання про необхідність виховувати у людей певні якості, які б сприяли розвитку держави й одночасно задовольняли б власні інтереси громадян. Так, ще давньогрецький філософ Платон (427-348 рр. до н.е.), у своєму уявленні про ідеальну державу, підкреслював необхідність гармонії між чеснотами громадян і суспільним ладом держави. Власне розуміння класового розподілу у своїй ідеальній державі Платон ототожнював з відповідним розподілом якостей людської душі. Говорячи про наявність таких класів у державі як філософи, стражі, ремісники й землевласники, Платон відповідно синонімізував їх із такими якостями як мудрість мужність і помірність.

Платон вважав, що кожна людина повинна зрозуміти своє призначення в державі й самий принцип розподілу на класи в нього пов’язаний із думкою про те, щоб кожний робив свою справу і не вторгався в невідому йому галузь. Одним із головних вад існуючої афінської держави він вважав

«багатосправ'я», коли кожний брався до роботи, яка не відповідала його спроможностям. Тобто, фактично Платон в основу побудови ідеальної держави закладає принцип компетентності [204, с. 86-89]. За Платоном державою повинен правити компетентний філософ, діалектик, який може побачити божественний взірець держави, копіювати божественні ідеали держави і людини. На думку К. Поппера, це одна з найважливіших правдоподібних причин того, що тільки справжній і досконало компетентний («ґрунтовний») філософ може бути вправним політичним пастухом і досягти успіху [216, с. 191].

Надалі виявлення знань та досвіду стає іншим важливим параметром компетентісного підходу до державних справ. Аристотель у «Нікомаховій етиці» стверджує: «Всякий між тим правильно судить про те, в чому обізнаний, і саме для цього він доброчесний суддя (agathos krites) ... Ось чому юнак — непідходящий слухач науки про державу: адже він недосвідчений у життєвих справах (praxeis), а з них [виходять] і з ними [пов'язані наші] міркування. Крім того, покірний пристрастям, він буде слухати даремно, тобто без користі, тоді як мета [цього вчення] не пізнання, а вчинки» [9].

Але саме з Сократа, напевне, починається традиція діяльнісного підходу до компетенції, її відповідність меті та корисності. У Сократа відповідність знань діяльності є важливою умовою корисності діяльності, результатом якої є щастя або нещастя. Сократ цю відповідність розглядає у контексті життя людини [123]. Державою за Сократом «правити повинні знаючі» поза будь-яку форму державного устрою [114, с. 99]. Однак цікавим є те, що Сократ засуджує демократію як спосіб правління саме в контексті розуміння компетентності. Наводимо дослівно його суперечку із цього приводу із Протагором: «Як інші елліни, — говорить Сократ, — я вважаю афінян мудрими. І от я бачу, що коли зберемося ми в Народні збори, то якщо потрібно місту що-небудь робити по частині будівель, ми закликаємо зодчих

у радники по справах будівництв, а якщо по частині корабельної, то корабельників, і таким же чином в усьому іншому, чому, як афіняни думають, можна учитися й учити...» Але далі Сократ відзначає: «Коли ж знадобиться радитися про що-небудь стосовно керування міст, отут усякий, вставши, подає раду, все рівно, будь то тесляр, будь то мідник, швець, купець, судновласник, багатий, бідний, шляхетний, безрідний, і ніхто не докоряє, як у першому випадку, що, нічому не навчившись і не маючи ніякого вчителя, така людина вирішується усе-таки виступати зі своєю радою, тому що, ясна справа, афіняни вважають, що нічому такому навчити не можна» [38, с. 16].

У середні віки ідеї стародавні греків щодо відповідності знань та досвіду успішній діяльності, справедливої держави та морального призначення душі отримали подальший розвиток. Хоча широко відомо висловлення К. Маркса про те, що «починаючи з Макіавеллі, Гоббса, Спінози, Бодена й інших мислителів Нового часу ... сила зображувалася як основа права»[155, с. 314]. Саме думки Н. Макіавеллі (1469-1527 р.). представляють особливий інтерес в контексті дисертаційного дослідження. Фактично, якщо говорити про вузьке розуміння політичної компетенції, то воно знайшло свій відбиток у концепції Н. Макіавеллі про ідеального державця [151, с. 82].

Макіавеллі, говорячи про ідеального лідера держави й визначаючи основні критерії його ефективності, фактично поєднував у суті його діяльності компетентність і компетенції, зазначаючи, що підтримка прихильників багато в чому визначає авторитет лідера, але й він сам повинен мати певні якості, а саме, бути мудрим й справедливим із прихильниками, чітко формулювати вимоги до них.

Підлеглі також, у свою чергу, повинні знати, що слід очікувати від лідера. Справжній лідер повинен бути одночасно щедрим й жорстким, не

бочися осуду за ті пороки, без яких неможливо зберегти за собою владу. Жорстокість можливо проявити тоді, коли не терези покладено вищі соціальні блага — порядок і стабільність у суспільстві [114, с.115].

Власні обіцянки державець не обов'язково повинен виконувати. Це слід робити лише тоді, коли невиконання їх може бути для нього шкідливим. В той же час керувати людьми слід також дуже обачливо. Люди мстяться за невеликі образи, але якщо проти них застосовувати сильний тиск, то це позбавляє їх бажання мститися. Тиск повинний бути таким потужним, щоб унеможливити із боку підлеглих будь-який опір. У той же час нагороджувати людей й просувати їх по службі слід повільно: нагородами і підвищенням по службі дорожать, коли вони рідкісні й роздаються помалу.

Дослідник творчості Н. Макіавеллі Є. Темнов підкреслював ще одну його цікаву думку про те, що «зло треба робити відразу, а добро — поступово. Набагато надійніше вселяти страх, чим бути улюбленим. Але і зло, і добро ведуть до одного результату: перше — заподіює людям біль, а друге — приїдається» [268].

У XVII ст. завдяки творам Томаса Гоббса (1588-1679 р.) «Елементи законів, природних і політичних», «Про громадянина», про державу і владу («Левіафан»), виникненню у цей період ідеї громадянського суспільства, постало питання: наскільки доброчесність держави залежить від доброчесності громадян і чи може взагалі зробити їх чесноти зайвими? Іншими словами: якою повинна бути держава, компетентність рішень якої не ставляться під сумнів? У зв'язку з цим і стосовно політичної компетенції виникає проблема, що сьогодні, очевидно, ще більш актуальна, ніж у часи Т. Гоббса.

По-різному на ці питання відповідали у свій час Томас Гоббс, Жан-Жак Руссо й Джон Локк, представляючи відповідно консервативний, демократичний й ліберальний напрямок розв'язання зазначеного питання. За

Т. Гоббсом повинні існувати основні закони для людей за здійсненням яких слідкує саме держава, яка одночасно своєю абсолютною владою гарантує мир і справедливу реалізацію прав людей. Вказані закони вимагають від індивідів дотримуватися миру й прагнути до нього, виконувати угоди, відмовитися від насильницьких дій тощо.

В контексті цього Т. Гоббс виступає як прихильник жорсткої монархічної форми правління, за якою інтереси держави домінують над інтересами громадян, а згодом саме з його ідей виростає уся школа тоталітарних вчень [114, с. 172]. Ідеальна держава за Гоббсом — це «Левіафан» — священна тварина, що наділена відповідними його біології органами. Ці органи виконують певні державні функції, в основі яких лежить принцип користі для держави [50, с. 328-334]. Тобто, основні компетенції належать саме державі, а не людині.

Приклади дійового компетентістного підходу до розв'язання державних справ можна побачити у Жан Жака Руссо, Джона Локка та Шарля Луї де Монтеск'є. Ж. Ж. Руссо розробив теоретичні основи щодо представницьких форм управління, визначив компетентності однопалатного парламенту тощо. Одним із основних питань, яке відповідало за розуміння компетентності й одночасно визначало сутність демократії — це умови підпорядкування меншості більшості. Тобто, чи слід вважати думку більшості компетентнішою за думку меншості? На думку Руссо, тут виявляються певні хиби демократії й не є справедливим, що прийняття важливих рішень на основі переваги в декілька голосів відповідає істинності. Єдиним аргументом може бути лише те, що більшість є кваліфікованішою й компетентнішою за меншість [114, с. 174].

За Дж. Локком (1632-1702 рр.), є цілком справедливим чинити опір усяким незаконним проявам влади [144, с. 116]. І тут, виходячи із розуміння компетентності, важливою є теорія Локка щодо розподілу влади на

законодавчу й виконавчу, що Локк вважав умовою нормального функціонування суспільства. Розв'язуючи цю проблему Локк виходив із того, що різні прошарки людей повинні уособлювати різну владу — хто законодавчу, хто виконавчу, тобто, вважаючи, що поділ суспільства на аристократію, монархію й демократію є позитивним, насамперед, із позиції розподілу компетенцій цих станів, хоча цей термін Локк не використовував.

Основи теорії розподілу влад продовжував розробляти Шарль Луї де Монтеск'є (1689-1775 рр.). Принципи компетентності й компетенцій знайшли відображення у його розумінні розподілу влад. На відміну від Локка, у Монтеск'є розподіл компетенцій відбувався не за становим принципом, де значення мали особисті якості представника того або іншого прошарку населення, а шляхом наповненості індивідами (за результатами виборів, наприклад) відповідних ніш у вигляді законодавчої, виконавчої й судової влад. Монтеск'є робив наголос, насамперед, на принцип збалансованості, взаємостримання влад задля унеможливлення самозростання однієї з них [165]. Теорія розподілу влад за Монтеск'є роз'яснювала насамперед умови реального втілення принципів законності й свободи саме шляхом поділу й взаємостримання влад. Затвердження принципів свобод у суспільстві неможливо здійснити без цього розподілу влад, бо коли на рівні особистості, чи певної установи законодавчу владу поєднують із виконавчою, — принцип свободи порушується й відкривається шлях до тиранії. Свобода також неможлива за умов поєднання цих двох влад із судовою: суддя також може діяти тиранічно й безвідповідально перед законом. Але найгіршим є той варіант, коли усі ці влади поєднані і є компетенцією однієї особи. Отже, фактично теорія розподілу влад — це принцип компетентного управління суспільними справами.

Німецький філософ І. Кант (1724-1804 рр.). також обґрунтовував принцип розподілу влад на законодавчу, виконавчу й судову в контексті

практичного втілення принципів демократії й свободи у суспільстві, однак на відміну від попередників вважав усі ці три види влади рівнозначними [130, с. 64]. В його поглядах також відображені важливі для формування теорії компетентності аспекти цілісності культури таланту, як єдності досягнення загальної культури, так і вищого ступеню розвитку конкретного таланту, єдності цілі і засобів її досягнення, теоретичних знань і практичних навиків. Ці протиріччя стають основою усвідомлення вищих цілей людського розуму. Концепція І. Канта надала важливого гуманістичного звучання процесам пошуку механізму формування компетентності [137, с. 17].

Економічна концепція К. Маркса продовжувала традицію Сократа, Аристотеля, Т. Гоббса, І. Канта, у корисності людських зусиль, як відповідності щастю, вищій меті, своїй сутності [156, с. 188-192]. На думку Н. Лепської, — для подальшого аналізу компетентності важливим є встановлення механізму залежності компетентності від вмотивованості (захоплення), задоволення (насолоди) працею та цілеспрямованої волі, як доповнення цілісності відповідності людини та діяльності [137, с. 20].

Наприклад, К. Маркс безумовно відкидав не тільки всяку цензуру, а й певні обмеження свободи друку під приводом некомпетентності автора. У зв’язку з подібним обмеженням виникає проблема: хто буде вирішувати питання про компетентність того чи іншого автора? «Кант, цілком може бути, — зауважує К. Маркс, — не визнав би Фіхте компетентним філософом, а Птоломей — Коперника компетентним астрономом. А головне, раз панує привілей для компетентних, то зрозуміло, уряд має повне право стверджувати, що воно щодо всіх своїх справ є єдиний компетентний автор. І наслідком подібного положення вийшло б те комічне протиріччя, — вказує К. Маркс, — що компетентний автор був би вправі без цензури писати про державу, некомпетентний ж був би вправі писати про компетентному тільки з дозволу цензури» [94].

В цьому контексті цікавим прикладом є й критика К. Марксом відомої теорії Мальтуса про відношення продуктивної сили до населення: «Теорія Мальтуса є лише економічний вираз релігійної догми про суперечність між духом і природою і зіпсованості їх обох... я не назву компетентним жодного захисника теорії Мальтуса, поки він не пояснить мені з власного її принципу, яким чином народ може померти з голоду — і саме від надлишку, і поки економіст не наведе цього пояснення в згоду з розумом і фактами» [154].

Для формування теорії компетентності важливою є концепція «ідеальної бюрократії» М. Вебера. При бюрократичному управлінні офіційні посади, чиновники та керуючі стають ключовими фігурами в управлінні організаціями. Визначаючи сутність бюрократії Вебер виокремив ті риси, які притаманні сучасним адміністративним системам. Він називає більше десяти таких рис, які мають такі загальні ознаки:

— регламентована та нормативно зафіксована компетенція кожного бюрократичного рівня;

— наявність певних принципів посадової субординації та ієрархічної організації бюрократичної структури;

— наявність письмової форми усієї документації, яка повинна обов’язково зберігатися (підготовка наказів і директив, поширення інформації та прийняття рішень) тощо;

— всі посади повинні обіймати компетентні спеціалісти-адміністратори, які повинні бути гарними фахівцями і бути компетентними не лише у сфері своїх професійних посадових обов’язків, але й добре знати норми права і процедури функціонування бюрократичної організації в цілому.

За М. Вебером проблема ефективної діяльності організації базується на чіткому й раціональному розподілу праці а також визначенню сфер

компетенції. В цілому всі складові моделі бюрократії М. Вебера відповідають критеріям ефективності [32].

Майбутній президент США Вудро Вільсон розвивав ту ж ідею наприкінці XIX ст. у своїй праці «Вивчення адміністрації» (Wilson Woodrow The study of Administration), яку вважають класикою і джерелом натхнення для майбутніх поколінь американських адміністраторів, —

Вільсон висуває такі ідеї:

— професіоналізм;

— фінансова та адміністративна ефективність, в основі чого лежить організаційна ієрархія;

— наявність єдиного керуючого центру як необхідна передумова ефективності та відповідальності у будь-якій системі управління;

— наявність структурної подібності усіх сучасних урядів;

— розмежування управління й політики;

— наявність хорошої адміністрації як необхідної умови подальшої модернізації не лише окремої держави, а й людської цивілізації в цілому.

Фактично, Вебер і Вільсон розвивали за своєю суттю єдину концепцію. М. Вебер вважав бюрократичну організацію технічно найдосконалішою з усіх існуючих організаційних форм, переваги якої виявляються в таких якостях як чіткість, швидкість, компетентність, наступність, єдність, субординація, стабільність, відносна дешевизна, безособовий характер діяльності. В цілому бюрократію можна охарактеризувати як панування норми над свавіллям, об’єктивності над суб’єктивністю, нарешті, професіоналізму над некомпетентністю.

Стосовно політичної організації також можна виділити три основних моменти, як принципові ідеологічні постулати:

— бюрократія в певному розумінні повинна бути безідеологічною, не втручатись при цьому в політичний процес, але ефективно служити будь-якому політичному «хазяїну»;

— бюрократія є це найкращою з усіх існуючих форм організації;

— бюрократія повинна бути незалежною від суб'єктивного впливу на прийняття рішень, що слід вважати її найголовнішою чеснотою.

Разом із тим, дисфункціональність принципів бюрократичної організації полягає в тому, що чітке наслідування лише правилам може призвести до відсутності гнучкості, а ієрархія часто може бути перешкодою прояву індивідуальної ініціативи та відповідальності. Отже, не завжди бюрократичні норми та процедури сприяють ефективності в роботі організацій.

Книга К. Поппера (1902-1994 рр.) — австро-англійського філософа-неопозитивіста, логіка і соціолога — «Відкрите суспільство та його вороги» є класикою сучасної ліберальної думки, в якій він, крім іншого, піднімає питання про політичну компетентності правителів. Позиція Поппера відображена в категоричному твердження: мораль держави значно нижче за мораль середнього громадянина. Але фактично К. Поппер піднімає одвічне питання: справа в людях або в системі? Поппер вирішує його на користь другого варіанту: головне як ми організували політичні установи, щоб некомпетентні правителі завдали надто великої шкоди. Але можна було б поставити питання й інакше: що краще — виховувати повноцінних громадян (майбутніх правителів) або розвивати ті інститути, в яких вони будуть працювати? Однак складно погодитися із судженням Поппера, що «було б божевіллям засновувати всі наші політичні дії на слабкій надії, то ми зможемо знайти чудових або хоча б компетентних правителів» [216, с. 161].

Однією з базових у дослідженні природи феномена компетентності виступає культурно-історична концепція (Л. Виготський, О. Лурія,

А. Леонтьєв), яка розглядає людину органічно вписаною в культуру. Процес розширення сфери комунікації особистості в її просторі являє собою процес освіти. Як справедливо вважав Л. Виготський, освіта є постійна реорганізація і перебудова досвіду, як особистісного, так і досвіду культури [126].

Важливою підставою у розумінні природи компетентності є філософське обґрунтування сучасного проекту людини, що виходить з необхідності рефлексивної інтерпретації діяльності самим носієм людських якостей, що ставить в центр людини, його розвиток. Ідеї М. Фуко і П. Бурдьє, що розглядали освіту як культурний проект людини, дозволяють оцінювати практики як умови і структури, що породжують різні людські (антропологічні) типи, що розуміються як типи організації та самоорганізації життя, що вимагають і відтворюють певний набір людських якостей.

Компетентність й відповідальність тісно пов’язані одне з одним й особливо бажані в переліку основних рис політичного лідера. З іншого боку, наявність і підвищення рівня компетентності фактично означає й підвищення відповідальності. Відповідальний й одночасно компетентний лідер, чиї якості пройшли апробацію практичною діяльністю, викликає довіру й повагу у громадян. А якщо до цих його характеристик додаються такі чесноти як відданість справі, справедливість, об’єктивність, моральність тощо, він може тривалий час залишитися на владному олімпі. Йому не треба вдаватися до політичних технологій у період передвиборчих змагань задля того, щоб утриматися при владі, чи створювати позитивний імідж, який насправді не відповідає сутності політичного лідера.

У чомусь ідентичними можна назвати тенденції модифікації концептуальних підходів до подання категорії «почуття політичної компетентності» як однієї з характеристик індивідуальних політичних орієнтацій, що виражають ставлення особистості до свого потенціалу і політичних ресурсів, на відміну від political sophistication, що мають не

когнітивний, а афективний, відтінок. Тут також проглядається тенденція до створення багаторівневих концептуальних структур.

Власне, у дисертаційній роботі Н. Лепської, при аналізі концепції В. Парето, згадується термін «інтуїтивна компетентність» суть якої є доволі близькою із «почуттям політичної компетенції» [252]. В. Парето стверджував перевагу у житті людини ірраціональності, інстинктів, почуттів, підсвідомих імпульсів, цих вроджених предиспозій, які обумовлюють поведінку та діяльність в суспільстві [137, с. 21].

У 1970-ті роки Керол Пейтман вводить дволанкову модель, яка встановлює каузальне співвідношення концепції політичної компетентності (афективний аспект) і політичної участі (поведінковий аспект), яка в 1980-ті — на початку 1990-х років, активно розробляється в рамках теоретичної моделі політичної участі. У 1990-і роки в рамках теорії груп і теорії ігор розробляється багаторівнева концептуальна модель політичної компетентності, коли на відміну від традиційної лінії на акцентування суб'єктної сторони компетентності пріоритетною стає концептуалізація на макрорівні. Вводиться поняття «колективної раціональності», як визначального фактора індивідуальної компетентності. З названих теорій більш збалансований концептуальний підхід теорії ігор, що передбачає розгляд мікроуровневих аттітюдів у взаємозв'язку з макрорівневим контекстом формування політичних орієнтацій.

Спираючись на теоретичні принципи теорії ігор і методологію якісного аналізу з моделювання форм індивідуальної політичної компетентності Скотт Ейнсуорт, провів дослідження з метою обґрунтування твердження, згідно з яким індивідуальне відчуття власної компетентності (афективний, мікроуровневий зріз) частково обумовлено макрорівневим контекстом, а сама ця характеристика не повинна вивчатися ізольовано і поза зв'язку з об'єктивним контекстом політичної участі (поведінковий аспект) [252].

Невід'ємним елементом політичної культури, що найбільш відповідає демократичній системі, є високий рівень суб'єктивної політичної компетентності, тобто віра у свої можливості, а також у наявність умови їхньої реалізації. Власне, класики дослідження політичної культури Г. Алмонд та С. Верба якраз і вживають термін «суб'єктивна політична компетентність», під якою мається на увазі політична самосвідомість громадянина й, насамперед, уявлення його про те, яким чином він впливає на політику. Зрозуміло, що дане уявлення може бути й завищеним. Однак Г. Алмонд і С. Верба оцінюють таку неадекватність у самооцінці як одну з гарантій демократичної стабільності [304, с. 58].

Проблеми компетентності взагалі і політичної зокрема стали предметом наукових розвідок і вітчизняних науковців — філософів, політологів, соціологів, педагогів та психологів. Аналіз стану наукової розробки проблеми засвідчує, що її дослідження стають усе більш інтенсивними і різноспрямованими.

Найбільш розробленими є педагогічний, соціально-психологічний та соціологічний аспекти компетентності. Так, досить давно продовжуються дискусії щодо адекватного розуміння термінів «компетенція й компетентність» в українській педагогіці. Одна з перших спроб проаналізувати завдання української освіти в європейському контексті належить Б. Чижевському [210]. Ряд публікацій з досвіду вживання термінів «компетенція» й «компетентність», на які орієнтуються в освіті європейські країни, належить О. Овчарук. У її роботах наведено переліки компетентностей, на які орієнтуються в освіті європейські країни [185].

На думку дисертанта, колективна монографія «Життєва компетентність особистості» найбільш повно розкриває сутність компетентнісного підходу. У ній подаються психологічний і педагогічний аналізи життєвої компетентності особистості як передумови свободи її життєвих виборів й

умови життєвих успіхів. Розкривається зміст поняття «компетентність», його структура, умови й техніки формування [82].

Важливим в цьому контексті є підхід В. Зарицької, яка поняття і зміст життєвої компетентності розглядає в якості найсуттєвішої детермінанти самореалізації особистості. В. Зарицька, вважає, що соціально виправданий життєвий шлях особистості той, який корелюється мірою сформованої в неї життєвої компетентності та можливості використовувати її з метою самореалізації. Розуміння компетенції у В. Зарицької має інтегральний характер, як певна сукупність компетенцій. Виокремлюються ключові компетенції ознакою яких є те, що саме вони в кінцевому підсумку допомагають людині раціонально і усвідомлено досягати успіхів у житті й забезпечити власну успішну самореалізацію. Виділені ключові компетенції В. Зарицька об'єднує у 6 груп: 1) компетенції у мотиваційній сфері; 2) компетенції у пізнавальній сфері; 3) у сфері поведінки й спілкування; 4) у емоційно-вольовій сфері; 5) пов'язані зі ставленням до самого себе; 6) компетенції профільного спрямування [85, с. 8].

Основні ідейні позиції В. Зарицької стосовно розуміння життєвої компетентності поділяє В. Циба. Він визначає, що зміст життєвої компетентності опосередкований осмисленням власного призначення, своєї долі, життєвих цілей, смислу життя і організація життєвого шляху. Компетентність безпосередньо визначає міру включеності людини до активних дій, її здатність ефективно розв'язувати проблемну ситуацію у житті, мобілізуючи при цьому набуті знання, уміння, досвід, цінності. [283]. Л. Сохань також трактує компетентність як здатність людини вирішувати життєві проблеми, що ґрунтується на знаннях, досвіді та цінностях.

Психологи О. Бодальова, Г. Білицької, Є. Варбан, Н. Глуханюк, О. Деркач, С. Занюк, О. Степанової, Г. Сухобської, Л. Сохань, В. Ямницького та ін., притримуються думки, що розуміння життєвої компетентності є певним

комплексом, який включає в себе інші види компетентностей, які розкривають загальні здатності особистості у різноманітних сферах діяльності [84; 110; 299]. Отже, між компетентністю й авторитетністю людини існує безпосередній зв'язок, хоча й не є обов’язковим те, що її авторитетність автоматично означає компетентність у тій, або іншій галузі. Ці поняття можуть бути застосовані в аспекті розуміння комплексності самого життя й трансформуватися в узагальнене поняття «життєвої компетентності». В цьому сенсі розуміння компетентності не стосується якоїсь певної сфери життєдіяльності особи, а належить до життя в цілому й особливих його моментів, коли людина робить правильний вибір, чи приймає вірне рішення, що оцінюється лише з часом.

У 80-ті роки ХХ ст. поняття «компетентність» значно розширюється й набуває характеру сукупності інтелектуальних, фізичних, політичних, соціальних, моральних і естетичних знань, отриманих людиною як у системі освіти, такі з інших джерел, що знаходяться в таких сферах, як навчання, праця, культура, політика, екологія, навколишнє середовище. Усі ці напрями формують компетентність особистості, створюючи умови для всебічного розвитку індивіда.

В цілому в перелічених роботах підкреслюється важлива думка про те, що природа компетентності може проявлятися тільки в органічній єдності із цінностями людини, тобто за умови глибокої особистісної зацікавленості людини в певному виді діяльності, в тому числі політичній [96, с. 22]. І, навпаки, відсутність компетентності відносять до важливих деструктивних факторів (С. Кримський, В. Пилипенко, Ю. Салюк) [105, с.10-11].

Тому компетентність політика, насамперед, характеризують такі якості, як ерудованість; наявність достатнього досвіду; вміння бачити загальне та часткове; вміння бачити проблему «чужими» очима; далекоглядність [96, с. 28-29].

Для політика вміння прогнозувати, прораховувати подальші події має дуже важливе значення. Побудована на точній оцінці реальних обставин та логіки розвитку ситуації далекоглядність дозволяє політику заздалегідь уникнути будь-яких негараздів. Компетентність політичного лідера — це, насамперед, акумуляція усвідомленого ним досвіду, який в ідеалі припускає такі види діяльності, як проектування — здатність до підготовки та реалізації суспільно-політичних і соціальних проектів з урахуванням швидкого та ефективного відстеження соціально-економічних і соціально-культурних змін в країні; координацію — здатність координувати внутрішні зв'язки в політичному співтоваристві, з виборцями, ЗМІ тощо; управління — здатність забезпечити керівництво колективною діяльністю в політичному середовищі; комунікація — здатність до застосування різних прийомів комунікації, як у системі внутрішнього політичного середовища політичної спільноти, так і зовнішнього; внутрішньоособистісний аспект — здатність до особистісної самореалізації і розвитку, оволодінню прийомами самоконтролю тощо.

Таким чином, політична компетентність відноситься до компетентностей вищого рівня, що обумовлює високі вимоги до її носіїв.

Історія свідчить, що там, де до влади приходили компетентні політики, був розквіт, злагода й мир. Тому слід цілком погодитися із Т. Каменчук, яка вважає, що «висунення на перший план української політики компетентних особистостей є нагальною потребою нашої держави»[96, с. 32]

На науково-теоретичному рівні це вимагає аналізу політичної діяльності як професії, розкриття психологічних особливостей, визначення критеріїв і факторів підвищення її ефективності. З практичної точки зору це обумовлює необхідність розвитку потенціалу та компетентності суб’єктів політики. Перешкодою вирішення цих проблем є протиріччя, головними з яких у політичній сфері життєдіяльності є наступні:

— між затребуваністю суспільства мати у владі високо кваліфікованих, професійно підготовлених політиків і відсутністю спеціальної системи підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації політичних кадрів;

— між необхідністю вирішувати складні і нестандартні завдання, що мають інноваційний характер, і відсутністю у політиків мотивації отримання систематичних знань та їх розвитку як суб'єктів професійної діяльності;

— між необхідністю виконання поточних професійних обов'язків і потребою саморозвитку та самовдосконалення політиків;

— розв'язанні даних протиріч пов'язано з розвитком компетентності суб'єктів політики за наявності технологій їх практико-орієнтованої підготовки.

1.2 Теоретико-методологічні засади дослідження компетентності владної еліти

Сучасні розробки теоретико-методологічних проблем владної еліти обумовлені тим, що наявні дослідження виявилися недостатньо евристичними при аналізі її компетентності.

Відразу зазначимо, що дисертант не ставить за мету дисертаційного дослідження широкий аналіз гносеологічного базису поняття «еліта» та визначення її сутності в політологічному дискурсі з огляду, по-перше, на те, що ця тематика вже доволі ретельно досліджена зарубіжними та вітчизняними науковцями; по-друге, виходячи з предмету дослідження, який вимагає зосередження на більш вузькій проблематиці саме політичної компетентності владної української еліти. Однак принагідно зауважимо, що елітистська традиція в соціально-політичній думці природно займає гідне

місце в класичній спадщині політології. У контексті сучасних політологічних досліджень вивчення еліти слід вважати важливим і актуальним, як і дослідження процесів її утворення, становлення та розвитку.

Сучасна політична наука термін «еліта» вважає загальноприйнятою категорією, яку використовують, досліджуючи правлячий клас і привілейовані верстви суспільства. Визначаючи зміст поняття, доречно коротко обґрунтувати етимологію слова еліта. Напевно, саме тому відомий соціолог В. Парето зупинив свій вибір на терміні «еліта». З цим словом у французьку та італійську — упровадилася латинська конотація eligere («добір, вибір з розбірливістю»), а разом з нею, хоча й опосередковано, споконвічний зміст грецького aristoi — «особа, краща за якостями, а не за походженням» [122, с. 17]. Таким чином, термін, упроваджений В. Парето, відображає передовсім якісну характеристику поняття.

У роботах Г. Ашина та Є. Охотського [15], М. Павловського [194], О. Паутова, Т. Вернігори [197], О. Якубовського [295], О. Гаман-Голутвіної [48] та ін. зроблено аналіз факторів та принципів елітостворення та її функціонування.

Проблеми ідентифікації та функціонування національної еліти досліджують С. Вовканич, Г. Водолазов, М. Пірен, С. Серьогін, С. Чемекова, Г. Щерба. Впливовість і особливості діяльності еліти на регіональному рівні досліджують О. Логвиненко, А. Круглашов, Н. Селютіна. Практичні питання щодо визначення механізмів функціонування еліти вирішують Е. Афонін, В. Бакуменко, Б. Буздан, М. Головатий, Н. Гончарук, В. Олуйко, С. Троян, Дж. Хіглі, М. Шульга тощо.

Вагомий внесок в дослідження сутності, значення та ролі політичних еліт в суспільних процесах зроблено авторами збірника «Еліти і цивілізаційні процеси формування націй» (2006 р.) [79], серед яких, насамперед, слід відзначити праці О. Бабкіної [17]; В. Горбатенка та І. Горбатенко [55];

Г. Зеленько [88]; Л. Кочубей [115]; Ф. Медвідя [158] М. Обушного [184]; М. Поповича [215]; К. Семчинського [249]; О. Траверсе [272]; та ін.

В першу чергу цих працях визначаються проблеми щодо функціонування, ролі та місця еліти в українському суспільстві в умовах його демократизації та формування нових суспільних взаємовідносин у XXI столітті. Однак, звертаючись до сучасної літератури, насамперед з проблем елітології, помітні складності з дефініціями, з базовими визначеннями щодо еліт, їх різновидів, класифікації та призначенні у політичному житті. Як вважає вітчизняний науковець А. Круглашов, «брак наукової визначеності призводить до виразної метафоричності категорій, які використовуються у спробах створення сучасного елітологічного наукового дискурсу» [120].

Прийнято оперувати поняттями еліт політичних, бізнесових, управлінських, однак ці поняття змістовно та функціонально не рівнозначні, й не окреслені чітко. Наслідком такого становища стала теоретична плутанина та суперечливість, яку засвідчують тексти, присвячені проблемам еліт: національних, державотворчих, старих і нових, загальнодержавних і регіональних, офіційних та альтернативних тощо. Все це, зі свого боку, породжує проблему практичної ідентифікації тих, хто належить до еліти, а хто ні, яка завжди є досить актуальною й знаходить відображення в сучасних розвідках українських фахівців О. Майбороди [147], Л. Нагорної [167], П. Рудякова [239] та інших.

Існуючі наукові розробки не призвели до опрацювання цілісної, завершеної концепції формування і функціонування владної еліти. На думку українського науковця М. Пірен, в українській політичній науці ще не існує достатньо науково обґрунтованого визначення основних категорій елітології, таких як «політична еліта», «політичний елітаризм», «механізм формування еліти», «критерії елітарного відбору»[200, с. 242]. Це поняття визначається ще недостатньо чітко, особливо характерні риси цього феномену, природа

виникнення, умови розвитку тощо. В сучасній політичній літературі ми можемо побачити використання науковцями у своїх дослідженнях різних назв для позначення владної еліти: «політико-адміністративна еліта» (О. Понедєлков); «політична еліта» (Б. Кухта), «правляча еліта» (Л. Мандзій); «політико-управлінська еліта» (О. Крюков); «управлінська еліта» (М. Лагунова) тощо.

Разом із тим, не слід повністю ототожнювати такі поняття як «правляча» еліта і «політична» еліта. Під правлячою (владною) елітою ми розуміємо всю сукупність осіб та їх угруповань, які причетні до справ управління державою з огляду на свою професійну діяльність. До владної еліти слід віднести не лише політиків чи державних службовців, але й різного роду об'єднання та угрупування — бізнесові, олігархічні, лобістські, які здатні впливати чи безпосередньо, чи опосередковано на прийняття важливих політичних рішень й в цілому на процеси державного управління. За словами В. Козакова, — політична еліта — це лише видима частина «айсбергу» правлячої еліти. Вона перебуває «на поверхні», під пильним поглядом громадськості. Характерною ознакою політичної еліти є реальна можливість або принаймні неодмінне прагнення брати участь у справах у правління державою, справляти безпосередній вплив на цей процес [104, с. 141]. Є логічним, що політична еліта складається насамперед із тих осіб, які отримали безпосередню державну владу, і тих, що державної влади не мають та перебувають до перших в опозиції. Однак навіть опозиція, яка здатна справляти суттєвий вплив на державну владу, цілком обґрунтовано може належати і до політичної, і до правлячої еліти.

Та частина політичної еліти, яка внаслідок політичної боротьби отримала видимі ознаки державної влади — вищі виборні посади держави, залишаючись політичною, тепер виконує в державі адміністративні функції. Тому її варто охарактеризувати як владну еліту. Ця еліта водночас є

верхівкою прошарку політичної і прошарку державно-управлінської еліти. Дисертант поділяє позицію Ю. Конотопцевої, яка визначає цю еліту як «певну сукупність громадян, що займають керівні посади в державних установах та володіють повноваженнями, достатніми для прийняття відповідальних управлінських рішень, та які впливають на функціонування і розвиток держави як складної соціально-економічної та політико-правової системи» [111]. Фактично таку ж точку зору висловлює український науковець О. Шитрьов: «Управлінська еліта — це певна частина суспільства (найбільш впливова, така, що займає найвищі позиції, складається із авторитетних, спеціально підготовлених людей), яка керує здійсненням соціально-економічних процесів, працює в певних організаціях та має назву «правляча меншість» [289]. Особливістю політичної еліти України сьогодні, — на думку О. Васильєвої, — є суперечність в її розвитку, а саме: представники політичної еліти України добре навчилися боротися за владу, але не завжди здатні розпорядитися цією владою в суспільних інтересах [30].

Структура владної еліти також неоднорідна. Слід акцентувати увагу на тому, що необхідно розмежувати в її структурі представників середніх ланок державної влади та тих, хто займає найвищі позиції в системі політичного управління державою. Особлива значущість найвищих позицій у структурах державної влади для функціонування всього суспільства передбачає і особливу увагу до якості людей, які займають ці позиції, їх особливу відповідальність та вміння відповідати соціальним очікуванням.

Вітчизняний дослідник В. Олійник вважає, що українську еліту слід розглядати в трьох системах суспільства — політичній, економічній, культурній. У політичній системі, — зазначає він, — до неї належать керівники держави, міністерств та державних комітетів, члени парламенту, керівники обласних та районних адміністрацій, представники районних, міських та обласних рад народних депутатів [188, с. 2].

До управлінської еліти в економічній сфері належать насамперед керівники підприємств, фірм, компаній, акціонерних товариств, а також керівники відповідних міністерств та комітетів. Це також політична еліта.

До управлінської еліти в культурній сфері слід віднести ректори ВНЗ, директори технікумів, коледжів, шкіл, ліцеїв, гімназій, ПТУ, завідувачі дошкільних та позашкільних навчальних закладів, керівники міського, районного та обласного департаментів освіти і культури, керівники відповідних міністерств, голова і члени парламентського комітету з освіти і науки, президенти Академій наук та інші [122].

Важливим у тлумаченні поняття владна еліта є термін «вищі керівні кадри». Вищі керівники, — на думку українського дослідника О. Крюкова, — «це не просто арифметичне число осіб, які перебувають на вершині влади. Це утворення набагато складніше. Суть у тому, що вони концентрують у своїх руках важливі питання життєдіяльності усіх соціальних сфер країни. Їх можна поділити на «обранців» і «призначенців», де до першої групи належать ті особи, які обрані народом. Це Президент України, депутати Верховної Ради України; до другої групи належать політики, які призначаються «обранцями» — Прем'єр-міністр, міністри й усі їх заступники» [122].

Соціальне призначення вищих керівників влади відображається в тих функціях, які вони виконують. Вони, зрозуміло, пов'язані з великою відповідальністю. Зміст і характер функцій передбачені Конституцією Україні та іншими законодавчими актами. Найбільш суттєвими функціями є організаційна, інтеграційна, стратегічна, комунікативна.

За словами О. Крюкова, — «ця конструкція повністю запозичена з бізнесу. Тут акціонери — це народ, рада директорів — політики, що одержали владу в результаті виборів, топ-менеджмент — керівники департаментів, а виконавці, одержуючи зарплату, — кар'єрні чиновники.

Якщо для кар'єрних чиновників первинною мотивацією повинна бути правова і соціальна захищеність, то для тих, хто управляють міністерствами і відомствами, такою мотивацією можуть бути тільки гроші [122, с. 50]. Ключові характеристики державної влади — ступінь її стабільності та ефективності залежать від великої кількості моментів. В цілому вони визначаються сукупністю таких важливих показників як: стосунки в суспільстві в цілому, стосунки на елітарному рівні, стосунки між політичною елітою та суспільством.

Владна еліта зазнає істотних змін: на передній план висуваються принципово нові, раніше не фіксовані проблеми, зокрема, розвиток її новаторських якостей, політичних, професійних, загальнокультурних компетенцій; або відомі, але отримали нове звучання в змінених соціальних умовах. Із точки зору теоретико-методологічного підходу, дослідження компетентності владної еліти дозволяє розкрити ці проблеми як важливий чинник її функціонування.

Якщо дотримуватися ідей М. Вебера, то політична компетентність і професіоналізм представників владної еліти зазвичай не повинні визначатися ідеологією. Професіоналізація на соціальному рівні, — з позиції інституційного підходу, — є процесом інституційного становлення професії та формування її ознак. Професійна компетентність у політичній діяльності характеризується можливостями та здатністю політика оптимально розв'язувати важливі професійні завдання й приймати ефективні політичні рішення, хоча наскільки це так — стає відомим лише з часом. Однак, як визначилось, навіть на рівні понять розуміння компетентності в суспільних науках опрацьоване недостатньо, внаслідок чого, оцінюючи професійні якості представників владної еліти,. складно визначити всі суттєво значимі орієнтири.

Протягом останнього десятиліття поняття компетентність та компетенція активно використовуються у різних галузях вітчизняної науки — педагогіці, психології, менеджменті, маркетингу, медицині та ін. [31; 98; 174; 214; 285; 294]. Найактивніше, як визначалося у попередньому підрозділі роботи, їх вживають у педагогічний сфері, запозичивши поняття із зарубіжних учень. Однак вживання цих термінів залишається не узгодженим: в різних документах з однаковим розумінням використовують поняття «компетентність» і «компетенція». Тому їх значення все ще знаходиться у дискусійному полі українських й зарубіжних дослідників. Зарубіжні й вітчизняні дослідники для різних видів діяльності виокремлюють різноманітні компетенції / компетентності.

Як видається, з методологічної точки зору слід визначити, насамперед, сутність так званого «компетентнісного підходу», який і дозволяє визначити різницю між такими поняттями, як «компетентність», «компетенція», «професіоналізм», «компетентна поведінка».

Українська дослідниця І. Зимня виокремила такі етапи у розвитку вказаного «компетентнісного підходу» [87].

Перший етап відноситься до 1960–1970 років й визначається введенням поняття «компетенція» до наукового апарату, створенням передумов його відокремлення від терміну «компетентність».

Другий етап відноситься до 1970–1990 років. Він характерний використанням термінів «компетентність» і «компетенція» в теорії й практиці освітянської галузі а також у сфері управління.

Термін «компетентність» диктував необхідність нового розуміння й появу нових підходів до керівництва людьми. У 1980-х рр. розуміння компетентності пов’язувалося із діяльністю вищого керівництва держави «демонструючи значну роль у розвитку «лідерства» державного сектора, а саме — процедурах добору кадрів, оцінювання і просування» [32, с. 131-152].

В англійських словниках поняття «компетенція» і «компетентність» подавалися як альтернативна форма одного слова. Так, у «Новому англо-російському словникові» [181] подається такий переклад слова «competence» — 1) вміння; спроможність; 2) компетентність; 3) статок, хороший матеріальний стан; 4) компетенція, правомочність. У «Російсько-англійському словнику» слова «компетенція» та «компетентність» перекладаються як «competence». [241] Цей термін в Оксфордському словнику розуміється як спроможність щось робити добре; уміння, які необхідні для досягнення певної мети, виконання певного завдання [330]. Тлумачний словник сучасної української мови за редакцією В. Бусела також розглядає компетентність «як певну суму знань у особи, яка дозволяє їй судити про що-небудь, висловлювати переконливу, авторитетну думку. Компетентний – це той, хто знає, обізнаний у певній галузі; який має право за своїми знаннями або повноваженнями робити або вирішувати що-небудь, судити про що-небудь. Компетенція — це коло повноважень якої-небудь установи або особи; коло питань, в яких дана особа має знання» [34, с. 445].

В цілому, як свідчить цей короткий аналіз, у словниках немає єдиного й чіткого перекладу поняття «competence», й чіткого розуміння різниці між компетентністю і компетенцією.

Європейськими дослідниками термін «компетентність» розглядається як оцінна категорія, що дає можливість говорити про високі професійні здатності людини, як суб’єкта діяльності, яка здатна успішно реалізовувати на практиці власні повноваження.

У російських науковців В. Краєвського й А. Хуторського, на відміну від європейських, вже подається чітке розрізнення категорій «компетентність» і «компетенція». Аналіз літератури показує, що термін «компетенція» може використовуватися авторами як синонім знань, умінь, навичок. Вказані вище автори зазначають, що «компетенція» («competentia»)

означає певне коло питань, в яких людина добре орієнтується, має певний досвід щодо їх розв'язання. У свою чергу «компетентність» — є поєднанням відповідних знань і здібностей, які дозволяють добре орієнтуватися в цій сфері й ефективно в ній діяти.

Інші російські дослідники (В. Ледньов, М. Нікандров, М. Рижаков), відзначають, що «компетенція» використовується замість знань, вміння, володіння тощо [133]. Цей термін використовують і як більш широке поняття стосовно знань і вмінь, якщо йдеться власне про компетентність. При цьому відзначимо, що поза зіставлення з компетенцією трактування компетентності як особистісної властивості було викладена Н. Кузьміної в 1990 р. [124].

Щодо стосується політичних процесів, категорія «компетентність» використовувався для визначення таких аспектів:

а) формальної (легальної) влади та юрисдикції посадовця;

б) практичної здатності організацій виконувати специфічні дії,

в) здатності індивідуумів виконувати специфічні завдання [32, с. 351].

В літературі з бізнесу та управління у 1990-х роках ці поняття використовувалися переважно в другому і третьому значеннях. В межах вказаних значень терміну, розуміння компетентності в цих галузях сьогодні поєднує в собі стратегічне управління, компетенції та компетентність.

Тому компетентність у тому значенні, як вона розуміється у бізнес-підході, — зауважує Н. Колісніченко, — «не означає те ж саме, що «компетентність» в ужитку Міжнародної Комісії Ради Європи (як загальні, або ключові вміння, фундаментальні шляхи навчання, ключові кваліфікації, міждисциплінарні вміння або навички, ключові уявлення, опори, або опорні знання), Європейської Комісії» [106].

На третьому етапі (1990–2001 рр.) відбувається становлення так званого «компетентнісного підходу» й подальшого активного використання термінів «компетентність» і «компетенції». Однак і сьогодні можна

стверджувати, що й в даний час існує суттєва проблема щодо визначення змісту поняття «компетентність» й істотного розмежування понять «компетенція» і «компетентність» (або компетентнісна поведінка (за Джоном Равеном) [231]; в) як відображені особистісна і діяльнісна (уміння, здатність, дія, досвід) спрямованість з точки зору компетентного підходу.

Для відповіді на ці запитання безумовно слід визначити вихідні позиції. Насамперед зазначимо, що Джон Равен — відомий британський психолог, — фактично склав один з перших переліків компетентностей (всього 37), зазначивши, що одні з них можуть мати відношення до інтелектуальної, інші — до емоційної сфери, можуть заміняти одна одну, і що вони суть — «мотивовані здібності». До таких компетентностей віднесені і критичне мислення, і самоконтроль, і готовність навчатися тощо [231, с. 258].

Не можна не враховувати широко відомий факт, що в 1996 році на симпозіумі за програмою Ради Європи в доповіді В. Хутмахера (Walo Hutmacher) було відзначено, що «саме поняття компетенція, входячи в ряд таких понять, як уміння, компетентність, компетенція, здатність, майстерність, змістовно до цих пір не визначено». У Рекомендаціях Комітету міністрів Ради Європи визначено умови набуття молоддю європейських країн громадянської компетентності, які актуальні й для пострадянських держав [312, p. 4]. Проте, дослідники погоджуються, що поняття «компетенція» ближче до понятійного поля «знаю, як», аніж до «знаю, що» [319]. В. Хутмахер відзначає, що існують різні підходи до того, що дослідники визначають в якості основних компетенцій. Їх може бути всього дві — вміти писати і думати, або сім: думання; вчення; дослідження; кооперація, спілкування; взаємодія; вміння робити справу, доводити справу до кінця; адаптуватися). З позиції розуміння сутності компетентностей, Г. Халаж — основний розробник компетенцій, розглядає їх визначення, як відповідь на виклики, що стоять перед Європою: зберегти демократичне відкрите

суспільство, нові вимоги до ринку праці мультилінгвізм, мультикультурна тощо. Широко відомо, що розвиваючи цю думку, В. Хутмахер наводить прийняте Радою Європи визначення п’яти ключових компетенцій, якими «повинні бути оснащені молоді європейці» [312, с. 11].

Це такі компетенції:

— «... політичні та соціальні компетенції, такі як здатність брати відповідальність, брати участь у прийнятті групових рішень, вирішувати конфлікти ненасильницькими методами, брати участь у підтримці та покращенні демократичних інститутів;

— компетенції, пов’язані з життям у мультикультурному суспільстві. Для того, щоб контролювати прояви (відродження — resurgence) расизму та ксенофобії та розвитку клімату нетолерантності, слід «оснастити » молодих людей міжкультурними компетенціями, такими як сприйняття відмінностей, повага до інших і здатність жити з людьми інших культур, мов і релігій;

— компетенції, що відносяться до володіння (mastery) усною і письмовою комунікацією, які особливо важливі для роботи і соціального життя, з акцентом на те, що тим людям, які не володіють ними, загрожує соціальна ізоляція;

— компетенції, пов’язані із зростанням інформатизації суспільства, володіння технологіями, розуміння їх застосування, здатності до критичного судження стосовно інформації, що поширюється мас-медійними засобами та рекламою;

— здатність навчатися протягом життя в якості основи безперервного навчання в контексті як особистого професійного так і соціального життя».

У 2000 р. учасники Європейського проекту «Tuning Educational Structures in Europe» за участю різних груп людей ініціювали спільне обговорення в сфері компетенцій та умінь на Європейському рівні [331].

Проект закцентовував увагу «як на компетенціях, так і на знаннях в їх спільній рефлексії» [331].

Таким чином, говорячи про компетентнісний підхід, слід мати на увазі: а) «компетенцію» — як сукупність знань, правил оперування ними та їх використання. І б) «компетентність» — як особистісну властивість, що грунтується на знаннях, як особистісно та інтелектуально обумовлений прояв соціально-професійної життєдіяльності людини в її поведінці.

У запропонованій трактовці в основі компетентнісного підходу лежать компетентності людини, формування яких є мета і результат саме освіти. При цьому важливо відзначити, що намагаючись виокремити політичну компетенцію серед інших, слід об'єктивно враховувати, що всі компетентності є соціальними в широкому сенсі цього слова, бо вони виробляються, формуються й проявляються в соціумі:

— ключові — це ті узагальнено представлені основні компетентності які забезпечують нормальну життєдіяльність людини в соціумі;

— соціальні (у вузькому сенсі слова) компетентності, характеризують взаємодію людини з суспільством, соціумом, іншими людьми.

— професійні та навчальні компетентності формуються і проявляються в різних видах діяльності людини;

Поняття «компетентність» включає не тільки когнітивну і операціонально-технологічну складові, а й етичну, соціальну, мотиваційну, поведінкову [191, с. 42]. Однак і ці поняття тлумачаться неоднозначно. Наприклад, використовуючи вже з 1992 року поняття «професійна компетентність», науковці, які працюють в проблематиці професійної освіти (Л. Алексєєва, Ю. Варданян, Н. Карнаух, І. Ільїна та інші), акцентують увагу на різні аспекти цього явища. Тому на перший план виходять або якість особистості, або досвід, знання, або професіоналізм. Більш того, поряд з

категорією «компетентність», а іноді в якості його синоніму, виступає «базовий навик» [191, с. 42].

Учасників проекту ДЕЛФІ Б. Оскарссон навів перелік основних навичок, які він інтерпретував як компетентності. Б. Оскарссоном вважав, що вони «розвиваються в доповнення до специфічних професійних. Такі ключові компетентності включають, крім іншого, здатність ефективної роботи в команді, планування, розв'язання проблем, творчість, лідерство, підприємницьку поведінку, організаційне бачення та комунікативні навики» [191, с. 42]. Інший дослідник — С. Шо у 1998 р. до переліку базових навичок відніс: «основні навички» (грамота, рахунок); «життєві навички» (стосунки з іншими людьми, самоврядування); «ключові навички» (розв'язання проблем, комунікацію); «соціальні навички» (цінності, соціальну активність); «навички для отримання зайнятості» (обробка інформації) тощо.

Спроміж інших він називає також «управлінські навички» (аналітичне мислення, консультування)[191, с. 43].

Важливим є саме визначення тих навичок, які стосуються компетентності, які науковці співвідносять із ключовими кваліфікаціями. Вони проголошують, що «це особистісні та міжособистісні якості, здібності, навички і знання, які виражені в різних формах і різноманітних ситуаціях роботи і соціального життя» [191, с. 44]. Незалежно від того, які терміни використовується різними науковцями для аналізу сутності компетентнісного підходу слід визначити зміст основних компетенцій і компетентностей. Американські вчені вживають термін «компетентний» стосовно із тими характеристиками людини, які пов'язані із її кар'єрними успіхами [96, с. 18]. Європейське розуміння компетентності зазвичай пов'язують із надбаними знаннями, здібностями, та особистісними рисами. Англійські науковці визначають компетентність як певні результати діяльності особистості, які повинні відповідати визначеним стандартам [96, с. 18]. На основі саме

англійської моделі Дж. Равен пропонує загальну модель розуміння компетентності, конструктивними параметрами якої повинні бути ціннісні компетенції й спроможності, а також виховання саме політичної компетентності на всіх інституційних рівнях суспільства [231].

Цікавою є розуміння та інтерпретація термінів «компетенція» і «вміння» в проекті Tuning [331], де вони фактично використовуються разом. У розуміння цих термінів включено знання того, як діяти в певних ситуаціях, цінності як інтегральний елемент способу сприйняття й співіснування з ними в соціальному контексті. В цілому в проекті Tuning наголошується на два різновиди компетенцій — загальні для всіх і спеціальні, які стосуються певних галузей і предметів. Така позиція є найбільш універсальною щодо визначення змісту компетентностей й фактично простежується в різних авторських підходах, в яких аналізується цей феномен. До цього слід додати, що деякими науковцями визначаються також компетентності особистісні й загальнокультурні, наявність яких безпосередньо пов’язана із особистісними та діяльнісними характеристиками людини.

Логічно зауважує О. Пометун, що діяльність людини пов’язана із конкретними діями, в тому числі із засвоєнням певних знань, надбанням навичок та умінь. Власне, компетентність розвивається у людини в тій чи іншій життєвій сфері через усвідомлення потреби в певній діяльності, через оцінку її важливості і необхідності для неї і для суспільства. Якщо компетентність поширюється на вузьку сферу, то слід говорити про галузеву чи предметну компетентність. Якщо сфера функціонування особи є широкою, а саме функціонування ефективним, можна говорити про життєві, або ключові компетентності [211]. До такого виду компетентностей слід віднести й компетентність владної еліти.

Доцільно коротко проаналізувати різні підходи до класифікацій компетенцій і компетентностей. Н. Колісніченко називає декілька моделей компетенції (компетентнісних моделей), які визначаються відповідними підходами [106].

1. Модель ефективного з підходом «найвищого рівня». Ця модель притаманна демократичним системам і базується на компетентності суб'єктів політичної діяльності — високопосадовців й політиків [311].

2. Нормативна модель, яка базується на ієрархічній організації. Тут робиться наголос на існуючі в організації компетентності суб'єктів політичної діяльності, їх особистісні характеристики та здібності. В основі лежить організаційний підхід і підкреслюється особлива роль лідерства [328].

3. Модель «Управління людськими ресурсами» (П. Дюбоа, Р. Майлз, Ч. Сноу). Сутність цієї моделі в тому, що за основу взято постійний процес удосконалення компетентностей з урахуванням існуючої організаційної стратегії. Постійне підвищення індивідуальних компетентностей працівників через навчання й їх удосконалення впливає на якість кінцевого результату [106]. Р. Майлз та Ч. Сноу удосконалюють цю модель, обґрунтувавши так звану «модель контингенту», яка поєднує компетентності, управління людськими ресурсами та організаційну діяльність із управлінням та компетентностями [326].

4. Модель М. Кампіона на основі «командного» підходу. Головною ідеєю є сукупність комплементарних здібностей кожного члена команди, які взаємодоповнюють одне одного і в кінцевому підсумку є більш ефективними, ніж команди, де кожен член має однаковий набір компетентностей [306]. Існує чимало прикладів, коли організація досягала значних результатів у діяльності завдяки високій компетентності окремих індивідів, тому з'явилось чимало «індивідуалістичних моделей», в яких роль особистості є визначною в контексті ефективної діяльності всієї організації.

До таких моделей, насамперед, слід віднести стратегічну модель, яка найбільш принадна для організацій із конфліктним, конкурентним середовищем. В цілому роль і діяльність особистості опосередковується стратегією організації, а сама діяльність реалізується часто в межах децентралізованих.

Наступною є модель розвитку стратегії, суть якої в тому, що стратегія організації формується в хаотичному, непередбачуваному, плинному середовищі, виходячи із зростаючих здібностей окремих особистостей, які постійно розширюють свої власні ролі, мають важливі, потенційно стратегічні характеристики і у процесі міжособистісної взаємодії визначують стратегію організації.

Нарешті, традиційна модель, яка працює в організаціях зі стабільним середовищем. В основу її покладено відповідність особи тій діяльності, яку вона виконує із чітко визначеним, специфічним завданням. Діяльність стандартизована і повторюється на різних рівнях організації. Результати діяльності особи вимірюються і оцінюються передбачає, що особа займається діяльністю, під час якої виконуються специфічні та чітко визначенні завдання, результати яких.

Отже, наукові дослідження, пов’язані із значенням компетентності окремого індивіда в колективі залишаються актуальними і сьогодні [318, p. 34-49]. Українська дослідниця Т. Каменчук наводить приклад моделі компетентності, яка має чотири рівні. Перший рівень представлений інструментальними знаннями і навичками, що необхідні для здійснення діяльності. Другий — «рівень проміжних вмінь» — включає комунікативні здібності людини, розуміння людиною загальних (наукових і технічних) принципів, а також вміння орієнтуватися в організаційному середовищі. Перші два рівні відносяться до професійної компетентністю.

Третій рівень представлений нормами, цінностями, стандартами поведінки, моральними критеріями, знанням етикету. Четвертий рівень — мотиви і самооцінка [96, с. 19].

Слід погодитися із Т. Каменчук в тому, що з'ясування цілей нерозривно пов'язане з ростом рівня компетентності, тому що розвивати найбільш важливі характеристики політичної компетентності (схильність аналізувати явища й ситуації, враховувати минулий досвід, передбачати майбутні перешкоди, проявляти ініціативу, здатність вести й бути веденим) можна тільки в процесі прагнення до значимих цілей. Це пов'язане з тим, що готовність до такого роду діяльності залежить від її передбачуваних результатів, від уявлення про людей, які діють таким чином, і від сумісності цих уявлень із образом «я» і з розумінням того, як функціонують організації й суспільство в цілому, а також з визначенням своєї ролі й ролі інших людей у суспільстві.

Виявлення ціннісних орієнтацій особи, чітке їх усвідомлення, можливість розв'язання конфліктів, в основі яких різний ціннісний світогляд людей, визначення розумних альтернатив конфлікту — суттєві ознаки політичної компетентності владної еліти України. Тому самий рівень політичної компетентності безпосередньо пов'язаний із системою цінностей.

Говорячи про структуру компетентності, у тому числі й політичної, слід підкреслити її багаторівневість. За Д. Шоном компетентність представлена як дворівневе утворення, де перший рівень складає імпліцитне «знання-в-дії», а другий — є рефлексивним. У свою чергу, останній складається з двох компонентів: «рефлексія в дії» і «рефлексія про дію» [291, с. 134]. Системоутворюючою складовою політичної компетентності слід назвати відповідальність особистості за свою долю, за свої вчинки і дії, за їх соціальні наслідки. Отже, поняття «компетенція» є вужчим за поняття

«компетентність», перше входить в друге. Компетентність ґрунтується на компетенції, але не вичерпується нею [281].

Нажаль, політичне життя України свідчить: більшість людей вважають, що майбутнє країни визначається тим, що роблять уряд, влада, а не тим, що роблять вони самі. Більшість людей переконані, що вони самі навряд чи можуть впоратися з проблемами, які їх діймають, та що про їх розв'язання повинен турбуватись уряд. Вони вважають, що роль громадянина за своєю сутністю є пасивною — добрий громадянин не повинен шукати можливості довести до відома парламентарів свої погляди, потреби, так само як і не повинен вступати в політичну партію чи профспілку з метою здійснення впливу на державну політику. Усе, що має робити громадянин, — це голосувати на виборах, вставати при виконанні національного гімну й сплачувати податки. Тоді як потрібен сильний лідер, який і буде з'ясовувати те, що думають люди, а потім робити те, що вважатиме за потрібне. Іншими словами, більшість людей вірить у те, що проблеми суспільства та його окремих громадян можна вирішити на основі авторитарного керівництва, ієрархічної відповідальності, пасивної поведінки доброго громадянина й централізованої (на противагу персональній) ініціативи. Звісно, поведінку людини, яка ґрунтується на такій системі уявлень і очікувань, навряд чи можна вважати компетентною.

Ще соціологічні дослідження 1991 р. показали, що уявлення про високий рівень інтересу наших співвітчизників до політики та їх компетентності в цій сфері не більше, ніж стереотип. 1991 р., коли вирішувалася доля СРСР і незалежності України, значну увагу політиці в пресі й телепередачах приділяли лише 31–32 % опитаних; 58–59 % заявили, що поки в країні все добре, їх не цікавить, в чиїх руках влада; близько половини опитаних не вважали себе достатньо компетентними, щоб оцінити власну політичну позицію на шкалі «ліві–праві». Показово те, що хоча

проект союзного договору уважно прочитали лише 9 % опитаних, проте свого ставлення до необхідності підписання цього документа не змогли висловити лише 41 %. Тобто, решта опитаних (більшість) хоча проекту уважно й не читали, але висловлювали судження щодо необхідності його підтримки чи не підтримки, внесення поправок тощо [52, с. 20– 22, 29, 55]. Ці дані свідчать про невисокий рівень політичної компетентності громадян України на світанку її незалежності, а також про їх схильність брати участь у вирішенні питань, незалежно від обізнаності у справі.

Сьогодні 41% населення України вважає, що пересічний громадянин ніяк не може вплинути на рішення влади. Про це свідчать результати дослідження активності українських громадян, проведеного Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва та Центром Разумкова.

На думку директора «Демократичних ініціатив» І. Бекешкіної, переконаність людей у своїй нездатності вплинути на владу зростає: в опитуванні 2007 р. таких було 28 % [275]. Тобто, вирішення своїх проблем бачиться не у власних руках, силах, можливостях, а у зверненні по допомогу до більш «могутніх» сил. До того ж громадяни воліють приймати те, що дається (часто з покірним роздратуванням), а не брати на себе активну роль у пошуку можливостей поліпшити ситуацію для себе чи загальної користі.

У зв’язку з цим доцільно провести більш детальне вивчення змісту і структурних компонентів політичної компетенції владної еліти.

На думку Дж. Равена, складовими компетентності є: 1) внутрішньо мотивовані характеристики, пов’язані із системою особистих цінностей (ініціатива, лідерство тощо); 2) уявлення й очікування людей, пов’язані з механізмами функціонування суспільства і з власною роллю в ньому; 3) розуміння тих термінів, які окреслюють стосунки всередині суспільства (йдеться про такі поняття, як керівництво, прийняття рішень, демократія, рівність, відповідальність, підзвітність, участь) [231]. Особистісний сенс

таких понять тісно пов’язаний з причинами поведінки (мотивацією) та з її якістю (компетентністю).

Учений зауважує, що розуміння людиною природи функціонування соціуму (тобто того, як «працює» суспільство), а також наявність системи уявлень про себе й розуміння власної ролі і ролі інших людей у суспільстві мають вирішальне значення для компетентної поведінки особистості. Виходячи із цього, дослідник виокремлює соціальну, громадянську і політичну освіту як центральну, основну частину для навчання й розвитку компетентності [231].

Цікавою і слушною видається ідея С. Шишова та В. Кальнея розглядати компетентність як інтегративне поняття, що містить такі аспекти: готовність до цілепокладання; готовність до оцінювання; готовність до дії; готовність до рефлексії [185].

В контексті дисертаційного дослідження існує безумовний зв’язок між компетентністю і таким поняттям як «професіоналізм», які в повсякденній практиці часто застосовуються як синоніми. Вживаючи термін «професіоналізм» зазвичай мають на увазі, що діяльність фахівця відповідає деяким не особистим вимогам. Відповідність діяльності певним вимогам слід вважати важливою характеристикою професіоналізму. Зрілість особистості як суб’єкта професійної діяльності й розкривається через поняття професіоналізму та професійної компетентності.

Тому професійна компетентність представників владної еліти логічно передбачає урахування умов, які впливають на досягнення високого професіоналізму. Українські науковці А. Бодалєв [24] та А. Деркач [72] вважають, що рівень професійної компетентності визначається такими умовами як високий рівень мотивації, особиста потреба у досягненні високих результатів, особистісні стандарти, бажання досягти вершини професіоналізму з чим складно не погодитися. Виділяючи такі умови як

здібності, задатки, умови виховання, освіту, соціальне середовище, можна побачити синонімічність понять «компетентність» і «професіоналізм».

Разом із тим, слід говорити й про певні відмінності у розумінні цих термінів. На думку І. Болотнікова, професіоналізм — це, перш за все, прагнення особистості запропонувати світу власне «Я» через «ділове поле» тієї чи іншої діяльності, зафіксуватися в її результатах [25].

Слід говорити також про те, що компетентність конкретної особи є вужчою за професіоналізм. Особа не може бути компетентною у розв'язанні всіх професійних проблем, але у відповідній галузі вона може бути професіоналом. Отже, професіонал, це в певній мірі вузький спеціаліст Професіонал — це спеціаліст, що оволодів високим рівнем професійної, який зорієнтований на розв'язання питань саме у тій галузі, де він працює. Якщо акцент у дослідженні діяльності ставити на державному, політичному діячеві, його здібностях та способах його участі в діяльності, то логічним є розуміння професіоналізму, яке виражене Н. Кузьміною.

Професіоналізм діяльності — це якісна характеристика суб'єкта діяльності представника даної професії, що визначається мірою володіння ним сучасним змістом і сучасними засобами вирішення професійних завдань, продуктивними способами її здійснення. Професіоналізм політика виражає рівень його професійної культури, яка проявляється у політичному процесі і втілюється в його результати, тобто він визначає компетентність суб'єкта політики. В якості прикладу слід навести діяльність В. Пинзенника, якого у складі уряду Ю. Тимошенко слід вважати найпрофесіональнішою людиною. Він не відмовився від своїх професійних підходів заради політичної кон'юнктури, а тому не бачив можливості працювати в цьому уряді. За словами В. Пащенка, — «це конкретний приклад, коли професіоналізм вступив в протиріччя з політичною доцільністю, і професіонал змушений був піти геть. І це буде стосуватися кожного з міністрів в тій чи іншій мірі.

Даремно очікувати, що в умовах політичної боротьби прем'єр і політичний уряд будуть діяти професійно», — наголошує він [36].

Таким чином, слід розуміти, що природа феномену компетентності владної еліти доволі складна й багаторівнева. Виходячи із загального аналізу моделей компетентності, її практичних проявів в життєдіяльності суспільства можна визначити її структуру та певні якісні характеристики:

— по-перше, компетентність владної еліти повинна спиратися на особисті цінності кожного її представника, що в сукупності визначає обличчя владної еліти в цілому. В цьому випадку йдеться про бажану, ідеальну, умозорову модель компетентності, але зазвичай на практиці, виходячи із некомпетентної дії окремо взятого посадовця, наприклад, роблять висновок про некомпетентність усієї владної еліти;

— по-друге, слід враховувати політико-культурне середовище в якому виховується конкретна людина, особистісно-мотиваційний аспект компетентності владної еліти який одночасно відображує запити і традиції цього середовища, а з іншого боку, є детермінантою самореалізації окремої людини (суб'єкта політики) та її саморозвитку, основою для реалізації її особистісного життєвого інтересу. Погодимось із О. Демчук, що компетентність тісно пов'язана з поняттями «зрілість», «готовність» до виявлення соціальної активності, «індивідуальний стиль життєдіяльності», системою ціннісних орієнтацій особистості [69].

— по-третє, важливим є діяльнісний аспект компетентності представників владної еліти, як такий, що дозволяє говорити про ефективність чи не ефективність цієї діяльності. Саме діяльнісний аспект компетентності слід вважати інтеграцією здібностей, умінь, знань, досвіду і поведінки особи в контексті прийняття важливих політичних рішень й виконання професійного завдання в цілому.

У такий спосіб природу політичної компетентності, — на думку Т. Каменчук, — становлять такі аспекти: тенденція до більш ясного розуміння цінностей й установок стосовно конкретної політичної мети; тенденція контролювати свою діяльність; залучення емоцій у процес політичної діяльності; готовність і здатність навчатися самостійно; пошук і використання зворотного зв'язку; впевненість у собі; самоконтроль; адаптивність; схильність до міркувань про майбутнє; увага до проблем, пов'язаних з досягненням поставлених цілей; самостійність мислення, оригінальність; критичне мислення; готовність вирішувати складні питання; готовність працювати над чим-небудь спірним і зухвале занепокоєння; дослідження навколишнього середовища для виявлення його можливостей і ресурсів (як матеріальних, так і людських); готовність покладатися на суб'єктивні оцінки і йти на помірний ризик; відсутність фаталізму; готовність використати нові ідеї й інновації для досягнення мети; знання того, як використати інновації; упевненість у доброзичливому ставленні суспільства до інновацій; установка на взаємну вигоду й широта перспективи; наполегливість; використання ресурсів; довіра; відношення до правил як покажчиків бажаних способів поводження; здатність приймати правильні рішення; персональна відповідальність; здатність до спільної роботи заради досягнення мети; здатність спонукувати інших людей працювати спільно заради досягнення поставленої мети; здатність слухати інших людей і брати до уваги те, що вони говорять; готовність дозволяти іншим людям приймати самостійні рішення; здатність розв'язувати конфлікти й пом'якшувати розбіжності; розуміння плюралістичної політики; готовність займатися організаційним і суспільним плануванням [96, с. 29].

Виходячи з визначення політичної компетенції, пропонованої Радою Європи, слід виділити три основоположних компонента в політичній

компетентності представників владної еліти: індивідуально-моральний, соціальний, і, власне, політичний.

1. Індивідуально-моральний компонент — уміння приймати відповідальні рішення, мати основні уявлення про політичну етику, про професійну відповідальність за її методи і результати, про належне співвідношення особистих, корпоративних, державних і глобальних інтересів і цінностей. Необхідно формувати у представників владної еліти вміння розв'язувати проблеми, що виникають в найрізноманітних ситуаціях: у пізнанні і поясненні явищ, у взаєминах людей, в оцінці власних вчинків і вчинків інших людей при виконанні соціальних ролей тощо.

Таким чином, критеріями оцінки індивідуально-морального компонента політичної компетенції владної еліти, на погляд дисертанта, є:

— знання проблем (причини їх можливого виникнення, про їх можливі масштаби), про способи розв'язання проблем; знання етичних норм, які пред'являються до політичної діяльності.

— вміння і навички розрізняти факти та думки; вміння і навички розглянути причини і наслідки (проектування); вміння і навички логічно викласти рішення; вміння і навички актуалізувати особистісний досвід стосовно конкретної ситуації; вміння і навички саморегуляції і самоконтролю;

— діяльнісно-важливі якості: відповідальність; цілеспрямованість, впевненість у собі; адекватна самооцінка; самостійність; конструктивне ставлення до помилок; чесність, порядність.

2. Соціальний компонент — уміння брати участь у прийнятті групових рішень, домовлятися на основі розумного компромісу, самоідентифікуватися як активна частина колективу, вирішувати конфлікти ненасильно. Уміння виробляти стратегію взаємодії з людьми, організовувати їх спільну діяльність для досягнення певних соціально значущих цілей. Знання етики

професійного спілкування та вміння застосувати ці знання. Даний компонент характеризує організаторські здібності управлінця, а також свідчить про здібності і уміння попередження конфліктів або управління ними з метою їх розв'язання.

Слід виділити такі показники сформованості у представника владної еліти політичної компетентності:

— знання суспільних норм і правил поведінки; знання етики професійного спілкування; знання основ психології;

— вміння і навички конструктивної взаємодії з людьми; організаторські вміння і навички; вміння і навички переконання; вміння і навички саморегуляції і самоконтролю; вміння і навички актуалізувати досвід стосовно конкретної ситуації;

— діяльнісно-важливі якості: соціальна активність, комунікабельність, лідерські якості; критичність до себе і до оточуючих.

3. Політичний компонент передбачає формування так званої політичної грамотності, здатності до глобального осмислення питань, можливості науково оцінювати соціально значущі процеси і проблеми, критично ставитися до того чи іншого аспекту розвитку суспільства, сприяння формуванню цінностей свободи і демократії, виховання толерантності як норми соціального співіснування, усвідомлення власної приналежності до України та її соціокультурної цілісності.

Критеріями сформованості політичної компетентності слід вважати:

— знання тенденцій та основних напрямків політичного розвитку суспільства і держави; знання тенденцій розвитку економічних процесів; знання тенденцій розвитку професійної сфери;

— вміння і навички аналізувати соціально значущі процеси; вміння і навички прогнозування соціальних результатів політичної діяльності;

— діяльнісно-важливі якості: патріотизм, толерантність, гуманізм, потреба у самовдосконаленні.

Для ефективного виявлення цих якостей найбільше значення мають:

— атмосфера відкритості й чесності: будь-які пріоритети й цінності мають право на існування й приймаються, до будь-яких думок ставляться з повагою;

— включення людини в діяльність, за допомогою якої можна прийти до виявлення її основних цінностей і пріоритетів;

— розробка засобів і понять, які будуть потрібні людям для обговорення своїх цінностей і всього того, що з ними зв’язане;

— інформація про результати, до яких можуть привести різні варіанти дій;

— можливість відкрито виражати свої рішення про зміну поглядів і позицій [96, с. 24-25]

У силу індивідуальних особливостей і нерівномірності розвитку політичної компетенції у представників владної еліти виділені критерії безумовно мають різну ступінь прояву і відповідають одному з рівнів сформованості: низькому, середньому чи високому.

На жаль, як показує практика, більшість виділених критеріїв сформованої політичної компетентності представників владної еліти знаходиться на низькому рівні. Для більшості представників владної еліти характерна позиція уникнення відповідальності й неготовність до розв’язання проблем. Спостерігається висока старанність чи старанність за низької ініціативності та відсутності організаторських здібностей. Не завжди проявляється власна точка зору на проблему. У представників цієї групи викликають труднощі, пов’язані із взаємодією з іншими людьми.

Більшість показників сформованості політичної компетентності у представників владної еліти знаходиться на середньому рівні. Вони не

завжди вживають адекватні дії щодо розв'язання виникаючих проблем внаслідок слабкої сформованості у них навичок прогнозування та аналізу. Претендують на лідерство, але у спірних ситуаціях не завжди готові взяти на себе відповідальність і перекладають її на інших або на зовнішні обставини у випадку невдачі. Мають завищену самооцінкою. Поставивши перед собою мету, не завжди слідують етичним професійним нормам.

Висновки до першого розділу

Проблема визначення методологічних підходів до визначення компетентностей суб'єктів політичної діяльності, не втрачає своєї актуальності. Особливість діяльності представників владної еліти вимагає високого рівня сформованості їхніх особистісних якостей, ціннісних орієнтацій, потреб, мотивів.

Перший розділ дисертаційного дослідження дозволяє зробити висновки про те, що проблеми компетентності взагалі і політичної зокрема привертали до себе увагу ще із стародавніх часів. Проблема компетентності української еліти в питаннях політичного управління — найбільш гостра практична проблема політики. Владна еліта України здатна ефективно і успішно здійснювати діяльність лише за умов володіння високим рівнем знань і вмінь, що дозволяють їй не порушувати вольовим шляхом тонку матерію соціального життя, а діяти згідно логіки соціальних процесів. Та влада хороша, яка не робить тяжких помилок, які не прирікає своїх громадян на марні жертви і безповоротні втрати, а, навпаки, створює всі умови для процвітання нації і народу.

Вже в роздумах давньогрецьких філософів відзначаються необхідність і наявність у громадян певних сформованих якостей, які повинні сприяти розвитку держави та задоволенню власних інтересів громадян в умовах

існування держави. У політичній думці проблеми компетенції, які визначають її смислове поле, формувались у дослідженнях ідеального, найкращого політика (влади, що організовує досконале суспільство) та філософа (мудрості, що організовує щасливе та гідне життя, в тому рахунку і суспільства), а також здатності отримувати знання та досвід, що дозволяють судити про суспільні процеси. Ця проблематика стала предметом наукових розвідок і вітчизняних науковців — філософів, політологів, соціологів, педагогів та психологів. Найбільш розробленими є її педагогічний, соціально-психологічний та соціологічний аспекти. Сучасна політика фактично зміщує акцент політичної компетентності в процес творчої мобілізації особистості, що сприяє появі нових ідей та адаптації політичної діяльності до вимог соціально-політичних умов функціонування і завдань модернізації політичної системи держави.

Політична компетентність відноситься до компетентностей вищого рівня, що обумовлює високі вимоги до її носіїв. Її слід розуміти як специфічну здатність ефективно здійснювати конкретні дії в політичному середовищі й, відповідно, ця здатність пов’язана із вузькоспеціальними знаннями, особливим родом предметних навичок, способом мислення, розумінням відповідальності за свої дії.

Політична компетентність включає в себе наступні критерії: когнітивний (знання принципів і напрямів державної політики в галузі освіти); емоційно-ціннісний (інтерес до політичних подій місцевого та міжнародного масштабу і їх впливу на освітній процес); діяльнісний (вміння реалізовувати принципи державної політики в галузі освіти на практиці, стимулювати громадян до участі у громадській діяльності).

Дисертант здійснює генезис смислового наповнення, що вкладається різними авторами в терміни «професіоналізм», «компетентність». Історичний ракурс розгляду понять «компетентність» і «компетенція» допомагають, на

думку дисертанта, розкрити методологічну сутність компетентнісного підходу. Навіть на рівні дефініцій досліджувані поняття в суспільних науках опрацьовані недостатньо, наслідком чого є відсутність орієнтирів в оцінці професійних якостей представників владної еліти. Політична компетентність і професіоналізм представників владної еліти не визначаються ідеологією. З позицій інституційного підходу професіоналізація на соціальному рівні являє собою процес інституційного становлення професії та формування її ознак. Професійна компетентність у політичній діяльності — це здатність політика оптимально вирішувати певне коло професійних завдань.

Варто ще раз підкреслити, що компетентність містить в собі не тільки здібності. Вона має на увазі також внутрішню мотивацію, що не входить у поняття здібностей як таких. У минулому дослідники ставилися до цього мотиваційного компонента навіть із ще більшою зневагою, ніж до фактору здібностей. Але саме він повинен слугувати опорним пунктом у процесі виявлення й оцінки політичної компетентності.

Слід також відзначити, що види компетентності можуть бути перенесені з однієї категорії цінностей на іншу. Якщо певний вид компетентності розвивався в процесі досягнення якоїсь конкретної мети, то людина буде здатна реалізувати його й при досягненні іншої мети. Але оцінюючи компетентність людини, не можна стверджувати, що вона нею не володіє, якщо вона її не проявляє відносно мети, яка не має для неї цінності, або навіть такої мети, що визначається нею як високоцінна на когнітивному або емоційному рівнях, але не уявляється досяжною в даних обставинах.

Досить імовірно, що кожна людина проявляє деякі з видів компетентності, переслідуючи особисті цілі. В результаті люди, які здатні ясно виразити латентні цілі, мають можливість стати лідерами саме тому, що, коли цілі є вираженими, інші люди здатні взяти участь у досягненні цих цілей, вже не маючи потреби в спеціальних вказівках або в допомозі для

придбання спеціальних навичок. Однак, незважаючи на те, що види компетентності проявляються у відношенні особистих цілей, вони досить часто представлені в досить рудиментарних формах.

Значна кількість видів компетентності (наприклад, «здатність контролювати інших людей») можуть мати як самостійну цінність — тобто бути особисто значимими цілями самі по собі, так і служити засобами досягнення інших значимих цілей. Іноді природу певного виду компетентності можна чітко визначити, описавши наслідки її не прояву.

Виходячи з природи компетентності можна сказати, що політично компетентна поведінка залежить від:

– мотивації та здатності включатися в діяльність високого рівня, наприклад, проявляти ініціативу, брати на себе відповідальність, аналізувати роботу організацій або політичних систем;

– спроможності включатися в суб'єктивно значимі дії, наприклад, прагнути вплинути на напрямок руху й розвитку суспільства;

– готовності й здатності сприяти клімату підтримки й заохочення тих, хто намагається вводити нововведення або шукає способи більш ефективної роботи;

– адекватного розуміння того, як функціонує суспільство й адекватне сприйняття власної ролі й ролі інших людей у суспільстві;

– адекватного уявлення про поняття, які пов'язані з управлінням. До таких понять належать: ризик, ефективність, лідерство, відповідальність, підзвітність, комунікація, рівність, участь, добробут і демократія.

РОЗДІЛ 2
КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ІНТЕГРОВАНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ВЛАДНОЇ ЕЛІТИ УКРАЇНИ

2.1 Аксіологічний вимір політичної компетентності владної еліти

Як було показано в попередньому розділі, політична компетенція владної еліти України включає в себе багато різноманітних компонентів, які обумовлюють її сутність та існування, насамперед, в процесі підготовки, прийняття політичних рішень і наслідків їх виконання. Слід поводитися із вітчизняним науковцем Т. Каменчук в тому, що компетентність являє собою складну інтегровану характеристику особистості, певний набір вмінь, знань, ставлень, навичок, що «дають змогу ефективно провадити діяльність або виконувати певні функції, забезпечуючи розв'язання проблем і досягнення певних позитивних результатів у галузі професії або виді діяльності» [96, с. 180]. Але говорячи про владну еліту, як певну «суму» таких особистостей, справедливо, на погляд дисертанта, припустити, що компетентність також слід розглядати як інтегровану характеристику її політичної культури (Н. Лепська) [136].

Систем цінностей безумовно впливає на рівень політичної компетентності. У свою чергу, суспільство вимагає постійного їх відтворення з урахуванням нових суспільних обставин. Водночас привертає до себе увагу надзвичайна розбіжність таких цінностей, пріоритетів і стереотипів, що породжує значну суб'єктивність в процесах, пов'язаних із діяльністю владної еліти.

Однак ніхто не може гарантувати того, що до влади в Україні завжди приходитимуть моральні, патріотичні, а, головне, компетентні особистості.

За словами Х. Лінца та А. Степана: «Політичні рішення законодавців безумовно впливають на якість життя, особливо на довшу перспективу, але жодна демократія не може гарантувати добру репутацію банкірів, ініціативність підприємців, відданість лікарів своїм пацієнтам, компетентність професорів, творчу наснагу вчених або митців, або навіть порядність суддів. Загальна якість суспільства є лише незначною функцією демократії...» [140, с. 210].

Однак об'єктивним є той факт, що будь-яка влада, яка за своєю суттю є завжди раціональною, потребує внутрішнього регулятора, іманентного сутності людини. В якості такого регулятора виступають цінності. Е. Дюркгейм бачив в цінностях ідеали, функція яких полягає в перетворенні реальностей, до яких вони відносяться [78]. М. Вебер убачав в цінностях один з мотивів соціальної дії: вона засноване на вірі в цінність певної поведінки як такої, незалежно від того, до чого вона приведе.

За Т. Парсонсом, цінності є одним з чотирьох незалежних структурних компонентів соціальної системи. Вони по суті ні що інше, як «уявлення про бажаний тип соціальної системи, які регулюють і забезпечують збереження і відтворення культурних зразків системи» [196, с. 18]. А. Богомолов вважає їх елементом суспільних відносин, які опредмечені формою соціальних інститутів. Фактично цієї ж думки дотримується Д. Леонтьєв: «Система цінностей являє собою предметне втілення системи діяльності і суспільних відносин, відображаючи таким чином сутність життєдіяльності даної спільноти, її конкретно-історичного способу життя» [91, с. 12].

Формування та розвиток ціннісних засад функціонування владної еліти Україні давно дискутуються в контексті науково-комунікативних заходів [4; 5; 70; 80; 142; 195; 207; 236]. Різноманітні аспекти аксіологічної побудови системи влади досліджували вітчизняні науковці М. Кравченко [116], М. Рудакевич [237], І. Савченко [242], С. Чукут [286]. Питання державно-

управлінської аксіології також розглядаються й в інших публікаціях вітчизняних науковців [125; 248; 254; 263; 296].

Однак компетентність як ціннісний феномен політичної культури владної еліти України та взаємодія чинників політичної компетентності як основа діяльності владної еліти вивчена недостатньо О. Демидов відносить до внутрішнього регулятора діяльності владної еліти такі цінності як «почуття обов'язку, виміри честі, справедливість, совість, відповідальність, моральність, і навіть таку специфічну, як сакральність» [67, с. 124-125].

У науковій літературі можна бачити чимало інших спроб визначення цінностей владної еліти. В їх числі називають також громадський порядок, право, рівність, мир, справедливість, безпеку, волю, людяність тощо [18, с. 277]. Тому, визначаючи різноманітні форми базових цінностей, слід виокремити власне політичний і гуманістично-ціннісний підходи. Прибічники першого підходу відкидають можливість визначити достатньо обґрунтований вибір між цими явищами, оскільки вони, не можуть бути об'єктивно оцінені внаслідок того, що можуть грати одночасно і позитивну й негативну роль. Вивченню підлягає лише їх значення в певній державі у певний історичний час [112].

У свою чергу, гуманістично-ціннісний підхід дозволяє вибрати із різноманітних політичних явищ ті, які визнаються цінними в конкретному суспільстві [18, с. 279]. При цьому слід взяти до уваги й те, що аксіологічний вимір політики й діяльність української еліти ти не завжди слід ототожнювати із мораллю, як загальнолюдською цінністю. У свій час Б. Спіноза зауважував, що для блага держави не має значення, якими міркуваннями керуються люди, належним чином керуючі державними справами, аби ці, останні, керувалися належним чином [13].

Російський науковець В. Тугаринов виділяє такі цінності: духовні, матеріальні, політичні, нормативні, екзистенціальні, цільові. Одні є реально

існуючими, другі — задумані як мета діяльності, треті — реалізуються згідно існуючих норм [19]. В контексті діяльності владної еліти України можна говорити, що всі ці цінності мають місце, виступаючи відповідним чином як мета діяльності, чи як певні засоби здійснення діяльності з метою осягнення певних результатів.

Дотичною до цього є проблема визначення критеріїв якості владної еліти. В Україні поки не існує національної моделі комплексної оцінки якості владної еліти, про яку, однак, найпростіше судити за результатами її діяльності. За об'єктивні критерії доцільно взяти результати політичної діяльності владної еліти, загальним показником якої є підвищення рівня життя населення та стан країни в цілому; культура та життєвий рівень населення, свободи громадян та можливості їх реалізації, економічна, продовольча, екологічна, зовнішньополітична безпека тощо.

За суб'єктивні критерії слід взяти культурний і освітній рівень, інтелектуальний потенціал еліти, її моральність й професіоналізм.

Вітчизняний дослідник Д. Сергатюк, наприклад, вважає обов'язковою передумовою елітарності політичної еліти, насамперед, власне саму елітарність особистості політиків які до неї належать [250], посилаючись на відомого іспанського філософа Хосе Ортега-і-Гассета. Останній сформулював конкретні ознаки еліти, серед яких, на його думку, є саме «духовна перевага вибраних» [190]. Цю духовну перевагу філософ пов'язував із тим, що вони керуються нормами, які утворюють основу культури. Ознаками обираності він вважав самостійне мислення, здатність долати стереотипи, яких дотримується більшість, наявність інтелектуальної відповідальності і моральної дисципліни, а також геніальність, під якою він розумів виділеність від заурядної людини-маси.

В контексті політичної діяльності така позиція пов’язана саме з орієнтацією на цінності, а не інтереси, що є справжньою ознакою політичної елітарності [250].

Безумовно, що компетентність також повинна займати належне місце в системі цінностей вітчизняної владної еліти, серед яких демократичні цінності (людське існування у всій його повноті та багатоманітності), громадянство та громадянськість, компетентність та відповідальність, конституція та конституціоналізм, свобода та свобода совісті [192, с. 43].

Пріоритетною якістю еліти, — як підкреслює вітчизняний науковець М. Михальченко, — «повинна бути *компетентність (*виділено мною — Р.А.*),* яка відповідає потребам епохи у ряді показників: фізичний і розумовий розвиток, здатність використовувати новітні досягнення технологій людського суспільства, жити відповідно норм людського співжиття та ін. У випадку нездатності кваліфіковано і морально виконувати свою роботу, така верства суспільства є псевдоелітою, яка своєю некомпетентністю й аморальністю підриває природний стан суспільства, руйнує національний організм, якщо навіть це зло вона робить несвідомо [161, с. 23].

На думку І. Єрмакова, основою компетентності також є саме ціннісна система особистості, що формується у процесі самоактуалізації [83, с. 186], умовою для формування якої він вважає інтегрованість та конструктивність стилю життя: процес самоактуалізації, сприяючи формуванню конструктивного стилю життя, дозволяє реалізовувати більше життєвих цілей з меншими витратами часу та енергії, зберігаючи як внутрішню рівновагу, так і відносну відповідність вимогам соціального середовища, команді [83, с. 198]. Погодимось також із В. Мірошниченком в тому, що громадянин XXI ст. повинен «уміти цінувати і бути готовим відстояти ідеали свободи, права людини; відповідально і *компетентно* брати участь у житті суспільства…[162].

Сьогодні, як зазначають соціологи, основні проблеми, які хвилюють українців, пов'язані з економікою. Разом з тим, громадяни чітко розділяють проблеми на ті, які турбують їх особисто, і ті, які є важливими для країни. Зокрема, опитані вважають, що низький рівень виробництва, корупція, політична нестабільність, некомпетентність уряду — більш важливі проблеми для країни, ніж особисто для громадян. Сьогодні громадян з проміж іншого турбують злочинність (12 %), нестача або ймовірність відключення газу, електроенергії, води (10 %), падіння курсу гривні (9 %), політична нестабільність (9 %), питання права власності на землю (7 %). Показово, що відчутно зросла кількість опитаних, які серед основних персональних проблем виділили некомпетентність владної еліти (з 6 % до 12 %) [173].

Слід погодитися із Н. Бусовою, що демократизація незмінно призводить до посилення морального компонента політики [29]. Не випадково питання співвідношення політики і моралі починаючи з часів Н. Макіавеллі і до сьогодення постійно привертає увагу науковців. Вивчення політики повинно мати морально-етичний аспект в аксіологічному вимірі політичного світогляду і поведінки, в поняттях добра і зла, справедливості і несправедливості, правдивості (чесності) і обману (брехні) тощо, що мають пряме відношення до політичної культури еліт. Спроби гуманізувати політику робилися, якщо не завжди, то досить часто, однак саме в наш час це питання постало особливо гостро.

Мораль представників владної еліти є об'єктом дослідження в Україні цілої низки наук: філософії, соціології, психології, правознавства, менеджменту, педагогіки та ін. На особливу увагу серед наукових робіт з етики владної еліти заслуговують праці філософів, серед яких слід назвати В. Князева, Т. Василевську, В. Колтун, Т. Сербинську, які поділяють підхід до моралі як до духовно-практичного феномена: «моральнісний вимір

державної служби — це моральні аспекти не лише свідомості, але й діяльності та взаємин у цій професійній сфері» [71, с. 254]. А на державну службу «мають прийти особи з чіткими ціннісними орієнтаціями, спрямованими на зміцнення державності, підходу до її побудови [71, с. 116-119]. І. Надольний досліджуючи духовність особистості як детермінанту суспільного демократичного розвитку, також розкриває морально-етичні вимоги до керівника і основні принципи етики його поведінки [168]. М. Пірен вважає, що управляти людьми й суспільними процесами здатний не кожен: «елітарна особистість управлінця — це совість нації, взірець відданості, порядності, професіоналізму та патріотизму… Ідея гуманізму, духовності, визнання неповторності життя особистості, визнання кожної людини як суспільної цінності мають бути альфою і омегою в свідомості кожного управлінця» [202, с. 41, 43]. Отже в системі якостей особистості моральність визначається як важливий регулятор професійної поведінки представників владної еліти.

Політологи також все частіше звертаються до досліджень моралі в контексті політичної етики [8; 113, с. 243–252; 128; 234]. Адже саме етика є тим фундаментом, на якому формується довіра громадян до органів влади всіх рівнів. Зрозуміло, що сприяти створенню позитивного іміджу владної еліти можна тільки за умов надання етичним проблемам відповідного правового статусу й уваги як з боку органів державної влади та самих представників владної еліти, так і завдяки належній увазі громадськості. Але слід зазначити, що проблеми етики саме представників владної еліти в межах бувшого СРСР фактично не досліджувались, а висвітлювались лише як складова управлінської культури через оцінку якості, моральної позиції, професіоналізму управлінців [11; 21; 169; 237; 238]. З кінця 80-х рр. років XX ст. з’являється термін «управлінська етика», що визначає фактично новий підхід до тлумачення феномена етики: «Управлінська етика — адаптовані до

практичних потреб керівника відомості про основні етичні поняття, закономірності формування колективістських відносин, про моральні цінності, які надихають людей, про моральні вимоги до стилю роботи і рис характеру керівника» [288, с. 3]. В якості базових принципів виділяються такі цінності як гуманізм, колективізм, патріотизм, єдність слова і діла [288, с. 41]. Разом із поняттям «управлінська етика» А. Ліпенцевим і Р. Рудніцькою застосовується термін «організаційна культура», хоча вони не аналізують моральні цінності які лежать в основі організаційної культури [141].

Відомий український правознавець В. Цвєтков вважає етику формою суспільної свідомості, а в якості її синонімів застосовує термін «мораль». Він зауважує: «Як форма суспільної свідомості, що містить загальні уявлення про добро і зло, мораль виражає моральні ідеали суспільства, соціальної групи і тим самим дає критерії оцінки поведінки людей» [282, с. 102-103].

Український дослідник О. Оболенський вважає, що відповідний рівень культури представників еліти формує соціально-політичну систему, яка здатна гармонізувати стосунки між різними верствами населення. Він також підкреслює, що культура представників владної еліти залежить від таких якостей як професіоналізм, компетентність, мораль. Тому важливими складовими культурного інституту владної еліти науковець вважає правову, інформаційну, управлінську, організаційну, політичну, професійну, етичну, естетичну, педагогічну культуру [182, с. 266].

У дисертаційному дослідженні В. Колтун безпосередньо пов’язуються моральність еліти, авторитет і державна служба, де остання виступає в якості «соціально-етичного феномена», якісна характеристика якого зумовлена суспільно-історичними процесами, в контексті яких здійснюється професійна діяльність. Автор розглядає проблему етики владної еліти як сукупність об’єктивних і суб’єктивних чинників підвищення ефективності функціонування влади. Так, він зауважує, що безпосередній вплив на

моральність суспільства здійснює моральний авторитет представників еліти. У свою чергу, реалізація соціально-етичного потенціалу представників еліти здійснюється конкретними засобами, які виявляють міру відповідності поведінки нормам моралі [107, с. 14].

Важливою і, в той же час, специфічною цінністю для владної еліти слід вважати професіоналізм. На основі комплексного дослідження проблеми управління в Україні В. Майборода обґрунтував ідею про об'єктивний взаємозв'язок між гуманізацією і демократизацією процесу управління, практична реалізація якого забезпечує формування індивідуальних моральних якостей спеціаліста, навичок гуманних відносин у процесі професійної діяльності, а також готовності до демократичного стилю керівництва [146].

Серед основних причин низької ефективності управління владою на різних рівнях Н. Нижник вважає недостатній морально-професійний рівень представників владної еліти. «Не зменшуючи значущості таких якостей, як компетентність, самостійність..., ініціативність, організованість, діловитість,... хотілося б, — підкреслює науковець, — підкреслити роль моралі для різних працівників…» [177, с. 51]. Н. Нижник акцентує увагу й на конкретних моральних критеріях представників еліти: ставлення до громадянина як до суб'єкта, а не до слухняного об'єкта управління; повага до громадян і їх організацій, прагнення до контактів, співробітництва, координації зусиль, відмова від нав'язування «зверху» розпоряджень; створення й функціонування дієвих інститутів «паблік рилейшнз» тощо [177, с. 10]. Фактично таке ставлення до професійної культури владної еліти поєднує політичний, організаційно-технологічний та індивідуальний етичний компоненти.

Проблему професійної компетентності владної еліти в соціально-психологічному контексті розглядає В. Саламатов. Він слушно зауважує, що

результат діяльності владної еліти конкретно залежить від виконання ними певних норм, еталонів, стандартів, що впливають на якість професійної компетентності [244, с. 83-84].

Принципово важливо те, що професійна компетентність розглядається вже згаданим нами Дж. Равеном у взаємозв'язку з особистісною компетенцією фахівця, яка має виключно внутрішню мотивацію. До цінностей, що становлять основу особистісної компетенції, він відносить здатність і прагнення аналізувати явища і ситуації навколишнього світу, аналізувати минулий досвід; передбачення можливих перешкод; ініціативність; здатність вести за собою [160, с. 45].

Професійне вдосконалення представника владної еліти можливо лише за умови зміни його особистісної компетентності. В цьому відношенні цікавим є те, що у дослідженні Л. Спенсера та С. Спенсера підкреслюється — компетентність є необхідною умовою для досягнення високих результатів у будь-якій професії — від двірника до політика [329].У свою чергу, це вимагає від людини перегляду ціннісних установок, що визначають нові змістовно — смислові горизонти професійної діяльності. Тим самим особистісної компетентності надається особливе значення. Саме особистісна некомпетентність формує багато управлінських проблем, пояснює неготовність керівників критично оцінити свої дії з точки зору їх адекватності, що виникли вперше, не мають аналогів у минулому задачах.

Можна виділити такі ознаки професійності владної еліти:

— вміти передбачати наслідки власного рішення для громадян, приймати рішення з урахуванням законів суспільного розвитку в соціально-політичній та економічній сферах;

— знати і об'єктивно оцінювати різні погляди стосовно значущої проблеми, бути обізнаним з внутрішньодержавними справами, використовуючи інформацію на користь держави;

— вміти знаходити нестандартні і оптимальні рішення для розв'язання проблеми, використовуючи формальні, неформальні і латентні канали впливу;

— здатність відшукувати консенсус та йти на компроміси, уникати залучення в деструктивні конфлікти, запозичати конструктивні ідеї політичних опонентів;

— проявляти толерантність, до суперників ставитись як до опонентів, а не ворогів, спроможність негатив перетворювати в позитив.

Важливою ціннісною основою діяльності представників владної еліти слід вважати політкоректність, тому що норми політичної коректності органічно випливають із вимог загальнолюдської моралі і сучасної високої культури та набувають деталізації при конкретному застосуванні в практиці політичних відносин і взаємодій.

Це поняття вітчизняний дослідник В. Ханстантінов визначає як «якісну форму політичного дискурсу, якому властиві певні евристично-пояснювальні можливості, функціональні значення та риси» [280]. На його думку, цінностями політичної коректності є цінності свободи, гуманізму, визнання за кожною людиною її природного права на самобутність, на світоглядно-духовний суверенітет. В. Ханстантінов зауважує, що опанування нормами політичної коректності виступає передумовою професіоналізму в політиці, є одним із помітних показників соціальної відповідальності її різних суб'єктів. Сама по собі політична коректність є суттєвою ознакою культури політичної дії, «індикатором готовності до діалогу та компромісу…» [280].

Професійна відповідальність, як наступний ціннісний компонент у діяльності владної еліти, в цілому пов'язана із глибинними основами, які розкривають значення й сутність ролі моральних чинників в політичному розвитку сучасного суспільства. Дослідження по цій темі активізували українські учені. Вітчизняні науковці Г. Гребінник [59], С. Наумкіна та

М. Петраков [171], Т. Неприцька [175], І. Кресіна та С. Балан [118] звертають сьогодні на це пильну увагу.

На думку української дослідниці М. Пірен професійна відповідальність є сукупністю політичної, правової, соціальної, та морально-етичної її форм. В якості конструктивних елементів професійної відповідальності владної еліти виступає цілий ряд якостей та умінь особистості, таких як: чесність, справедливість, принциповість [201]. М. Пірен вважає, що найголовнішим показником відповідальності владної еліти є виконання нею політичних обов'язків. Політична відповідальність здебільшого безпосередньо не пов'язана з конкретними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу влади, хоч і не виключає можливості настання для окремих посадовців або їх сукупності наслідків у зв'язку з політичною поведінкою в тій чи іншій конкретній ситуації.

Однак і в таких випадках ідеться не про вину, а про те, що позиція державного органу або окремих посадовців відображала надто вузькі суспільні інтереси. Себто, політична відповідальність передбачає певну змагальність інтересів і відображення найбільш впливових із них у діяльності держави, її органів та посадових осіб.

Відповідаючи на запитання — чи може наша еліта бути відповідальною, українська дослідниця Т. Неприцька визначає наступні негативні чинники:

1) відсутність цілісної системи відповідальності за здійснення державної влади;

2) неефективність спроб забезпечити відповідальне державне управління засобами виключно юридичного впливу;

3) звуження відповідальності переважно до внутрішньоапаратної — нижчих перед вищими;

4) брак відповідальності державного апарату (передусім, його «верхів») перед суспільством. Усе це змушує якнайпильніше поставитися до політичної відповідальності еліти [175, с. 83] .

Політики програють на виборах не тільки тому, що вони виявилися, з точки зору виборців, нездарами, – в інших політиків повірили більшою мірою. Тому здатність завоювати і утримувати довіру людей — безумовна цінність для вітчизняної владної еліти. З цього приводу слід погодитися із О. Івашиною, який зауважує, що «в ідеальному варіанті еліта — це група людей, здатна викликати до себе довіру» [90]. Щодо довіри, то український соціолог Н. Погоріла визначає такі різновиди довіри як «інструментальну» та «аксіологічну». Перша, на її думку, закладає очікування, що політик може справитися з поставленими завданням, буде стабільним та розважливим у своїх рішеннях. Другий вид довіри (аксіологічна) закладає віру у надзвичайні моральні якості політика як то: чесність, доброта, порядність [206]. Н. Погоріла вказує на можливість невідповідності між двома видами довіри, і що в разі потреби вибору між політиками, які виступають носіями її протилежних форм, перевагу отримує діяч, який викликає інструментальну довіру. Але її думка сьогодні є суперечливою, на погляд дисертанта, в тому, що «раціональне усвідомлення якостей політика, його здатність розуміти нагальні питання і забезпечувати національний консенсус оцінюється вище, ніж апеляції до моральних якостей» [206].

За допомогою вищезазначених критеріїв елітарності можна на достатньо високому рівні проаналізувати ступінь досконалості владної еліти, однак діє закономірність: чим ближче до влади, тим краще проявляється рівень елітарності.

Отже, управлінська діяльність є найважливішою функцією владної еліти. Цю функцію владна еліта здатна реалізовувати ефективно за певних умов, до яких слід віднести: 1) розв’язання тих проблем, які, насамперед,

відповідають інтересам усього суспільства, а не вузькокорпоративним інтересам самої владної еліти; 2) здатність забезпечити професійне розв'язання більшості проблем, від яких залежить життєдіяльність суспільства, забезпечуючи при цьому гармонізацію демократичних принципів і професійності в управлінні; 3) забезпечити можливість існування й реального функціонування «соціальних ліфтів», тобто, відкритість до входження в елітарний владний прошарок найбільш талановитих представників різних соціальних верств; 4) вміння налагоджувати стосунки з іншими елітарними групами, й, насамперед, із громадянським суспільством, поважаючи при цьому їх автономність і професійність, силові методи впливу; 5) будувати демократичні стосунки між суб'єктами, що входять до її складу; 6) забезпечувати максимальний демократизм у процесі пошуку рішень та чітко впроваджує їх у життя [2].

Вітчизняний науковець В. Козаков вважає, що подальша трансформація системи ціннісних орієнтирів владної еліти за умов прогресу масової свідомості, здатна позбавити основну масу громадян можливостей впливати на структури й механізми прийняття політичних рішень, як на спосіб реалізації власних сподівань і інтересів. Це пов'язано, насамперед, із зниженням соціальних можливостей громадян з огляду на стан економіки, який постійно погіршується. В Казаков стверджує, що вже зараз державні інституції прагнуть «пригасити» протестний потенціал суспільства, що залишився від помаранчевої революції. І це спричиняє суспільну напруженість, яка знову може себе проявити під час чергової інсценізації загальнонаціональних виборів. Зрештою, така тенденція може виявитися фатальною не тільки для правлячої еліти, а й для нації в цілому [103].

Отже, подальший демократичний розвиток суспільства вимагає від владної еліти України постійної кореляції ціннісних орієнтацій, її постійної рефлексії та оновлення. Іншим важливим завданням владної еліти слід

вважати налагодження політичної стабільності в суспільстві, яка повинна базуватися не на домовленостях між елітарними кланами щодо можливостей реалізації різних корупційних схем, а на політичній відповідальності перед суспільством, ліквідації відірваності від широких суспільних верств.

В цьому контексті важливими видаються такі висновки:

1. В Україні поки не існує національної моделі комплексної оцінки якості владної еліти, структурною складовою якої повинні бути, насамперед, ціннісні орієнтири її професійної поведінки. Професіоналізм і компетентність владної еліти не повинні безпосередньо залежати від форми правління, політичного режиму чи конфігурації влади. З іншого боку, сама система ціннісних орієнтирів владної еліти повинна впливати на характер стосунків на рівні усіх компонентів політичної системи суспільства, змінюючи морально-духовні тренди політичних відносин, політичної свідомості та культури громадян України тощо.

Досить презентативним у цьому сенсі є набір цінностей, які лежать в основі методології ООН, що описує характеристики якісного державного управління (good governance). Ці показники містять у собі як цінності для трьох змістовних сфер [93]:

а) політичні цінності (цінності уряду і парламенту) — орієнтація на консенсус (consensus oriented); спільна робота громадян і влади (participation); чуйність реагування, оперативність (responsiveness);

б) правові цінності (цінності державних служб і суду) — рівність і недискримінація (equity and inclusiveness); верховенство права (rule of law);

в) соціально-економічні цінності (цінності державних агентств) — результативність, ефективність і економічність (effectiveness and efficiency).

Існують також універсальні цінності адміністрування [104, с. 188]. — прозорість (transparency); підзвітність (accountability).

2. Нажаль, у сучасній Україні «культурно-професійна» свідомість владної еліти зберегла традиції радянського періоду розвитку й недоторканість тих етичних погляди, які виправдовують постійне прагнення керівників до розширення своїх повноважень. На думку Дж. Каллберга, Дж. Хіглі і Я. Пакульскі, динаміка та траєкторія політичних змін в посткомуністичних країнах можуть практично повністю пояснюватися як похідні від структури і поведінки еліт [320, p. 176]. Отже, ціннісні орієнтири владної еліти пов'язані не тільки із демократичними способами здійснення влади, а й «генетично» відображують негативний досвід ранніх етапів вітчизняної історії. Відомо, що засвоєння політичних цінностей продовжується протягом всього життя. Люди пристосовуються до умов та інститутів, що змінюються, але «переорієнтація – це завжди складно» [317].

3. Характерною негативною ознакою владної еліти України є зневажливе ставлення до правових норм. Їх невиконання чи порушення є розповсюдженим явищем в українському суспільстві на відміну від західних країн, де норми права, зазвичай, виконуються й до нього ставляться як до провідної інтегративної цінності. Тому розуміння правової держави, проголошеною Конституцією України, на практиці перетворюється в міфологему, мають місце подвійні стандарти ставлення до правових норм, а звідси — практично повна відсутність правової й політичної відповідальності представників владної еліти України перед суспільством і громадянами.

4. Процеси демократизації в сучасній Україні викликають зростаючу увагу до соціально-політичних та ідейно-моральних якостей політичної еліти. Одночасно ці процеси вимагають ціннісної переорієнтації еліти, що повинно виявлятися в її ліберально-демократичних поглядах, інтелектуальній сміливості і самостійності, зміни парадигми сприйняття політики, самої філософії управління тощо.

2.2 Політико-культурний чинник професійної компетентності української владної еліти

Політична компетентність є важливою складовою політичних процесів за допомогою якої підвищується довіра до представників владної еліти й в цілому вона отримує певну ідентифікацію професіоналізму у сфері прийняття політичних рішень. Дисертант поділяє думку Н. Нижник, що сьогоднішній етап суспільного розвитку «вимагає якісних підходів до професіоналізації, що пов'язане з ідеєю професійної культури, яка включає такі компоненти, як політична культура, управлінська культура, моральність» [177, с. 11].

Цілком очевидно, що здатність владної еліти впроваджувати у життя політичні рішення — цілком залежить від рівня її професіоналізму, який слід вважати провідним ціннісним принципом організації її діяльності. Слід погодитися із В. Козаковим стосовно того, що ця ознака одночасно є важливим елементом демократичної культури владної еліти і передбачає наявність розвинутої професійної свідомості; відповідних умінь, знань, та навичок; інноваційного, творчого підходу до здійснення владних повноважень; ерудиції;організаційних здібностей тощо [104, с. 228]. Професіоналізм — це найвища ступінь досконалості у певному виді діяльності, найбільш високий рівень майстерності, це також здійснення справи у найвищому ступені. Водночас професіоналізм — це об'єктивний бік діяльності людини-оскільки вона пов'язана з необхідністю вдосконалювати саме суспільство, сприяти покращенню організації праці, підвищенню її культури тощо. Таким чином, за словами О. Невелєва, професіоналізм владної еліти, включає увесь набір знань, умінь, навичок (скорегованих відповідно до завдань та компетенцій займаної посади) та найкращих якостей

людини, які необхідні для ефективного виконання державного управління, та, які потребують постійного формування (удосконалення) [172, с. 20].

Що ж стосується проблеми компетентності як складової професіоналізму владної еліти, то ще раз слід зауважити щодо актуальності цього ціннісного чинника у його соціально-політичному вимірі. Як слушно зауважує американський науковець Р. Даль, «в демократичних системах, як і в будь-яких інших системах, розумно припустити, що правителі мають володіти певним рівнем компетенції, тобто вони повинні повністю усвідомлювати цілі, які стоять перед керівництвом, і бути готовими діяти таким чином, щоб забезпечити втілення цих цілей у життя» [65, с. 165]. Особливу важливість, на його думку, питання компетентності набуває в новоутворених державах, де люди тільки-но починають осягати мистецтво самоврядування.

За Р. Далем, професійна компетентність владної еліти вимагає володіти по-можливості повною мірою всім комплексом знань про діючу в суспільстві систему цінностей, вона повинна виявлятися також через постійний моніторинг інтересів і запитів громадян, обізнаність про їхні надії на майбутнє, через ступінь задоволеності людей, визначення рівня довіри і толерантності, тобто на основі так званого, «зворотного зв’язку» [65, с. 165].

Отже, політична компетентність віддзеркалює систему політичних відносин у суспільстві, впливаючи на відбір, формування, розвиток, ротацію суб’єктів політичної діяльності. Цілком логічно також, що професійна політична діяльність визначається рівнем розвитку політичних відносин між особами, організаціями особливо в процесі прийняття політичних рішень, ефективність яких залежить від тих осіб, які керують основними процесами. В свій час академік В. Афанасьєв у роботі «Людина в управлінні суспільством» зазначав, що «ефективність управління залежить, в кінцевому підсумку, від того, наскільки працює людина, наскільки обґрунтовані

прийняті нею рішення, наскільки високими є її організаторські вміння, ефективний контроль за виконанням рішень» [12, с. 128].

Науково обґрунтована політична компетентність означає, що вона повинна пройти всі стадії формування соціокультурного визнання у політичній діяльності. У цьому аспекті розуміння політичної компетентності безпосередньо пов'язане з її інституціоналізацією, як процес закріплення норм, цінностей, механізму відбору та вимог, зі своїми санкціями до відхилень від них, у об'єктивації компетентності у професійній сфері політики. Саме завдяки цьому визначається її соціокультурна легітимація, яку слід розуміти, по-перше, як системоутворюючу характеристику політичної форми діяльності, і, по-друге, як система чи сукупність практично орієнтованих повноважень, знань, вмінь і навичок, або як соціальний інститут.

Політична компетентність діалектично пов'язана із певним рівнем політичної культури як суспільства в цілому, так і представників владної еліти. Безумовно, що висока політична культура еліти — найважливіший елемент підвищення політичної культури всього народу. З іншого боку, низька якість еліти — свідчення відсутності системи її оптимального рекрутування і планомірної підготовки. Здатність того або іншого феномена стати компонентом політичної культури, — зазначає Н. Лепська, — визначається можливостями його впливу на досягнення запланованих результатів діяльності.

Української дослідниці О. Проскуріна, виокремлюючи шість основних функцій політичної культури, поміж інших також зазначає, що політична культура за своєю суттю *забезпечує компетентний* (виділено мною — Р. А) вплив громадян на політичний процес, індивідуально й через людські асоціації, політичні й громадянські. Від рівня і стану політичної культури залежить, як прийме населення країни певні політичні й соціальні рішення

державних органів, погодиться воно з цими рішеннями добровільно чи примусово, прийме їх активно чи пасивно… політична культура озброює людей знаннями, необхідними для ефективної діяльності в галузі політики, формування кожною людиною власного компетентного погляду з питань політики й політичного життя» [230, с. 8-9]. Такої ж позиції дотримується й вітчизняний науковець І. Циркін, зауважуючи, що компетентність як риса політичної культури «визначається мірою опанування людиною базових знань про статус особистості, права людини, про суспільство, в якому вона живе, його історію, культуру, традиції і звичаї, про відповідальність особистості за використання власних прав, природу і устрій держави, порядок і процедури її функціонування, можливості громадян впливати на рішення і дії влади, брати участь у діяльності громадських організацій, політичних партій» [284]. Однак, на думку В. Добіжі, — «якщо вплив політичної культури мас на політичну стабільність широко обговорюється, значно менше уваги приділяється ролі політичної культури еліт» [75, с. 73].

Важливість дослідження політичної культури еліт в умовах суспільно-політичної трансформації зумовлена тим, що політична культура опосередковано здатна формувати характер й напрями політичного процесу, від неї залежить демократизм і стабільність політичного режиму, стан політичної системи в цілому. У свою чергу, від політичної культури еліт безпосередньо залежать форма і ефективність політичної системи, наскільки є комфортним перебування індивідів в цій системі. Якщо ж політичні інститути не спираються на демократичну політичну культуру, то кризова ситуація може спрямувати державу на шлях до авторитаризму» [308, p. 34]. Дослідники роблять досить важливе спостереження: чим несприятливішими є структурні обставини демократизації, тим більш вправними, інноваційними, відважними та демократично налаштованими повинні бути політичні лідери для виживання демократії. Там, де перепони не є

серйозними, а демократичні труднощі не є непереборними, вони можуть суттєво ускладнюватися слабким керівництвом і поганим вибором [309 ; 310]. У цьому виявляється зміст політичної компетентності як реалізація, перш за все, культурно-технологічної й регуляторно-гармонізуючої функцій професійної політичної діяльності, пов'язаної з формуванням особистості людини як активного суб'єкта політики.

Повернемося до класифікації складових феномену політичної компетентності, що її подає у своєму дисертаційному дослідженні Н. Лепська [137], перераховуючи:

— діяльнісну складову — постає у дослідженні атрибуції особливого способу політичної діяльності, спрямованої на фактично вивірені та логічно впорядковані пізнання та перетворюючу діяльність політичних суб'єктів і процесів політичної дійсності. Політична компетентність в цьому сенсі є відображенням раціональності і науково обґрунтованої політичної діяльності;

— системну — відображує цілісність, сукупність практично орієнтованих політичних повноважень, знань, вмінь і навичок, які, у свою чергу, відповідають критеріям об'єктивності, адекватності, істинності. Ці два перелічених компоненти компетентності відображуються у політичному професіоналізмі та кваліфікації (рівні професіоналізму) суб'єкта.

Системність політичного професіоналізму визначається у високому рівні кваліфікації, освіченості та відображена поняттям політична майстерність [137, с. 70];

— інституційну — відбиває у політичній компетентності її соціальну природу і об'єктивує її суспільне буття у політичній свідомості. Компетентність інституціоналізується у різних формах політичної свідомості у науці, політиці, правосвідомості, ідеології тощо, закріплюється у конкретних інститутах як своєрідні професійні «фільтри» діяльності

політичних суб'єктів за допомогою формально-юридичних, корпоративних та професійних норм і цінностей. Інституціональний компонент домінує у визначенні політичної досвідченості суб'єктів політичної діяльності, відображує певний рівень кваліфікації не тільки відносно своєї діяльності, але і діяльності інституту. Невипадково проекти швидкого оновлення управлінських кадрів молодими освіченими працівниками без інституту наставництва, як набуття досвіду, призвели до кризових явищ в управлінні після «помаранчевої революції», оскільки інституціональна недосвідченість спричинила «декомпентинізацію» управління. Характерний приклад: на початку 2005 року 18 тисяч професійних державних службовців були зміщені з посад і замінені новими, «помаранчевими» кадрами [176]. У 2006 р. «помаранчевих» так само хутко почали замінювати на «регіоналів» та «донецьких». З цього народ України має лише постійну тривогу за завтрашній день. Все це засвідчує не сформованість традицій політичної відповідальності владної еліти перед народом;

— владно-ресурсну — визначає діалектику боротьби за владу, яка у конкурентнісному значенні політичної компетентності проявляється у протиріччях та конфліктах політичних суб'єктів, що втілюють свої інтереси, використовуючи статусно-рольові, посадові, повноважні можливості концентрації влади та політичної сили навколо себе.

— когнітивну — відображує освіченість особистості, яка безпосередньо пов'язана з практичними досвідом конкретного суб'єкта та системою політичної освіти як набуття з емпіричних теоретичних, «запакованих» знань, як скарбниці політичної культури суспільства.

За словами Н. Лепської, політико-культурна складова характеризує традиції та механізми компетентнісної та політичної соціалізації людини, залучає до системи політичних компетентностей. Вони, у свою чергу, не лише функціонують у суспільстві, а «закріплюються та передаються з

покоління у покоління, позичаються у інших культурах. У цьому аспекті політичні компетенції здійснюються та циркулюють між культурами як своєрідні ціннісно-вольові орієнтатори діяльності, які ґрунтуються на цінностях та нормах певної політичної культури та протягом її розвитку змінюються разом з нею» [137, с. 72].

Політичну культуру владної еліти, зазвичай, прийнято визначати такими показниками:

1. Наявність політичної відповідальність за здійснення виборчих обіцянок.

2. Вміння еліт консолідуватися навколо суспільних інтересів

3. Політична свідомість.

4. Легітимність діяльності.

5. Реальне застосування демократичних принципів щодо рекрутування еліти.

6. Рівень політичної міграції.

7. Наявність зовнішніх проявів загальної культури владної еліти через відповідну політичну мову і поведінку.

8. Дотримання законності.

9. Вміння досягати консенсусу.

10. Власне, компетентність (яку український дослідник А. Рибак, на жаль, ставить на останнє місце [233, с. 70]. Однак, саме політична компетентність, яка загалом, як системоутворююча властивість політичної діяльності, акумулює певні політичні знання, вольові й ідеологічні настанови, навички політичної практики, сталі типи політичної діяльності і поведінки»[137, с. 68]. На думку В. Ткача, еліта — це сукупності людей, які розпізнають виклики, загрози країні, народу, суспільству, особі, державі, і які беруть на себе відповідальність ці загрози подолати в ім’я країни, народу, суспільства, особи, держави. При цьому, вважає він, компетентність має

стати головною чеснотою. Люстрація має виявити компетентну судову еліту, бюрократичну, економічну, соціологічну — загалом, наукову [237].

Отже, якщо говорити в цілому про суть і зміст політичної культури владної еліти, то вони повинні, насамперед, характеризуватися умінням працювати компетентно і професійно, творчо та ініціативно, що докладно проаналізував в своїх працях вітчизняний науковець Л. Воронько [39–47]. Навички управління, тобто стійкі за формою здійснення досконалі дії, які проявляються в адекватному використанні отриманих знань та досвіду в складних політичних ситуаціях — є важливим компонентом культури владної еліти.

Політична культура еліт складається з переконань, позицій та думок стосовно політики тих осіб, які є наближеними до центральної політичної влади. Українські науковці В. Бурега і В. Заблоцький зауважують, що сучасній політичній еліті властиві перманентна напруженість (очікування того, що доведеться втратити панівне становище), суперечливість і різноспрямованість внутрішніх відносин. Цілком очевидно, пишуть вони, що «на найвищих рівнях еліти практично немає таких цілей і цінностей, які б сконсолідували панівну верхівку, невиразність та аморфність (фрагментація, дисперсний характер елітної структури, що визначає множинність центрів політичної активності), непотизм, фаворитизм (рейтинг політика визначається наявністю «каналів доступу» до Президента або Прем’єра, наприклад)» [27].

Наявність інтелектуального капіталу слід вважати важливим елементом політичної культури владної еліти України. Під ним, на думку Б. Леонтьєва, слід розуміти сукупність наявних у суб’єкта законних прав на результати його творчої діяльності, його природних і набутих інтелектуальних здібностей і навичок, а також нагромаджені ним бази знань і корисних відносин з іншими суб’єктами [135, с. 26]. Російській дослідник Б. Саліхов

визначає, інтелект як «систему гуманістично орієнтованих духовно-моральних знань, розумових, пізнавальних та творчих здібностей, які формуються у людини в умовах норм моралі, справедливості та високого рівня загальної та професійної культури... Це не форма людського розуму, а його діалектичне «заперечення» при одночасному формуванні більш глибоких і, одночасно, ємних якостей духовних творчих сил людини» [245, с. 12]. Отже, інтелектуальний капітал слід віднести до типу так званого «персоніфікованого капіталу», який пов'язаний із такими ознаками як освіта, знання, творчі здібності, вміння, професійна кваліфікація, лояльність, нарешті, ціннісні настанови.

На важливість та значення в сучасних умовах суспільного розвитку інтелектуального капіталу вказує український науковець дослідник О. Агарков: «соціально-економічний розвиток держав детермінований ефективністю функціонування інтелектуального капіталу… Економічно розвинуті країни з високим рівнем інтелектуального капіталу, що забезпечує близько 75 % приросту національного багатства й конкурентоспроможність на світових ринках, упевнено дивляться в майбутнє» [3, с. 1]. Далі О. Агарков визначає, що, нажаль, інтелектуальний капітал владної еліти України не відповідає запитам суспільства, спостерігається його прогресуюче відставання в царині державного управління в сукупності всіх чинників, що визначають розвиток. На думку науковця, інтелектуальний капітал владної еліти не відповідає й вимогам стратегічного розвитку суспільства, знаходиться в кризовому стані, не сприяє оптимізації соціального простору [3, с. 182-198]. Тому сьогодні особливого значення набуває підвищення інтелектуального капіталу владної еліти, і, як один із засобів цього — перехід від технократії до гуманітаризації системи підготовки керівних кадрів.

Цілком очевидно, що соціально результативною владною елітою слід визнати таку, якість діяльності якої характеризується наступними соціально-

політичними та ідейно-моральними рисами: здатністю виробляти і приймати стратегічно важливі рішення, оперативно реагувати на виникаючі конфліктні ситуації, погоджувати прийняті рішення з іншими суб'єктами політичного процесу, ефективно використовувати економічні, адміністративні й інформаційні ресурси, діяти з метою підтримки соціального миру і злагоди в суспільстві.

Важливим елементом політичної культури владної еліти слід вважати управлінську свідомість, як відображення результатів політичної діяльності владної еліти у житті суспільства. Під управлінською свідомістю слід розуміти особливий різновид професійної свідомості, яка являє собою сукупність уявлень, знань, образів, цінностей, особистісних смислів, домінуючих установок, стереотипів, заснованих на безпосередньому професійному досвіді представників владної еліти, має соціально спрямований характер, реалізується в структурі професійних відносин, передує практичній професійній діяльності особистості й реалізується в практиці керування людьми [77, с. 145]. Основу управлінської свідомості становить система цінностей владної еліти та її уявлення про те, що «важливо» і що «не важливо»: ставлення до того чи іншого рівня влади; її орієнтацію на той чи інший стиль управління; повну віддачу або пасивну; переконання підлеглих або тиск на них; вимогливість чи потурання; прихильність до нового або традиційність [260]. Показово, що Закон України «Про державну службу» [219] передбачає у числі основних засад та пріоритетних принципів побудови інституту державної служби України — патріотизм та служіння еліти народу України (ст. 3).

Управлінська свідомість, на погляд дисертанта, виступає аксіологічною основою реалізації цього принципу. Слід пригадати те, що доволі серйозний вплив на свідомість представників владної еліти справили в 50-60-і рр. XX ст., так звані, ідеї «пост-бюрократичних організацій» та «організаційного

гуманізму», про управлінську структуру як відкриту систему, що знаходиться у активній взаємодії із оточуючим соціальним середовищем, пристосовуючи власну внутрішню будову до його стану, компетенції, цілей і технології діяльності, якостей людей, які формують «людський капітал» управлінської структури [323].

В певній мірі ефективно працюючими виявлялися жорстко організовані, бюрократизовані системи управління. У 70-х рр. XX ст. популярною стала ідея так званого «ситуативного підходу», у рамках якого доводилася доцільність застосування різних типів систем управління — як жорстко регламентованих, так і заснованих на внутрішній свободі — залежно від конкретних характеристик [267, с. 136]. Це до певної міри примирило тих, хто робив ставку на раціональні системи, і тих, хто бачив головне джерело ефективності в мобілізації потенціалу, закладеного в людях.

Разом з тим, як слушно зазначає В. Козаков, — «якщо реально не наситити свідомість громадянина, причетного до справ управління державою, гуманістичним світоглядом, то порожнеча, яка утворюється внаслідок відмови від цінностей, культивованих колишньою системою, швидко заповниться радикальними або екстремістськими ідеями» [104, с. 102]. Оскільки у країні з порушеними народними традиціями, з відсутньою релігійною моральністю, з побутовою культурою, яка не сформувалася, невігластво швидко перетворюється в цинізм [104, с. 103]

Важливою складовою культури владної еліти повинно стати управлінське мислення, якісною характеристикою якого повинно стати визначення конструктивної та відповідальної позиції в інтересах суспільної справи, знаходження оптимальних шляхів щодо розв’язання важливих політичних проблем через прийняття ефективних політичних рішень, творчий підхід до практичної реалізації ідей в межах компетенції, розробку

нових прогресивних методів та стилів управління, вміння прогнозувати політичні події та їх соціально-економічні наслідки тощо.

В умовах демократизації українського суспільства зрілість управлінського мислення, на погляд дисертанта, повинна, насамперед, відзначатись толерантністю, яка є, у свою чергу, ціннісним показником демократичності в професійній діяльності владної еліти. Толерантне мислення означає, що будь-яке тлумачення, будь-який діапазон можливих дій не може бути прийнятим як єдино правильний і абсолютно беззаперечний. Під таким мисленням розуміється відмова від ксенофобії, від підозріливості, недовіри до іншої позиції, іншої думки.

Поважне ставлення до позицій і думок інших, що сприяє запобіганню волюнтаризму в процесі прийняття і реалізації соціально-політичних рішень, дає можливість більш ґрунтовного аналізу і врахування в разі потреби альтернативних підходів до розв’язання тих чи інших проблем. Отже, толерантність повинна стати моральним імперативом, своєрідним соціальним і моральним кодом, за допомогою якого вимірюється ефективність та якість вітчизняної владної еліти.

За словами відомого українського філософа С. Кримського «дійсним політичним даром — є мистецтво руху в коридорі різних голосів і думок, тобто стан толерантності, який Олдос Хаклі називав релігією нашого часу» [119]. Натомість, нетерпимість до іншого, прагнення зробити світ одноманітним, уніфікованим — це шлях до ентропії, до регресу. Відкидати інше — значить відмовитися від розвитку, від прогресу ; й навпаки, співвідносити себе з іншим — значить відкрити собі шлях до вироблення нових, більш високих цінностей.

Все це дозволяє стверджувати, що толерантне мислення є не тільки найкращим, але й найбільш відповідним сучасному етапу розвитку суспільства» [102, с. 28].

Значну роль у формуванні політичної культури владної еліти відіграють стиль та методи керівництва [179, с. 221]. Для забезпечення якісних змін в контексті управлінської культури владної еліти представляється доцільним розробити основи систематизації вимог до стилю і методів управління, пов'язавши їх з особливостями конкретних культурно-історичних умов, їх змінами і практичною реалізацією в умовах демократизації суспільства.

Вітчизняний науковець М. Нинюк визначив новий термін «культура конвенційного рівня» під яким розуміється принципово новий, більш якісний рівень моральної культури сучасної владної еліти, одночасно зауважуючи, що «неусталеність системи моральних норм і цінностей негативно впливає на стосунки між керівником і підлеглим» [180, с. 3]. Говорячи про перспективи формування морально-етичної культури владної еліти, М. Нинюк вважає за необхідне ввести в дію моральний кодексу професії, подолати відчуження апарату управління від народу, підвищити довіру й упевненість суспільства в етичності його діяльності [180, с. 11].

Безумовно, від ефективності управлінської діяльності, здійснюваної владною елітою — носієм професійної культури, залежить цілісність системи управління будь-якої організації. Ці аспекти характеризують політичну компетентність як політико-культурний феномен. І, як така, вона залежить від численних політичних сил, позицій і впливів, які діють у суспільстві, відображає суб'єктні пріоритети у соціально-політичному контексті, віддзеркалює конвенціональності та компроміси у політичному полі, а тому у значній мірі детермінує суспільно-політичне життя. Тому у політичній компетентності фіксується подвійного роду залежність.

З одного боку, як політико-культурний феномен політична компетентність виникла як реалізація професійно-політичних потреб людства у продукуванні «людини діяльнісної» саме у сфері політики. З

іншого боку, як адекватність цілепокладанню і знанням про світ політичної діяльності, політична компетентність значно впливає на розвиток усіх галузей суспільного життя в процесі прийняття кардинальних, принципових політичних рішень. Політичну компетентність можна розглядати у якості політико-культурного феномена тому, що вона відображує специфіку політичного устрою соціуму і особливості політичної культури суспільства [137, с. 73]. Зрозуміло, що як політико-культурний феномен, політична компетентність владної еліти не може розвиватися без опанування знаннями, які стали суспільним надбанням і зберігаються в соціальній пам'яті. Тому культура владної еліти повинна включати в себе такий важливий елемент як, насамперед, управлінські знання щодо політичних процесів та їх розвитку. Управлінські знання є основою прийняття політичних рішень, як результат попереднього аналізу і оцінки політичної ситуації тощо. Засвоєння та практичне застосування управлінських знань — якісна ознака компетентного ставлення до розв'язання важливих політичних проблем й надбання суспільного авторитету владної еліти України. Важливу роль в процесі формування культури владної еліти України відіграють також такі елементи як переконання, громадський обов'язок, відповідальність тощо.

Культурна сутність політичної компетентності виявляється через її етичну і ціннісну наповненість. Відкриваються нові можливості етичного осмислення політичної компетентності: проблема інтелектуальної, політичної і соціальної відповідальності, морального вибору, особистісні аспекти прийняття рішень, проблеми соціально-психологічного і загальнокультурного клімату у суспільстві.

Сьогодні компетентність владної еліти, як політико-культурний феномен, з необхідністю включає в себе такій елемент як інформаційно-комунікативна компетентність. Вітчизняна література з проблем комунікативної компетентності [152] містить суто констатуючі положення

щодо можливості її підвищення у представників владної еліти України на кшалт: удосконалювати мистецтво спілкування, змінити ставлення до його процесу, усвідомлювати наявність типових перешкод на шляху до ефективного спілкування тощо. Аналіз літератури дає змогу говорити, що практичні розробки, здатні підвищити комунікативну компетентність владної еліти України, майже відсутні.

Комунікативний і компетентнісний підхід займають одне з центральних місць в роботах філософсько-культурологічного напрямку, активно розробляються в соціально-гуманітарному знанні. Однак спеціальних наукових праць, в яких би досліджувалися проблеми соціокультурної компетентності в цілому та інформаційно-комунікативної компетентності зокрема, у вітчизняній культурології ще не створено [86]. Інформаційно-комунікативна компетентність як категорія культури тільки починає осмислюватися в соціальних і гуманітарних науках — соціальної та культурної антропології, педагогіці, акмеології. Виходячи з цього, звернення до політико-культурологічних аспектів поки ще мало вивченої проблеми також видається актуальним.

Стрімко наступаюче інформаційне суспільство ставить нові завдання перед владною елітою України в контексті політичної компетентності. Однак слід говорити про те, що сучасна владна еліта виявляється в цілому не готовою ефективно діяти в умовах нового інформаційного середовища. За словами російських науковців еліти «ще довго будуть чіплятися за владу власними застарілими методами політичного управління» [270]. Сьогодні це може становити реальну загрозу не тільки національній безпеці будь-якої країни, але і людству в цілому, бо вони як і раніше намагаються розв’язати політичні конфлікти адміністративними чи силовими методами.

Якщо говорити в найзагальніших термінах, то владна еліта повинна визначати стратегічні орієнтири розвитку суспільства, організовувати і

надихати націю на їх здійснення. Сьогодні ж енергія політичної еліти України «витрачається на обслуговування самої себе, власних інтересів і проблем. Свій борг суспільству еліта поки не повернула» [269].

І в цій ситуації найперші імпульси необхідних змін повинні виходити від самого суспільства і тоді або правляча еліта повинна прореагувати на цей суспільний посил, або самоліквідуватися, або її місце посяде контреліта. Саме це ми вже можна спостерігати в деяких країнах світу, «де до влади прийшли «політичні карлики » (Дж. Буш-молодший, Н. Саркозі, Б. Обама та ін.), що опиняються нездатними своєчасно сформулювати адекватну відповідь на виклик своєї епохи.

У Німеччині самі ж німці відкрито вже заговорили про те, що їх країна, завдяки діяльності її політичної еліти, вступила в стадію самоліквідації» [132, с. 212-215]. Песимізм громадського умонастрою робить таку еліту ще більш вразливою перед обличчям незгод сучасної епохи, посилюючи втечу еліти від самої себе, у світ різних спекуляцій, маніпуляцій і імітацій. В результаті еліти роблять ті фатальні для себе помилки, які й приводять їх до межі фізичного та історичного виживання.

Отже, погодимося із В. Малімоном в тому, що сьогодні недооцінюється необхідність підвищення рівня інформаційної культури владної еліти [152], й вже близьким є той час, коли умовою входження до владної еліти стане саме рівень її інформаційної культури та інтелекту. З іншого боку, комп’ютерні інформаційно-комунікативні середовища, що формуються за допомогою технічних засобів медіа настільки складні для освоєння, що їх справжня роль у динаміці культури, ступінь впливу на людину, можливість збереження цілісної особистості залишаються не до кінця з’ясованими.

У зв’язку з цим видається актуальним звернення до дослідження інформаційно-комунікативної компетентності владної еліти як однієї з основних складових її культури. З позицій політико-культурологічного

підходу, інформаційно-комунікативна компетентність владної еліти розглядається як частина її соціокультурної компетентності. Тому сучасне інформаційне суспільство вимагає від владної еліти високого рівня інформаційної культури й інформаційної компетентності.

Слід зазначити, що реальних небезпек створення інформаційного суспільства виявилося набагато більше, а деякі з них — значно загрозливішими. Основними з них, за цілком вірним твердженням британського дослідника С. Леша, стали: «неймовірна ірраціональність інформаційного панування, неправдива інформація, дезінформація та непідконтрольна інформація». Узагальнюючи свої думки щодо цих та інших небезпек, він стверджує, що постала реальна загроза виникнення «дезінформованого інформаційного суспільства» [321, p. 2].

Досить цікавими є думки одного з класиків інформаційного суспільства Д. Белла щодо соціальної структури інформаційного суспільства. Аналізуючи його думки, Н. Полякова зазначала: «Основним класом інформаційного суспільства є сервісний клас, а нову еліту складають спеціалісти, технократи та інтелектуали. Власність вже не є критерієм членства у вищих класах, нові еліти формуються на основі знання і високого рівня освіти. Володіння цією освітою є умовою входження в еліту та її символом. Знання стає основним ресурсом влади. Влада переходить до груп та індивідів, які володіють знанням» [209, с. 302].

Російський фахівець у галузі кібернетики Р. Абдєєв в кінці 1980-х років, обґрунтував нову філософську концепцію «Інформаційної цивілізації». Він виходить з того факту, що інформаційна революція відкрила нову епоху в прогресі людства. Р. Абдєєв вводить дві особливі структури влади: «влада інформації» і «влада інтелекту», яких він наділяє контролюючими функціями. «Влада інформації», за Абдєєвим, означає свободу друку, гласність, велику кількість загальнодоступних банків даних і реалізується

через системи супутникового телебачення. Влада інтелекту, на думку Р. Абдєєва, реалізується жорстким відбором на керівні ланки всіх рівнів найбільш підготовлених, компетентних фахівців у всіх сферах: законодавчій, виконавчій, судовій та інформаційній [1].

Досягнення певного рівня інформаційно-комунікативної компетентності владної еліти України, в тому числі й в системі державної служби, видається важливим в контексті освоєння інноваційного стилю ділової культури, що встановлює нові стандарти, правила і норми діяльності. Це продиктовано появою «Web-стилю роботи», «Web-стилю управління», стрімким розвитком інтерактивних та мультимедійних технологій ; розробкою і реалізацією спеціальних програм і проектів (наприклад, «Електронна Україна», «Електронний підпис»); перспективою активного функціонування «Електронного уряду».

Значущою робить тематику дисертаційного дослідження проведення адміністративної реформи державного управління, спрямованої на підвищення ефективності функціонування структур державної служби України [224]. Її результативність багато в чому визначається людьми, що володіють інформаційно-комунікативної компетентністю, здатними вплинути на хід ухвалення управлінських рішень, надати діяльності структур державної служби інноваційний характер. Виходячи з цього, зростає потреба включення владної еліти в систему безперервної освіти, пов’язану з підвищенням ділової культури і професіоналізму, інформаційної грамотності та власне компетентності; навчання його соціальним технологіям ділової комунікації та нових форм інтерактивної взаємодії, адекватним динаміці відбуваються соціокультурних змін.

Новітні інформаційно-комунікаційні технології відкривають можливості завдяки своєму інструментальному характеру для реалізації прав людини та її інтересів, що є ознакою прямої демократії. З іншого боку, така

демократія набуває елітарних ознак, враховуючи необхідний перелік вмінь, знань, навичок, які необхідні для адаптації в інформаційному суспільстві. На думку В. Ковалевського, це питання може бути вирішене двома шляхами – або необхідна певна елітизація, інтелектуалізація мас, або традиційне делегування повноважень до вузької мерітократичної (найкращої, компетентної в цьому випадку) еліти [100, с. 216]

Інший бік процесу прийняття рішень в умовах інформаційного суспільства пов'язаний із процедурою якнайширшого обговорення суспільно-значущих питань. У світлі сучасних фундаментальних розробок з цього приводу, на думку Н. Бусової, це не стільки консенсусна теорія демократії, «скільки в більш загальному плані теорія конструктивізації міжперсонального (людська комунікація) та трансперсонального (владна комунікація) діалогу на основі високого рівня інформованості суб’єктів щодо суспільно-значимих питань та вироблення й імплементація найоптимальнішого на цей час політичного рішення» [28, с. 46].

Отже, інформаційна культура владної еліти — є суттєвою характеристикою її культури загальної. Інформаційна культура владної еліти знаходиться у діалектичній єдності з її інформативною компетентністю як сукупності знань, навичок та умінь, які необхідні задля більш ефективного використання інформаційних технологій, в тому числі й в політичному процесі. З іншого боку, сама інформація, якою володіє владна еліта, може впливати на формування її політичної культури, тобто на політичний досвід, політичну свідомість, змінювати характер політичної поведінки. Зрештою, владна еліта, з урахування її статусу, має постійну можливість інформаційно впливати на громадян, робити їхню поведінку більш прогнозованою й одночасно керованою.

2.3 Діяльнісний компонент політичної компетентності владної еліти українського суспільства як відображення її політичної культури

У розумінні взаємозв'язку політичної культури, управлінської свідомості й особистості істотне значення мають структура діяльності (у тому числі, її інструментальне, знакове опосередкування) і включеність особистості в систему політико-управлінських відносин з іншими суб'єктами. На думку С. Ейнсуорта, компетентність не повинна вивчатися ізольовано й поза зв'язком з об'єктивним контекстом політичної участі [303, с. 104]. Хоча не будь-яка політична діяльність становить собою процес управління [324], у період реформ саме культура управлінської діяльності владної еліти України набуває особливого значення, так як може відігравати подвійну роль в процесі якісної зміни системи: з одного боку, вона легко перетворюється в перешкоду всім реформаторським зусиллям, з іншого — може з'явитися потужним ресурсом новаторської діяльності.

У той же час в управлінській діяльності відбувається перехід діяльності в її об'єктивний результат — у продукт діяльності. Продуктами діяльності представників владної еліти є не тільки управлінські рішення (наприклад, нормативні документи), але й ідеї, інновації (аналітичні записки, програми). Управлінці зайняті виробництвом суспільних відносні («суб'єкт-суб'єкт», «суб'єкт-об'єкт»), розробкою нормативної бази елементів корпоративної культури організації.

Осмислена в такому контексті управлінська діяльність виступає як процес, в якому здійснюються взаємопереходи між полюсами управління «суб'єкт-об'єкт» [77].

З точки зору політологічної інтерпретації — поняття «управління» слід розглядати як функціонально-діяльнісний процес, який являє собою особливий вид діяльності, який націлений на регулювання соціально-

політичних процесів керованої системи. Як вважає Р. Мертон, політичне управління — є ключовим видом соціального управління [325]. Як специфічна людська функція, управління слід визначити як процес цілеспрямованого, планомірного і систематичного інформаційного впливу суб'єкта управління на його об'єкт, кінцевою метою є певні бажані зміни в останньому. Тому на практиці роль владної еліти в Україні пов'язана, насамперед, із необхідністю спрямувати суспільство на виконання важливих стратегічних завдань, консолідувати його навколо національної ідеї, визначити головні лінії колективної творчості та дієві шляхи оптимального виходу із соціально-політичних криз, оскільки саме від неї залежить рівень управління.

На це звертає особливу увагу вітчизняний науковець О. Лавренко, підкреслюючи, що «прийняття чи відсутність рішень із соціальних питань бюрократично організованими елітами» стає джерелом історичних змін і може спричинити як розвиток, так і стагнацію чи анемію суспільства. Якщо еліта спроможна вловити те, що Дж. Міль назвав «principia media» суспільства, основні тенденції його розвитку, то вона може мати «основу для прогнозу», «основу для розуміння шляхів виходу із кризових станів суспільства» [129, с. 170]. З іншого боку проблема полягає в тому, що суперечності сучасного розвитку суспільного буття, — за словами М. Пірен, — «поставили на порядок дня проблему з'ясування причин поширення поведінкових збочень в середовищі еліт та соціально-політичних негативів (корупція, бюрократичні прояви, рейдерство, судово-кримінальні розбірки серед високопосадовців), що створюють умови неповаги до еліти, в суспільстві пониження довіри народу не тільки до корумпованих чиновників, але й до владних інститутів, силових структур…» [199, с. 42].

Саме в діяльнісному компоненті культури владної еліти сконцентровані важливі моменти оцінного ставлення до професійних

здібностей. Цей компонент інтегрує різні рівні компонентів когнітивного і емоційного, виявляючи ціннісні орієнтації і смисли особистості. В ній пріоритетними виступають не стільки професійні, скільки особистісні якості представників владної еліти, серед яких провідними повинні стати духовно-моральні: почуття відповідальності, обов'язку, совістливості, чесності, патріотизму. Саме з огляду на це найважливіша роль владної еліти полягає в тому, щоб не лише рішеннями, але й діями забезпечувати та узгоджувати найрізноманітніші інтереси окремих суб'єктів та суспільства в цілому, забезпечувати ефективність найважливіших процесів які відбуваються в суспільстві з метою досягнення позитивного результату [279, с. 34,57].

Ще раз розглянемо ті загальні вимоги, які висуваються сьогодні до владної еліти України в контексті підвищення її компетентності: ефективне прийняття політичних рішень, здатність оцінювати та прогнозувати наслідки їх виконання; уміння спрямовувати зусилля індивідів на розв'язання важливих суспільних проблем на основі відповідних цінностей та принципів; володіти комунікативними навичками, техніками і прийомами ефективного спілкування; вмінням працювати з інформаційними ресурсами; підтримувати атмосферу взаємодії та співробітництва в колективі тощо [200]. Крім викладених вимог, можна додати патріотизм і національну свідомість, високу порядність, чесність, скромність в особистому та громадському житті як невід'ємні складники, що повинні бути притаманні владній еліті.

Ще раз варто підкреслити, що професійна, компетентна діяльність владної еліти не може не спиратися на відповідний рівень політичної культури. Як ознака професійної діяльності політична компетентність відображує ефективність досягнення результату у політичному полі цілепокладання, прийняття рішень, визнання відповідальності як зворотного зв'язку від політичного загалу до політичного суб'єкту, від громадянського суспільства до суб'єктів політичних рішень.

Тут важливо відзначити, що культура управлінської діяльності представників владної еліти повинна проявлятися, насамперед, не в придушенні, маніпуляції, нав'язуванні об'єкту впливу вимог, що суперечать його природі, а, навпаки — в максимальному урахуванні його особливостей, узгодженості кожної дії з логікою його розвитку, розумінням сукупності його можливостей. У зв'язку з цим, культуру управлінської діяльності можна представити, з одного боку, як якісну характеристику, що визначає ефективність, а з іншого культура діяльності обов'язково вимагає певної культури особистості, що здійснює цю діяльність. Тут йдеться про рівень розвитку соціальних якостей людини, що знаходять своє вираження не тільки в людському потенціалі особистості як суб'єкта соціального життя: в знаннях, інтересах, потребах, в уміннях, досвіді, духовних якостях тощо, а й в такій діяльності, що перетворює дійсність. Останнє, у свою чергу, проявляється в культурі управлінської діяльності еліти, як характеристика досконалості цієї діяльності, показника рівня соціального розвитку й культури владної еліти.

Важливим, навіть в певній мірі інтегративним показником політичної культури владної еліти в умовах демократичного розвитку українського суспільства слід вважати, на погляд дисертанта, насамперед, діяльність інноваційну. Більш того, сьогодні отримало поширення таке поняття як «інноваційна культура»[22]. Тобто, інноваційний розвиток безпосередньо пов'язаний із певним рівнем культури суспільства, а не лише з наявністю достатніх фінансових ресурсів, наукових досягнень тощо.

Проблемою розвитку інноваційної культури присвячені праці як зарубіжних, так і вітчизняних науковців різних шкіл і напрямків. Інституціональний напрямок представляють Д. Коуз, Д Норт, О. Уільямсон, А. Шаститко, з позицій менеджменту цю проблему досліджували І. Ансофф, О. Богорош, Е. Шейн, дослідників, в контексті постіндустріальних тенденцій

сучасного суспільства специфіка становлення інноваційної культури досліджувалася Д. Беллом, В. Іноземцевим, А. Чухно, А. Мазуром, І. Гагаузом та іншими. І хоча визначення поняття «інноваційна культура» закріплено навіть у відповідному Законі України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» [227], проте ні в ньому, ні в представлених роботах не досліджується діалектичний зв'язок між інноваційною діяльністю та культурою владної еліти й її професійною компетентністю, а тим більш в контексті політичного.

Логічно припустити, що сама інноваційна діяльність у системі владних відносин вимагає від сучасної владної еліти не просто нових засобів впливу, які одночасно повинні відповідати демократичним принципам розвитку України, але й розробки нових алгоритмів прийняття політичних рішень, зменшення деструктивних наслідків впливу нововведень на саму стратегію державного розвитку. Одночасно це потребує певного переформатування самої структури організації управління, введення нових управлінських процесів, навіть нової ідеології впливу на суспільні процеси. Власне, з цієї позиції слід розглядати нові вимоги до компетентності владної еліти України й підвищення рівня її професіоналізму.

На думку А. Баштанника, у системі здійснення владних повноважень слід визначити певні рівні інноваційної діяльності: розробку нововведень; їх реалізацію на практиці та результати впровадження інновацій. Для владної еліти, як видається, саме результат інновацій є визначальним критерієм їх ефективності [20, с. 49].

На центральному рівні управління, на думку А. Баштанника, слід виділити такі особливості впливу, як узагальненість і системність при розробці типових нормативних документів та значний традиціоналізм у виборі форм практичної діяльності, пов'язаний з проявами командно-адміністративної системи управління» [20, с. 49].

Ця обставина може сприяти розвитку консерватизму й стримувати інноваційний характер прийняття рішень. Тому, на думку В. Козакова, — «базовим для впровадження управлінських інновацій має виступати регіональний рівень управління, на якому суб'єкти управлінської діяльності мають відносну самостійність»[104, с. 233].

Слід враховувати, що в Україні фактично сформована, так звана, муніципально-рентна модель місцевого господарства, яка надає широких повноважень органам місцевого самоврядування в царині використання територіальних ресурсів, не дивлячись на існування певних законодавчих колізій. Тому цілком справедливими слід вважати, що від компетентної діяльності місцевої ради залежить розвиток усієї територіальної громади й швидкість розв'язання важливих проблем. Ця компетентність на практиці повинна постійно підтверджуватися, в супротивному випадку органи місцевого самоврядування не зможуть розв'язати проблеми державної регіональної політики. Ще раз слід зауважити, що компетентність зумовлює обов'язкову наявність у владної еліти таких рис як професійні знання та поінформованість, авторитетність, прагнення й вміння оптимально розв'язувати нагальні соціально-політичні та економічні проблеми.

Реалізація справжньої реформи місцевого самоврядування в нинішніх умовах, — за словами М. Ставнійчук, — може бути відповіддю на загрози унітарності та територіальній цілісності України [262].

В Україні на законодавчому рівні створено засади місцевого самоврядування, розбудовано його матеріальну на фінансову базу. В Основному законі України (стаття 7 та розділі XI) регулюються засади організації та функціонування місцевого самоврядування, закріплюються підходи до компетенцій органів державної влади й місцевого самоврядування. Слід пригадати базовий Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» (1997). Закони України «Про службу в органах

місцевого самоврядування» (2001), «Про органи самоорганізації населення» (2001), «Про статус депутатів місцевих рад» (2002), «Про асоціації органів самоврядування» (2009). Європейську хартію місцевого самоврядування та Додатковий протокол до Європейської хартії місцевого самоврядування про право участі у справах місцевого органу влади.

Однак, як зауважує український науковець М. Пухтинський: «пішли хвилі очікуваних сподівань реформування та розчарування й відступу від нього». У Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» вживаються терміни «за власною ініціативою», «за ініціативою комісії», тобто, окремі депутати та комісії самостійно мали змогу включати в порядок денний своїх засідань будь-які важливі питання. Але для реалізації цих положень владній еліти бракувало компетентності, що знижувало їх можливості щодо вирішення проблем територіальної громади. Саме вони мають визначати стратегію соціально-економічного розвитку, не передовіряючи це питання виконавчим структурам.

Значною проблемою владної еліти стала відсутність компетентності й навиків формування місцевої політики. Фактично провалилася спроба проведення адміністративної реформи у 1998–2000 рр.; другого етапу конституційної реформи 2004 р. Це стало свідченням того, що владна еліта України не виявила політичної волі щодо бажання здійснити реформування українського суспільства, стратегічне бачення розвитку країни було відсутнє, тому сьогодні слід говорити про те, що в роботі органів місцевого самоврядування виникла ціла низка критичних для суспільства проблем, розв’язати яких можна лише на основі компетентнісного підходу до них.

Крім того, владна еліта на місцях, маючи доволі широке коло компетенцій (наприклад, у заснуванні страхових компаній, муніципальних пенсійних фондів, корпоратизації підприємств), досить часто не уявляли як ними скористатися й виявилися некомпетентними, маючи слабке уявлення

щодо можливостей реального розв'язання широкого спектру соціально-екомічних проблем, сутності механізмів інноваційних перетворень. Стратегія діяльності місцевої ради повинна обов'язково базуватись на важливих базових чинниках, які й відображають найбільш актуальні потреби територіальної громади.

Разом із тим, можна навести конкретні позитивні факти компетентного підходу до важливих соціально-економічних питань. Правовою основою щодо цього є Послання Президента України до українського народу від 03.06.2010 р., де перед країною було поставлено конкретні завдання: «входження у 2020 році в число провідної «двадцятки» світу, як сучасної держави з конкурентною економікою XXI століття». Тому основою кадрової політики сьогодні є «побудова професійної, політично нейтральної державної служби в органах місцевого самоврядування європейського зразка, які здатні утримувати кваліфіковані кадри та відповідатимуть потребам суспільства, ефективно надаватимуть послуги населенню» [229].

Як приклад, можна навести діяльність депутатського корпусу Вінницької обласної ради, яка великого значення надає популяризації Вінниччини не лише на теренах України, тале й за кордоном. Наприклад, тільки у травні 2013 р. було представлено дві міжнародні презентації Вінниччини — у Польщі і Російській Федерації. Перша відбулася у місті Вишков Мазовецького воєводства, з яким область вже півроку працює в рамках партнерської угоди, друга — у Посольстві України в Москві [266].

Активно пропагується інвестиційні можливості регіону: не розроблені родовища корисних копалин, значні запаси енергетичних потужностей, можливості розвитку в області туризму готельного бізнесу, індустрії інформаційних технологій, високий рівень наукових закладів тощо. Особлива увага приділялась практичній стороні питання. Самоврядці Вінничини часто їздять до Польщі, Румунії, Німеччини вивчати тамтешній устрій місцевого

самоврядування. Єврорегіон «Дністер», який об'єднує Вінницьку область і 7 прикордонних районів Молдови, працює рік і 4 місяці і є наймолодшим єврорегіоном на теренах України, але найактивнішим. Тому за результатами роботи у 2012 р. він заслужено отримав відзнаку Міністерства закордонних справ України.

Було презентовано Єврорегіон в євроструктурах, таких як Комітет регіонів ЄС, посольствах різних країн, фондах, які працюють з країнами Східної Європи. Розширюючи власне міжнародне співробітництво, було підписано угоду з Єврорегіоном «Сірет-Прут-Дністер». Дана угода дозволила Україні та Молдові, які не є членами ЄС, брати участь в якості партнерів у проектах Євросоюзу. Вже сьогодні Вінницька обласна рада реалізує за рахунок коштів єврофондів різноманітні транскордонні та просвітницькі проекти. Зокрема, у сферах культури, спорту, освіти, медицини на суму більше ніж 1,5 млн. грн.

Наприклад, проект «Технічна допомога Єврорегіону «Дністер», який реалізовуємо спільно з партнерами з Міжнародного центру демократичних перетворень (Угорщина) та Інститутом стабільності і розвитку (Чехія) фінансується Вишеградським фондом. У 2013 р. почалася реалізація проекту «Волонтерський рух як метод активізації місцевих громад» Посольства США в Україні. А за допомогою програми Кусаноне Посольства Японії в Україні була придбана медична апаратура для Тростянецької та Козятинської районних лікарень Вінницької області [266].

Голова Вінницької обласної ради С. Татусяк зазначав: «…У нас найбільше в Україні сільських жителів, у нас найбільше сільськогосподарських підсобних господарств, у нас найбільше — 689 — сільських і селищних рад. Більше 70 % з них — дотаційні. Тобто вони не мають власного ресурсу, відтак не можуть планувати і здійснювати розвиток своїх громад. І це ситуація не одного року, — такий плачевний стан справ в

Україні спостерігається протягом всього періоду незалежності. Це такі проблемні питання як концентрація повноважень, матеріальних та фінансових ресурсів на центральному рівні управління, нечіткий розподіл повноважень та компетенцій між самоврядними та виконавчими органами влади, неефективна система місцевих бюджетів, податків і зборів…» [266]. Ці питання залишаються невирішеними та суттєво гальмують регіональний та місцевий розвиток. Єдиний вихід із ситуації — пошук нових форм і методів діяльності місцевих органів влади, які забезпечать економічну дієздатність територіальних громад.

Отже, головним інструментом докорінної зміни в діяльності владної еліти в управлінні соціально-економічним розвитком на місцях повинно стати підвищення рівня їх компетентності. У свою чергу, важливим критерієм, який характеризує компетентність і саму культуру діяльності владної еліти — ефективність, яка може бути визначена співвідношенням корисних для досягнення поставлених цілей результатів і обсягу використаних при цьому ресурсів, її оптимальністю [240, с. 202-207].

Перш за все, при оцінці якості діяльності повинна враховуватися компетентність керівника, яка включає ряд параметрів. Наприклад, якість організаторської праці оцінюється за ступенем досконалості виконання ним основних функцій управління (оцінка обстановки, планування своєї роботи, організація, контроль якості виконання прийнятих рішень та ін.) Якість праці керівника слід оцінювати, виходячи із того, наскільки досконало він виконує свої посадові обов’язки. Професійна придатність керівника — це його сукупні психофізіологічні й психічні особливості, які є необхідні й достатні для виконання посадових завдань, обумовлених його компетенцією; його схильність до відповідного роду діяльності, в тому числі наявність певних психічних якостей, які відповідають вимогам конкретної професії.

Ще раз варто підкреслити, що професійні якості керівника визначаються, перш за все, його компетентністю. Враховуючи все більш широке і досить обґрунтоване застосування поняття «компетенція» як комплекс професійних знань, умінь і навичок, що реалізуються під певним мотиваційним впливом, слід ще раз підкреслити сутність поняття «компетентність». Вже згадуваний нами Дж. Равен, відомий своїми роботами в області діагностики і дослідження компетентностей високого рівня, їх природи, розвитку, оцінки та реалізації у роботі «Компетентність у сучасному суспільстві» визначає компетентність як ефективне виконання певних ролей в організації, успішне функціонування в рамках певної посади в жорстко регламентованій ієрархічній структурі [160, с. 43].

Принципово важливо те, що професійна компетентність розглядається Дж. Равеном у взаємозв'язку з особистісною компетенцією представників владної еліти, яка має виключно внутрішню мотивацію. До якостей, що становлять основу особистісної компетенції, він відносить здатність і прагнення аналізувати явища і ситуації навколишнього світу, аналізувати минулий досвід; передбачення можливих перешкод; ініціативність; здатність вести людей за собою [160, с. 45].

Професійне вдосконалення владної еліти можливо лише за умови зміни особистісної компетентності її конкретних представників. У свою чергу це вимагає перегляду ціннісних установок, що визначають нові змістовно - смислові горизонти як професійної діяльності так і культури, в тому числі політичної. Тим самим особистісній компетентності необхідно надавати особливого значення. Очевидно, на думку дисертанта що саме особистісна некомпетентність формує багато управлінських проблем, пояснює неготовність керівників критично оцінити свої дії з точки зору їх адекватності поставленим завданням. А більшість представників владної

еліти сприймають свою роботу як виконання постійного набору обов'язків; зміст діяльності в рамках посадової ролі вважають однаковим раз і назавжди.

Наприклад, перший заступник голови Вінницької обласної Ради І. Кревський вважає, що оцінка керівників — це на 10-20 % зменшення збитковості підприємств. «Ми не оцінюємо особистісні якості керівника, — зазначає він, — а визначаємо його професійну компетентність за результатами діяльності підприємства. Якщо показники позитивні, значить керівник на своєму місці.

Головне досягнення оцінки керівників — це те, що цим самим ми домагаємося зменшення збитковості підприємств. Так минулого року на 10-20 % понизилася збитковість комунальних структур» [37].

Таким чином, до основних критеріїв оцінки компетентності владної еліти України як відображення її політичної культури, можна віднести:

— освіченість — наявність загальної та спеціальної професійної підготовки;

— глибину розуміння сучасної обстановки, ролі і місця організації, її цілей і завдань;

— знання принципів управлінської діяльності та методів вирішення завдань;

— знання теорії та практики організації (управлінська культура);

— знання нормативно-правових документів, що регламентують організацію і здійснення управлінської діяльністю (правова культура);

— знання наукових основ педагогіки і психології, закономірностей формування та розвитку особистості, міжособистісних відносин, форм і методів психолого-педагогічного впливу (психолого-педагогічна культура);

— орієнтація на особистісний розвиток і професійне зростання підлеглих;

— аналітичне та концептуальне мислення, здатність до експертної діяльності, самоконтроль і впевненість у собі;

— знання специфіки областей життя і діяльності суспільства (економіка, фінанси, виробництво і т. п.);

— знання соціально-демографічних, національних, релігійних та інших характерних рис району, регіону, території, в межах яких доводиться здійснювати свою діяльність тощо.

Основними критеріями оцінки організаторських здібностей владної еліти є вміння:

— об’єктивно оцінити обстановку, прогнозувати її розвиток;

— обґрунтовано висувати конкретні цілі і чітко формулювати найбільш важливі та актуальні завдання управлінської діяльності;

— самостійно приймати в межах своєї компетенції аргументовані рішення, проявляючи ініціативу, творчий підхід, здатність йти на виправданий ризик;

— планувати свою роботу, узгоджуючи свої задуми з планами інших учасників політико-управлінського процесу;

— організувати виконання рішень і планів, послідовно і наполегливо домагатися їх реалізації;

— налагоджувати взаємодію з представниками інших органів управління і громадських організацій;

— здійснювати контроль і самоконтроль, об’єктивно оцінювати результати своєї діяльності тощо.

В якості загальних критеріїв оцінки організаційної культури представників владної еліти можуть бути виділені наступні:

— дисциплінованість (дотримання трудової і виконавської дисципліни);

— сумлінність, що проявляється у відношенні до свого обов'язку, виконанню функціональних обов'язків;

— обов'язковість, вміння забезпечувати єдність слова і справи;

— працездатність, вміння працювати багато і продуктивно.

Висновки до другого розділу

Будь-яка влада, яка за своєю суттю є завжди раціональною, потребує внутрішнього регулятора, іманентного сутності людини. В якості такого регулятора виступають цінності. Моральність суспільства вимагає постійного відтворення цінностей з урахуванням нових суспільних обставин. У науковій літературі можна бачити чимало інших спроб визначення цінностей владної еліти. В їх числі називають також право, громадський порядок, мир, безпеку, волю, рівність, справедливість, людяність тощо. Тому визначаючи різноманітні форми базових цінностей, слід виокремити власне політичний і гуманістично-ціннісний підхід у дослідженні політичних процесів. В політиці, і в діяльності владної еліти, з одного боку, як цінності виступають «мотиви», «мета», «ідеї», а з іншого — це певні засоби, за допомогою яких досягаються очікувані результати. Останні можуть виступати як цінності самі по собі і як інструментальні (державно-управлінські) цінності. Безумовно також, що компетентність також повинна займати належне місце в системі цінностей вітчизняної управлінської еліти, серед яких демократичні цінності (людське існування у всій його повноті та багатоманітності), громадянство та громадянськість, компетентність та відповідальність, конституція та конституціоналізм, свобода та свобода совісті. Основою компетентності також є саме ціннісна система особистості, що формується у процесі самоактуалізації.

Відповідний рівень культури представників владної еліти формує соціально-політичну систему, яка здатна гармонізувати відносини між різними верствами населення. У свою чергу, культура представників владної еліти залежить від таких якостей як професіоналізм, компетентність, мораль. Безпосередній вплив владної еліти на моральність суспільства зумовлений належним виконанням нею функції саме еліти національної, предметним проявом якої є моральний авторитет. У свою чергу, реалізація соціально-етичного потенціалу владної еліти здійснюється конкретними засобами, які виявляють міру відповідності поведінки нормам моралі.

Важливою цінністю владної еліти є професіоналізм. Слід говорити про об'єктивний взаємозв'язок між гуманізацією і демократизацією процесу управління, практична реалізація якого забезпечує формування індивідуальних моральних якостей спеціаліста, навичок гуманних відносин у процесі професійної діяльності, а також готовності до демократичного стилю керівництва.

Принципово важливо те, що професійну компетентність слід розглядати у взаємозв'язку з особистісною компетенцією фахівця, яка має виключно внутрішню мотивацію. До цінностей, що становлять основу особистісної компетенції, слід віднести здатність і прагнення аналізувати явища і ситуації навколишнього світу, аналізувати минулий досвід; передбачення можливих перешкод; ініціативність; здатність вести за собою.

Важливою ціннісною основою діяльності представників владної еліти є політкоректність, норми якої органічно випливають із загальнолюдської моралі і сучасної високої культури та набувають деталізації при конкретному застосуванні в практиці політичних відносин і взаємодій.

Професійна відповідальність, як наступний ціннісний компонент у діяльності владної еліти, в цілому пов'язана із глибинними основами, які розкривають значення й сутність ролі моральних чинників в політичному

розвитку сучасного суспільства. Саме ціннісні орієнтири професійної поведінки, на нашу думку, визначають політичний «портрет» правлячої еліти. Але при цьому вони не повинні залежати від конфігурації влади, форми правління, співвідношення політичних сил тощо. Більше того, система цінностей влади сама визначає ці політичні параметри державного життя. Оцінка якості владної еліти будується за рахунок дотримання принципів і цінностей як трьох змістовних сфер діяльності держави (правової, політичної та організаційної), так і урахування принципів і цінностей загальної форми діяльності у цих трьох сферах.

Політична компетентність віддзеркалює систему політичних відносин у суспільстві, впливаючи на відбір, формування, розвиток, ротацію суб'єктів політичної діяльності. Політична компетентність діалектично пов'язана із певним рівнем політичної культури як суспільства в цілому, так і представників владної еліти. Безумовно, що висока політична культура еліти — найважливіший елемент підвищення політичної культури всього народу. З іншого боку, низька якість еліти — свідчення відсутності системи її оптимального рекрутування і планомірної підготовки. Здатність того або іншого феномена стати компонентом політичної культури визначається можливостями його впливу на досягнення запланованих результатів діяльності. Саме політична компетентність, яка загалом, як системоутворююча властивість політичної діяльності, акумулює певні політичні знання, вольові й ідеологічні настанови, навички політичної практики, сталі типи політичної діяльності і поведінки.

Політична культура владної еліти тісно пов'язана з її інтелектуальним капіталом. Цілком очевидною є та істина, що представники владної еліти сьогодні мають бути високопрофесійним та високоінтелектуальним ресурсом, відкритими до впровадження різних форм новацій та застосування

технологічних модернізацій з метою забезпечення сталого розвитку суспільства.

Важливим чинником розвитку культури владної еліти слід вважати управлінське мислення. Його зрілість повинна, насамперед, відзначатись толерантністю, яка є, у свою чергу, ціннісним показником демократичності в професійній діяльності владної еліти. Толерантне мислення означає, що будь-яке тлумачення, будь-який діапазон можливих дій не може бути прийнятим як єдино правильний і абсолютно беззаперечний. Під таким мисленням розуміється відмова від ксенофобії, від підозріливості, недовіри до іншої позиції, іншої думки. Управлінське мислення відіграє також суттєву прогнозуючу роль у процесі прийняття рішень. Зріле управлінське мислення нерозривно пов'язане насамперед з вмінням керувати науково обґрунтовано, враховуючи всю інформацію, існуючі ресурси і т.п. в межах компетенції.

Сьогодні компетентність владної еліти, як політико-культурного феномену, з необхідністю включає в себе такий елемент як інформаційно-комунікативна компетентність. Однак діагноз сучасних еліт свідчить про те, що вони зовсім не готові до умов стрімко наступаючого інформаційного суспільства і являють собою вид правителів-управлінців, які ще довго будуть чіплятися за владу власними застарілими методами політичного управління. Компетентність є саме інформативною, оскільки серед усіх інформаційних технологій найважливіше та найскладніше опанувати комп'ютерні, а культура — інформаційною, позаяк культурний рівень потрібно виявляти, не лише працюючи за комп'ютером. При цьому принципово важливим є одночасне підвищення інформаційної культури як тих, що навчають, так і тих, хто вчиться.

Важливим інтегративним показником політичної культури владної еліти в умовах демократичного розвитку українського суспільства слід вважати, на погляд дисертанта, насамперед, діяльність інноваційну. Більш

того, комплекс проблем, зумовлених суспільним сприйняттям інновацій і науки як їх джерела, дослідники все частіше пов’язують з поняттям «інноваційної культури».

До владної еліти України повинні бути пред’явлені такі основні вимоги:

— висока професійна компетентність;

— грамотність в розробці і прийнятті владних рішень, прогнозування наслідків їх виконання;

— навички роботи з інформаційними ресурсами, уміння оцінювати їх достовірність й корисність;

— мати відповідні комунікативні навички, володіти технологіями ефективного спілкування;

— здатність підтримувати атмосферу взаємодії у колективі в інтересах розв’язання важливих соціально-політичних завдань.

Таким чином, культура управлінської діяльності виступає і як професійна якість владної еліти. Йдеться про те, що культура є показником якості не тільки діяльності, але і вчинків, де культура управлінської діяльності виступає показником професійної спроможності та соціальної значущості суб’єкта управління, тобто виступає одночасно і як критерій оцінки діяльності владної еліти.

РОЗДІЛ 3
СОЦІАЛЬНІ МЕХАНІЗМИ ТА СПОСОБИ ОПТИМІЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ВЛАДНОЇ ЕЛІТИ

3.1 Ціннісні орієнтири подальшого розвитку політичної компетентності владної еліти

Як показало дослідження у попередніх розділах, ціннісний компонент компетентності, проміж інших складових, потребує особливої уваги. Насамперед він складається за Дж. Равеном зі «схильності аналізувати та прояснювати смутно усвідомлювані швидко плинні відчуття, що свідчать про наявність проблеми або про зародження творчої ідеї; бажання братися за роботу із власної ініціативи; здатність справлятися з тривогою, що виникає у новій сфері та вміння заручатися підтримкою інших людей для досягнення мети» [231, с. 31]. Саме в цьому контексті слід говорити про наявність загальнокультурної компетентності, як здатності, насамперед, взаємодіяти із тими, хто має інші ціннісні установки.

В цьому сенсі загальнокультурна компетентність — є визначальною основою формування компетентності політичної в межах відповідної політичної культури, низки людських якостей, які є смислоцінними щодо реалізації у професійній діяльності: ініціативність, прагнення до нового, свобода вибору, вміння працювати сумісно з іншими людьми, здібність до керівництва. Отже, актуальною залишається думка Дж. Равена стосовно того, «що не можна оцінювати здібності незалежно від цінностей. Ми повинні спочатку визначити цінності індивіда, а потім оцінювати його здібність проявляти широкий спектр когнітивних, емоційних і вольових навичок для досягнення значущих цілей» [231, с. 152].

Більш того, на думку російського науковця І. Демідової, — «коли

потреба в компетентності набуває ціннісно-смислового значення для людини, вона стає однією з детермінант становлення професіоналізму» [68, с. 327]. Отже, основою становлення професіоналізму є, насамперед мотиваційна потреба індивіда бути компетентним в певній галузі, тому вона стає і базовою цінністю, і смислом його життя.

Компетентність владної еліти — є особливою цариною, яка не зводиться лише до знання порядку владно-ієрархічних стосунків, внутрішніх регламентацій, писаних та неписаних правил поведінки, власне, тим основним позиціям, які сприяють якомога тривалому закріпленню політиків при владі. Компетентність владної еліти визначається, на думку дисертанта, насамперед, якістю прийняття великих і важливих політичних рішень, які надовго можуть визначати долю громадян країни. Ось чому постійно актуальним залишатиметься дослідження змісту політичної компетентності, виявлення її конструктивних складових, а також меж можливої компетентності для політиків.

Все це в повній мірі стосується й владної еліти України, провідним соціально-ціннісним принципом організації діяльності якої, особливо в сучасних умовах, повинна стати професійна компетентність. Не викликає заперечення той факт, що саме від її рівня залежить рівень і якість політичних рішень та здатність владної еліти впроваджувати їх у життя. На думку дисертанта, ця ознака є невід'ємним елементом демократичної культури владної еліти і передбачає відповідні знання, уміння та навички; розвинуту професійну свідомість; наявність творчого та новаторського підходу до здійснення владних повноважень; організаційних здібностей; широкої ерудиції; значного інтелектуального потенціалу тощо.

Питання політичної компетентності владної еліти в Україні тісно пов'язане з процесом пошуку змісту і напрямків реформування сучасного українського суспільства, оптимальних моделей його трансформації.

Політична компетентність обов'язково повинна враховувати ментальні особливості, які притаманні українському народу, з метою гармонійного поєднання традиції та інновацій, іноземного та вітчизняного досвіду [153].

З іншого боку, цікавим є те, що громадяни на основі попереднього досвіду формують у своїй свідомості певну ідеальну модель того, що являє собою культура владної еліти. Вона є динамічною й може змінюватися під впливом різного роду об'єктивних і суб'єктивних чинників. Сформована в процесі діяльності власна професійна позиція представників владної еліти зазвичай ґрунтується на системі притаманних сучасному державному управлінню України ціннісних засадах і, у свою чергу, впливає на стиль політичної діяльності, а, отже — й на загальну культуру владної еліти. Українське суспільство, чітко не усвідомлюючи куди рухатися на початку 90-х рр. XX ст., зупинилося на демократичній перспективі розвитку, оскільки іншої, як вважають деякі науковці, не було [264, с. 52]. Тому твердження, що «незалежність не призвела до змін у системі цінностей політичної еліти в Україні» [150], містить певні діалектичні закономірності.

Слід погодитися із В. Козаковим в тому, що відсутність ґрунтовних ціннісно-правових орієнтацій живиться в нас не лише за рахунок еліти, але зумовлено доволі усталеною ментальною традицією [104, с. 157]. Наприклад, вивчаючи політичну історію українського суспільства, нажаль, слід зробити висновок про те, що у політичній свідомості значної більшості представників владної еліти такі важливі суспільні цінності, як законність, правові норми й принципи позбуваються свого ціннісного значення, але й зовсім втрачають будь-яку соціальну визначеність і предметність [104, с. 156]. Їх місце посідає політична прагматика, яка не рахується ані з правами громадян, ані з національними інтересами. Тому загалом політична культура владної еліти України, навіть в умовах суттєвих демократичних перетворень, припускає адміністративні та силові методи здійснення влади на шляху розв'язання

важливих політичних завдань, незалежно від міри їх легітимізованості та опосередкованості законом. Отже, право як суспільна цінність ще не стало важливим чинником розвитку політичної культури владної еліти України.

Проблема може полягати й у тому, що в умовах розвитку демократії правові норми нав'язують певні правила політичній поведінці суб'єктам влади. При цьому доволі складно говорити про ймовірне прогнозування результатів для конкретних суб'єктів політичного процесу, якими є політики, політичні партії тощо. З огляду на це, слід припустити що владна еліта, яка є безпосередньо при владі, й контреліта, яка завжди прагне влади, не будуть гребувати використанням різноманітних не правових заходів, які реально можуть гарантувати їх наближення до влади. Сьогодні ж, ймовірно, лише страх перед силою народу (у могутності якої можна було переконатися на прикладі Євромайдану), може примусити представників владної еліти дотримуватися букви закону при сходженні до влади та при її реалізації.

З іншого боку, зміна еліт при владі не гарантує якісного результату, якщо суспільство не змінить усталених типів поведінки й сприйняття подій, які завжди приводили до одного результату — корупції, перевищенню повноважень, порушень прав людини, відсутності демократії в Україні.

Чи слід вважати компетентно підготовленими сумнозвісні закони, прийняті Верховною Радою України 16 січня 2014 р., із порушенням норм регламенту, які викликали стільки обурення як у пересічних громадян України так і за кордоном. За ними встановлюється кримінальну відповідальність за наклеп, забороняється поширення «екстремістських матеріалів», посилюється регулювання діяльності громадських організацій, дозволяється закривати сайти без рішення суду, зобов'язують реєструвати інтернет-ЗМІ, забороняється «незаконне» збирання, зберігання, використання, знищення, поширення конфіденційної інформації про правоохоронців, суддів та їх близьких родичів чи членів сім'ї, дозволяється

президенту та Верховній Раді достроково припиняти повноваження членів Національної ради з питань телебачення та радіомовлення, а також містять низку інших норм, що обмежують права і свободи громадян [300]. Показовим є зауваження Л. Кравчука: «Хто голосував, читали? Закони ... І ніхто не може заперечувати, що саме вони привели до обурення на Грушевського, до цього Грушевського не було — був Майдан ... Тому давайте будемо читати те, за що голосуємо. Це страх Божий. Три закони переписані з російських законів. Хотіли проспівати, а гавкнули» [117].

«Єдиним джерелом влади є народ», — справедливо зазначає А. Лачихіна, — тому, коли ми вважаємо, що має змінитись влада, маємо усвідомлювати, що насправді якісна зміна має відбутись в першу чергу в суспільстві» [131]. Одним з основних недоліків, який заважає формуванню політичної компетентності є те, що значний вплив на політичні процеси в Україні має обмежена кількість політиків-професіоналів, громадських діячів, дії яких також контролюються й корелюються суспільно-політичною ситуацією в державі. Вони безпосередньо залежать від політичного середовища, розкладу політичних сил в країні, стану та рівня розвитку культурної, духовної сфери суспільства.

Слід зважувати на те, що в характері українського народу синтезовані характерні риси інших народів. Вся історія розвитку України подавала нам приклади боротьби за національну єдність держави, й одночасно коли мав місце міжнаціональний розбрат на основі продукування й іноді штучного висування певних відмінностей у рисах психіки, особливостей культури, різного способу життя українського народу тощо. В певні історичні періоди одні характерні риси домінували над іншими, що було продиктовано як суб’єктивними так і об’єктивними обставинами життя.

З огляду на це, коли йдеться про аналіз сучасних тенденцій в українському державотворенні, особливо стосовно діяльності владної еліти

України, слід врахувати всі ці фактори, брати до уваги наявність як українського етнокомпоненту, так й іноетнічного, який в певній мірі представляють обличчя сучасної владної еліти України.

Українські науковці, аналізуючи сутність сучасної владної еліти, називають її «посттоталітарною», зважуючи на те, що вона має певні ментальні риси й стереотипи поведінки того політичного режиму, який існував у минулому [273]. В ній доволі складно відшукати спільність ментальних рис, з огляду на те, що вона синтезує у собі різні етнічні компоненти, які в соціально-культурному та економічному аспектах постійно конкурують одне з одним за володіння політичними ресурсами. Слід зауважити, що українська сторона не завжди перемагає. Причиною цьому є певна громадська й життєва позиція, світоглядні характеристики українців, які здебільшого орієнтуються на внутрішній світ та моральні аспекти.

Але важливою проблемою для України сьогодні є не стільки те, що співіснують різні типи політичної культури з відповідним світоглядом та ментальністю індивідів, а й наявність таких світоглядних традицій та ідеології в сучасному управлінському середовищі, які є неприйнятними для українського державотворення. Носієм такої ідеології є частина владної й бізнесової еліти, яка в Україні представляє іноетнічний компонент.

Повертаючись до історії, слід зазначити, що починаючи з часів Гетьманату в Україні формувався такий тип високоосвіченого державника, який відкидав можливість насильницьких дій у здійсненні владних повноважень й досягнення мети. Просвітництво і поміркованість ставало своєрідною візитівкою представників владної еліти того часу, хоча і не завжди було адекватним його вимогам і суспільним потребам. Така поступливість в національних питаннях сьогодні парадоксальним чином створює загрози суверенності та цілісності держави. У свій час український філософ О. Кульчицький зазначав, що культивуючи «героїчність» в процесі

боротьбі за утворення української держави, суспільство створило властивий для України «романтизований» образ української еліти. Представники еліти, з огляду на таку українську традицію, набували образу національних героїв, бунтарів, для яких типовими були такі риси, як імпульсивність, протест проти ієрархічних відносин, орієнтованість на анархічні дії й одночасно намагання відігравати роль «духовних провідників» нації. О. Кульчицький також виділив світоглядну толерантність українців, яка була притаманною їм протягом усієї його історії [127, с. 711].

Початком викорінення цієї духовної традиції в українському суспільстві в умовах нового етапу його розвитку стала переорієнтація суспільного життя в цілому на матеріальні засади його організації всупереч духовним. З іншого боку, «перевага емоційності над раціонально-вольовими компонентами в українців, — вважав В. Липинський, — є також згубною для суспільного життя, а її привабливий естетизм обернувся на безпорадність у соціальних питаннях, у державному будівництві» [139]. Ментальність українців, як зазначалося, зазнавала певної трансформації враховуючи те, що Україна тривалу добу знаходилась у складі інших держав, зазнавала негативних впливів з боку інших світоглядних традицій в тогочасному суспільному середовищі. Національний характер українців містить такі риси як індивідуалізм, емоційність, сентименталізм, чутливість, ліризм тощо. Наприклад, індивідуалізм, на думку науковців, які досліджували цю проблему, має в цілому негативні прояви, які визначають тенденції до конфліктності та руйнації, про що свідчить історія розвитку України.

Вже перші роки незалежності продемонстрували наявність слабкої політики підготовки кадрів, як основи формування майбутньої владної еліти.

Наприклад, депутати першого скликання українського парламенту формували законодавчі основи нашої держави. Позитивним результатом було те, що велика їх кількість закінчила своє перебування у Верховній Раді,

надбавши вельми високий фаховий рівень. Але поза межами парламенту, з огляду на свої знання та великий досвід, ця велика кількість фахівців не знайшли належного застосування на новій роботі. Натомість, кулуари Верховної Ради, вже в якості нової владної еліти, заполонили вітчизняні бізнесмени і олігархи. З'явилися нові бізнесові групи, які об'єдналися у парламенті з метою відстоювання та лобіювання інтересів власного бізнесу. Ці сформовані нові бізнесові групи навколо основних політичних гравців згодом отримали усталений термін «олігархічно-політичних» груп.

Сьогодні, нажаль, фінансово-олігархічні клани стали джерелом продукування нових «рупорів нації», але в політичному полі Україні відсутня конкуренція ідей та програм щодо їх реалізації, які повинні формулювати і нести дозрілі еліти.

Саме представники цих спільнот, які увійшли до парламенту, фактично здійснили «проект» олігархізації влади, а економіка України, відповідно, перетворилася на олігархічну економіку. Відбулася не лише заміна бізнесменами так званих «червоних директорів» — керманичей радянських великих підприємств, — а було утворено принципово нову владну еліту. Навряд чи можна було називати тоді її політично-компетентною, але політичного досвіду й компетентності вона набула згодом, якщо говорити про скликання 1998-2002 рр., де знаковими постатями слід вважати І. Богословську, В. Хорошковського, В. Хмельницького. Основна маса представників цієї бізнес-еліти керувалися «москвоцентричним» світобаченням й походили зазвичай зі східних та південно-східних регіонів, де зосереджувалися великі виробничі потужності й розвивався їхній бізнес, побудований переважно на співпраці з олігархами чи їх «обслуговуванні». За словами А. Скуміна, — «ці діячі були зорієнтовані на лобіювання власних економічних інтересів через інститути влади в «найшвидший» спосіб, тобто тіньовий і корупційний [256].

Будь-яка проблема розглядалася не в контексті кваліфікованого аналізу і розроблення стратегії її розв'язання через консолідацію інтелектуальних зусиль національного авангарду, а як предмет торгу за можливість отримання більших дивідендів і вищих рейтингів. Саме якісні показники соціологічних досліджень щодо політичних преференцій громадян — ось єдиний орієнтир і мотив діяльності владної еліти. Ставлення суспільства до політичної еліти, нажаль, є стабільно негативним починаючи фактично із перших років незалежності України. За даними соціологічного опитування Центру Разумкова на передодні президентських виборів 2004 р., 53,9 % громадян негативно ставилися до еліти, а позитивно — лише 5,9% опитаних [208].

Сьогодні слід говорити про ще більш гірші показники. Дослідження проведені соціологічною службою Центру Разумкова спільно з Фондом «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» в грудні 2014 р. засвідчило, що діяльність Президента України підтримує лише 13,8 % опитаних, Прем'єр-міністра України — 11%, Голови Верховної Ради — 6,4 %, Уряд України — 5,1 %, Верховну Раду — 4,4 % опитаних громадян України [274].

Кожний коаліційний процес — «це скоріше політична бутафорія, торги на біржі, де кожна з політичних сил намагається якомога дорожче продати свій пакет акцій. Представники українських елітарних кіл щоразу мають покроково розписаний план, як облити брудом опонента, отримати той чи інший портфель чи об'єм владних повноважень. Але жоден не має плану, стратегії консолідованої конструктивної співпраці на відносно довготерміновий період» [76].

Сутність політичної діяльності владної еліти України полягає в розробці стратегії і тактики розвитку суспільства, визначенні політичної програми дій. Вона проявляється в генеруванні нових ідей, політичної програми дій, що відображають суспільні потреби в радикальних змінах, у визначенні стратегічного напрямку суспільного розвитку, у виробленні

концепції назрілих реформ. Ці функції повною мірою можуть бути реалізованими на вищому рівні політичної еліти — парламентаріями, членами кабінету міністрів, експертами, радниками, помічниками президента тощо. З іншого боку, їх реалізація визначається не тільки якісним кадровим складом, а залежить також від стану громадської думки в країні, його відображення в прийнятих політичних рішеннях.

Тому важливою проблемою щодо оновлення й можливості так званої «циркуляції еліт» є заблокованість «соціальних ліфтів» у політиці, через які обдаровані особистості завдяки своїм знанням і вмінням могли б зайняти елітарну нішу. Але про соціальні ліфти, й так звану антрепренерську систему відбору еліт можна говорити лише у демократично-стабільному суспільстві. А. Скумін, аналізуючи склад владної еліти України, наприклад, персональний склад Кабінету міністрів, очільників міністерств, державних служб, агентств, державних адміністрацій, визначає, що серед них лише приблизно 5-8 %, які надбали елітарного рівня, якому об’єктивного відповідали їх вміння, навички, досвід роботи, політична компетентність тощо [256].

Певними позитивними моментами, які спочатку подавали надію на прогресивні зміну у суспільному політичному середовищі, стало обрання у 1990-х роках органів місцевого самоврядування, насамперед, обласних рад, міськрад обласних центрів. Їх виконкоми були включені тоді до системи виконавчої влади, тому нових голів рад, які до цього очолювали виконкоми, автоматично включали до нової владної еліти. Слід пригадати голову Львівської облради і її виконавчого комітету В’ячеслава Чорновола, голову львівської міськради — Василя Куйбіду, Тернопільської — В’ячеслава Негоду. Процеси «наповнення» владної еліти новими обличчями в Україні проходили доволі складно. Певну системність в цьому повинні були вносити вибори до Верховної Ради України починаючи із 1990-х років. Так, опозиційні сили «Народної ради» в цей новий для України період отримали

чимало посад у виконавчій гілці влади, але зарано було говорити про те, що самий процес оновлення, чи «циркуляції» еліт надбав системного характеру в Україні після здобуття нею незалежності: самий цей процес проходив за принципами дозованості, нормування та керованості, і ніяких інноваційних ідей нові представники владної еліти не привносили, а зазвичай спиралися на вже існуючи правила гри.

Процеси, пов'язані із розпочатою циркуляцією владної еліти було фактично призупинено у період другої каденції Л. Кучми, особливо на тлі майже повного утвердження олігархічної моделі прийняття важливих державно-політичних рішень. Саме в цей період в України з'явились провідні й одночасно конкуруючі між собою олігархічні клани Медведчука, Суркіса та Пінчука. Лобіюванням позицій у великому бізнесі зайнялися представники так званої «донецької групи», які сприяли призначенню на важливі державні посади своїх кадрів тощо.

Постійне питання, яке в тій чи іншій мірі мусувалося у стінах Верховної Ради, було пов'язано із відокремленням бізнесу від влади. Його прийняття, як здавалося, повинно було стани новим поштовхом для якісного оновлення владної еліти, але це питання залишилося нереалізованим і сьогодні як за об'єктивних так і суб'єктивних причин. «Помаранчеві» сили, які ініціювали розв'язання цієї проблеми, також були непослідовними, тому що багато їх представників були дотичні до великого бізнесу і також лобіювали в парламенті його інтереси. В цьому сенсі варто згадати прізвища Третьяков, Жванія, Червоненко та інших представників олігархічних кланів, які потім перейшли від партії В. Ющенка до блоку Ю. Тимошенко.

Фактично наслідки Майдану не корелювалися із головною метою його утворення, а його лідери застосовували застаріли й неефективні методи керівництва. Так, у 2005 р. було звільнено з державної служби понад 18 тис. осіб, що було трохи менше ніж 10 % загальної чисельності державних

службовців. Нажаль на їх посади було призначено в основному не компетентних осіб, але за принципом політичної лояльності.

Слід все ж, на погляд дисертанта, визнати, що спроба збудувати реальний і постійно діючий соціальний ліфт відбулася в України саме в 2005 р., на початку президентства В. Ющенка. Одним з ініціаторів цього амбітного проекту виступив тодішній віце-прем'єр з питань європейської інтеграції О. Рибачук. Однак його декларації про оновлення владної еліти залишилися лише на папері, а сам проект нереалізованим, не дивлячись на те, що був щиро підтриманий талановитою українською молоддю. Здобувши престижну освіту за кордоном, багато хто з них навіть повернулися в України, щоб взяти участь в цьому проекті, але так і не було винайдено ефективного механізму залучення цих молодих кадрів до управління. Другою проблемою стала відсутність матеріальної мотивації талановитої молоді, яка повернулася на Батьківщину: зрозуміло, що випускник Гарварда не міг погодитися на зарплату в $500-1000) [198].

Отже, причина політичної некомпетентності владної еліти, пов'язана як з об'єктивними, так і з суб'єктивними чинниками.

По-перше, вона полягає в тому, що всі важливі владні та керівні кадри, які фактично представляють обличчя політичної еліти України, згідно чинного законодавства, призначаються одноосібно і суб'єктивно президентом. Нажаль, в цьому випадку не обов'язково враховується досвід роботи чи спеціалізована освіта.

По-друге, ефективного, спеціалізованого органу щодо впровадження кадрової політики, не було. Призначення кадрів і сьогодні відбувається не з позицій компетентного підходу, який має на меті підвищити якість політичного управління й прийняття важливих рішень, а з позиції політичної лояльності, розглядається як частина певного технічного процесу заповнення відповідних владних ніш «своїми» кадрами.

Слід говорити про те, що оновлення стратегії підготовки нових кадрів, як основи формування владної еліти в Україні було розпочато також ще у 1990-ті роки. Під егідою Кабінету Міністрів України було створено спочатку Інститут державного управління й місцевого самоврядування, який потім став Національною академію державного управління при президентові, але нового якісного прориву щодо підготовки компетентних кадрів не відбулося. Не було впроваджено нових методик викладання й підготовки кадрового складу: вони виявилися неефективними й слабкими. До того ж на практиці оновлення владної еліти могло відбутися й за рахунок випускників Академії, однак, за умов гарантування їм відповідних посадових ніш після закінчення цього навчального закладу. Разом із тим, у реальності статус випускника Академії при президентові України фактично не давав жодних переваг перед випускником звичайного навчального інституту. Були й непоодинокими випадки, коли людина, закінчивши Академію й отримавши диплом, не мала змоги повернутися на попередню роботи, на місце своєї служби.

Нарешті, ті, хто призначалися на певні керівні посади у відповідних державних органах безпосередньо, чи опосередковано підпорядковувалися компетенціям президента. Вони могли й не проходити випробування, спеціальних конкурсних процедур, обіймати посаду, виходячи із суб'єктивного розуміння президента, чи певного владного інституту. Конкурсну процедуру застосовували виключно до адмінслужбовців третьої-сьомої категорії.

Сьогодні спеціалізований заклад із підготовки владної еліти й підвищення її кваліфікації — НАДУ при президентові України — втратила належний статус й авторитет закладу із якісної підготовки кадрів. В системі владних стосунків критерії компетентності при оцінці кадрового складу підмінюються принципом відданості вищому керівництву та групової лояльності до нього. При цьому компетентність та професіоналізм

опиняються поза межами служіння державним інтересам. Тому нічого немає дивного й в тому, що будь-які виборчі перегони в такому середовищі постійно пов'язані із нехтуванням законності, політичної етики, суспільної моралі, а залишаються лише прагматичним механізмом приходу до влади певної політичної сили тощо.

3 лютого 2012 р. було затверджено Стратегію державної кадрової політики на 2012-2020 рр. [228]. Цим документом передбачалося створення й подальша розбудова кадрового резерву Президента «Нова еліта нації». Його метою було визначення найбільш талановитих громадян, які б у перспективі були здатні впроваджувати в країні економічні реформи, забезпечити їхню підготовку до роботи у важливих сферах владного керування.

Враховуючи суттєві помилки попередньої влади, коли фактично нові сили й політичні лідери намагалися перетворити майже всі реформи, які проводилися в країні, на своєрідні піар-заходи, сьогодні слід по-іншому поставитися до створення нової владної еліти. Як видається, є сенс у практичній площині переглянути ідею кадрового резерву президента, яка породила велику кількість запитань, що залишилися без відповіді. Ще Постановою Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2007 року № 272 передбачено порядок формування кадрового резерву на посади першої-третьої категорій держслужби, призначення на які здійснюються або погоджуються президентом та урядом України.

Дуже велика кількість конкретних зауважень до практичного втілення ідеї «Нової еліти нації». Головне зауваження стосується практичної кінцевої ефективності цього проекту. Показником цієї ефективності повинна була стати, на думку дисертанта, реальна можливість нової владної еліти здійснювати найважливіші реформи, яких сьогодні потребує українське суспільство. Для цього, слід по-перше, надбати суттєвих теоретичних знань, а вже потім й практичного досвіду.

Але якщо проаналізувати програму кадрової підготовки нової еліти, то наявні етапи її практичної реалізації викликали сумніви. Що, наприклад, з позиції практичного втілення й надбання теоретичних знань міг дати такий короткий восьмиденний курс як «Підготовка лідерів у державному секторі»? Чи десятиденний семінар з підготовки до роботи в державному секторі? Якщо це стосується президентського кадрового резерву, то шансів отримати дійсно нову еліту нації в перспективі було небагато. Тому, коли сьогодні в Стратегії з'являється така претензійна ініціатива, логічне зауваження: для чого створювати ще один кадровий резерв, чому влада не вдосконалює наявний інститут резерву?

Зауважимо: 10 січня 2012 р., президент України підписав новий закон про державну службу, яким узагалі ліквідував кадровий резерв у органах влади від 1 січня 2013 року.

Внаслідок зрощення бізнесу і влади на сьогодні основними чинниками кадрового добору на керівні владні посади є належність до певного бізнес-середовища, особисті стосунки, лобіювання представників кланів, особиста відданість тощо. Не менш деструктивним за своїми наслідками, проявом культури сучасної політичної еліти виступає добре всім відома родинність, земляцька солідарність та клановість. Протягом у сієї нашої сучасної політичної історії, яку ми так чи інакше пов'язуємо з демократизацією, керівні кадри уперто відшуковувалися в найближчому колі відповідальних осіб серед родичів, друзів, однокурсників чи просто знайомих. Про їх компетентність годі було й говорити.

Цікаві факти наводить М. Кармазіна[97]. Вона зауважує, що керівники деяких громадських організацій є свого роду «багатоверстатниками»: одночасно вони виявляються спроможними очолювати до шести громадських організацій, перебуваючи при цьому на високих державних постах, обіймаючи посади у найрізноманітніших державних установах. Так,

народний депутат Ю. Мірошниченко, крім повноважень у парламенті (заступник голови комітету Верховної Ради України у закордонних справах, представник президента у Верховній Раді України), примудрявся керувати (за даними Мін'юсту) ВГО «Галузева спілка «Оптика України», ВГО «Спілка постачальників комунальних послуг «Укркомунгосп», ГО «Всеукраїнське об'єднання підприємців «Екобізнес», ВГО «Союз будівельників України», ВГО «Центр правової допомоги Юрія Мірошниченка «Народний адвокат» (діє з 2007 р.), ВГО «Український Союз адвокатів» (діє з 2008 р.) [97]. Тобто людина керує роботою шести ГО. Вражає й широта інтересів Ю. Мирошниченка — від оптики, комунальних послуг і будівництва — до адвокатських послуг і екобізнесу. Чи можна при цьому говорити про його компетентність в межах цих напрямків?

Однак, мабуть, неправильно й занадто перебільшувати роль лідерів у процесах демократизації. На думку Х. Клевеленда доволі часто лідери просто рухаються у руслі вибору, зробленого масами. Він вважає, що «маси першими дадуть відповідь на питання політики, які для них є важливими» [307]. З іншого боку, ці факти свідчать, що політична еліта, при всьому прагненні соціально віддалитися від широких верств населення, продовжує залишатися носієм багатьох ціннісних стереотипів масової свідомості.

Найпідступнішим наслідком політичного відтворення культурно-ціннісних орієнтацій правлячої політичної еліти виявляється те, що вона стає все більш і більш замкненою кастою, не лише від суспільства взагалі, але й від інших кіл політичного істеблішменту.

У сформований уже по суті олігархічно-клановий прошарок еліти намагаються не допустити нових людей, яких так потребувала молода Українська держава в перші роки незалежності [104, с. 160].

За словами В. Козакова, — черговий парадокс сучасної системи державної влади полягає в тому, що зменшується не кількість бажаючих

володарювати, а саме тих, хто внаслідок своїх природних здібностей спроможний до професійної політичної кар'єри. Для того, щоб надмірно не драматизувати цю картину, слід визнати, що окремі особистості «просочуються» зрештою до структур влади. Але, стикаючись тут із описаною вище системою цінностей, вони змушені або приймати її, або залишати спроби у триматися у ворожому для себе оточенні. Коли у такий спосіб система правління «вбудовує» у владу нові покоління еліти, нав'язуючи їм власні цінності й переваги, зрештою відбувається деградація будь-якого політичного процесу в суспільстві [104, с. 161].

На сьогодні існує світова практика підготовки владної еліти яку можна і треба використовувати. Щоб одержати фахівців, які були б компетентними реалізувати програму реформ, здійснити модернізацію управління, слід повністю змінювати підходи до кадрової політики. Насамперед необхідно запровадити прозорі процедури приходу на вищі управлінські посади, посилити вимоги до їх обіймання в частині освіти й досвіду керівної роботи.

Плюралізм еліт, який змінив єдину номенклатурну еліту, означає різноманіття каналів і шляхів формування владної еліти, відмінність правил і норм, які пред'являються до свідомості та її поведінки. Соціальна результативність еліти, що характеризує її компетентність як ефективність виконання нею функцій керівництва суспільством, складається з багатьох показників. До числа найважливіших з них слід віднести оптимальне поєднання горизонтальної і вертикальної інтеграції, ефективну систему рекрутування, що повинно забезпечити високу професійну компетентність і необхідні для керівних кадрів ціннісні орієнтації: чесність, повага до законів і прав людини, турботу про загальне благо тощо.

Найважливішим моментом у перетворенні владної еліти України у висококваліфіковану і високоморальну є процес елітної підготовки, освіти і виховання, створення умов для її становлення. Головним завданням

державних органів повинно стати створення системи роботи з кадрами в області політичного управління. Ця системність реалізується за допомогою спеціальної державної кадрової політики. Слід поділити думку А. Скуміна, що не варто відкидати й ідею кадрового резерву, який «повинен передбачати прозорий відбір (через складання іспиту-тесту), має бути забезпечено систему підвищення компетентності «резервістів»: ротацію кадрів, стажування, самоосвіту й інші форми роботи» [256].

Одним з важливих завдань підготовки владної еліти, яке повинно вирішуватись на перших її етапах у відповідних закладах освіти, є переорієнтація свідомості української молоді – можливих представники владної еліти, — від пасивної, споживацької до активної громадської позиції.

Ще раз слід наголосити на тісний зв'язок між рівнем компетентності владної еліти України із її професіоналізмом. В цьому аспекті треба звернути увагу й на таку важливу категорію як «професійна самосвідомість», як внутрішня оцінка власних здібностей і результатів професійної діяльності із боку індивіда. Тим не менш, слід підкреслити, що результати суб'єктивної оцінки рівня власної компетентності та професіоналізму можуть не збігатися із реальним станом справ. І тут саме оптимізація діяльності владної еліти України, вдосконаленню загальних критеріїв оцінки її діяльності створюють можливості надати їй новий імпульс у здійсненні інноваційного розвитку країни і суспільства в цілому.

Отже, процес глибокої трансформації української державності вимагає, на погляд дисертанта, неодмінного розв’язання доволі складних завдань. В контексті даного підрозділу дисертаційної роботи — головне завдання пов’язане з ліквідацією протиріч між високими темпами здійснюваних реформ й доволі повільним характером позитивних змін системи цінностей владної еліти. В цій проблемі закладені значні внутрішні (за змістом) й зовнішні (за формою) протиріччя.

3.2 Політичний діалог як суспільно-ціннісний механізм розвитку професійної компетентності владної еліти

На даному етапі дисертаційного дослідження можна упевнено стверджувати, що на оцінку професійної компетентності та рівень професіоналізму владної еліти впливає низка чинників, серед яких варто виокремити:

— певні суспільні стереотипи щодо державної влади;

— специфіка професійної діяльності у сфері державної служби;

— наявність чи відсутність єдиної системи критеріїв оцінки роботи;

— престиж і статус державної служби в суспільстві в конкретний період розвитку держави;

— політичний курс і режим в країні, рівень його підтримки з боку громадян тощо.

На сьогодні в Україні об’єктивно склалась ситуація, коли лунає критика такого роду: в державі за часів незалежності панують методи політико-державної бюрократії (управлінської номенклатури), «київського» і «обласних рівнів», яка «прихватизувала» державні важелі, витіснила публічну сферу за допомогою державного адміністрування, скорочуючи тим самим і так не розвинутий потенціал суспільної сили держави. Тобто, йдеться про те, що на практиці владна еліта вбачає у собі суб’єкта, який володіє монополією на інформацію, прийняття важливого рішення, компетентність, краще бачення державної стратегії. І в цьому вже не бачиться нічого дивного, оскільки тут, на жаль, відобразилася вся багатовікова традиція абсолютного примата виконавчої влади в державі.

У цьому випадку йдеться про тип бюрократії, згідно М. Вебера, який далеко не в усіх відносинах раціональний і перенасичений елементами традиціоналізму — здебільшого з великою часткою підпорядкування

персональному керівнику, поширенням патрон-клієнтистських відносин. Такій бюрократії безнадійно далеко до сучасного «менеджменту згоди», який поширений у багатьох демократичних системах державного управління, до моделі «чуйної бюрократії». Однак, надмірне посилення адміністративно-контролюючих функцій держави, — за словами вітчизняного науковця В. Давиденка, — частіше за все, призводило до закритості влади, до безконтрольного свавілля бюрократії у багатьох сферах суспільно-політичного чи економічного життя — від злочинних приватизацій стратегічних для держави об'єктів, використання бюджетних коштів — до монополії на істину в духовному житті [64, с. 138].

Але варто погодитися із І. Григор'євою щодо того, що компетентність і можливості адаптації держави до сучасних мінливих умов можливі тільки в процесі постійного політичного діалогу владної еліти із громадянами, які розуміють свої обов'язки і права [60, с. 477].

Нині, як ніколи, очевидно, що основою влади не може слугувати виключно примус. Але тоді, коли владні практики примусом не визначаються, то вони, на думку Лассвелла і Каплана, виступають «підсумком переговорів» [322]. У свій час класик Просвітництва А. Фергюсон влучно зазначив, що деспотична влада «не має потреби в мовленнєвому спілкуванні: для виконання наказів правителів досить й тих знаків, які використовують німі» [277, с. 385]. Схожі ідеї розвиваються у праці «Демократія як переговорний процес» російського дослідника В. Сергєєва, який показує, що справжня ефективна демократія є не лише наявністю чесних виборів, які забезпечують панування більшості, але є системою інститутів, що реалізують безперервний переговорний процес у соціумі [251]. Відома минула парадигма владних відносин, що сформована на грі з нульовою сумою, виявляється в нинішніх умовах дедалі менш ефективною. Діалог у різноманітних його проявах і формах виявляється вже

не особливою ексклюзивної практикою, а звичайною реальністю [255, с. 9]. Відповідно, оволодіння мистецтвом ведення діалогу перестає бути певним абстрактним моральним закликом, а постає необхідністю, показником виваженого компетентного підходу, насамперед, до розв'язання актуальних проблем у політичній площині [302; 314; 315; 327; 332].

Нажаль, з іншого боку, часто представники владної еліти демонструють саме некомпетентний підхід, вони не розуміють навіть власних інтересів, не говорячи про чужі потреби, а тому ніби перебувають на стадії «протополітичного розвитку». Це виявляється, зокрема, в нездатності владної еліти проводити нормальний політичний діалог тому, що такі суб'єкти «просто не усвідомлюють вагомої ролі компромісів, угод, поступок, узгодження різних інтересів» [292, с. 348].

На думку багатьох вітчизняних політологів-науковців, формування громадянського суспільства в нашій державі здійснюється «зверху». Проте легітимація власне ідей громадянського суспільства реалізується через мобілізацію та інтеграцію громадськості. Слід зазначити, що делегітимуючим чинником при цьому виступає та обставина, що владна еліта, будучи представником державної влади, яка спрямовує мобілізацію громадян на діалог з владою, не враховує таку обставину, як необхідність контролювати державу з боку суспільства.

Тим часом, про важливість громадянського діалогу, як засобу об'єднання суспільства, нині заявляють не лише представники вищого політичного керівництва, але і конструктивна опозиція. Українські політологи практично одноголосно погоджуються із думкою, що розвиток діалогу влади із суспільством виступає єдиною альтернативою негативному сценарію розвитку України з огляду на події початку 2014 р. Власне й історична практика, й міжнародний досвід свідчать про те, що одним з найефективніших напрямів реформування процесу управління державою на

демократичних основах є реалізація системного діалогу між громадянами і владною елітою, що виступає визначальним організаційним принципом державної політики і ціннісним показником міри його ефективності та демократичності [178; 63]. Проте є потреба не просто у «новій ідеології стосовно діалогу», але, як справедливо зазначав учений О. Ахієзер, — «концепція, яка могла б «визначити» роль і місце діалогу в соціумі, виявити зв'язок численних специфічних видів і форм діалогу з перспективами їх еволюції» [14, с. 39].

Важливого значення набуває принцип політичного діалогу в системі політичної діяльності владної еліти України, де він постає одним з визначальних через те, що сприяє узгодженню різнопланових суспільних інтересів, зміцненню єдності владної еліти з інститутами громадянського суспільства і, зрештою, зростанню соціально-економічної і політичної стабільності.

Вагомість ціннісного критерію саме політичного діалогу у взаємодії між владною елітою і громадянами пояснює підвищення уваги до відомих подій, які відбувалися в Києві та інших обласних центрах на початку 2014 р., що були пов'язані із зривом підписання угоди про асоціацію між Україною й ЄС, а потім і системними виступами громадян й політичної опозиції проти влади в цілому. Саме від політичної компетентності представників вищого ешелону владної еліти, через застосування принципу політичного діалогу, залежало розв'язання нагальних соціально-політичних проблем в Україні [58; 217; 298].

Слід звернути увагу на слушну думку вітчизняного науковця І. Побочого, який визначав, що особливого значення набуває політична опозиція в суспільстві, яке знаходиться в перехідному стані, коли проходять глибокі зміни всього соціально-економічного устрою. В такій ситуації зростає небезпека використання насильства для досягнення політичних цілей. Якщо

ж діюча політична влада запізнюється з побудовою механізму зворотного зв'язку і модернізацією політичних інститутів, то політична опозиція здатна активізуватись, а її діяльність може спричинити важкі непередбачувані наслідки для суспільства [205]. Власне, така ситуація і спостерігалась у кінці 2013 р. — на початку 2014 р. в Україні. Тільки політичне взаєморозуміння було здатне вивести з цієї кризової ситуації державу, адже громадяни на Майдані були досить різними (менш радикальні, більш радикальні) і природно, що єдиним рецептом, який можна розглядати як доцільний, є політичний діалог [257].

Слід зауважити, що процес діалогу виступає основою трансформації всієї політичної системи України, що, як будь-яка система дії, ґрунтується на тому, що дії одного політичного суб'єкта орієнтовані та впливають на дії і поведінку іншого політичного суб'єкта. У свою чергу, це означає, що в процесі успішного діалогу між ними формуються взаємні очікування стосовно наступних кроків кожної зі сторін такого діалогу. Реалізація цих очікувань логічно приводить до позитивної реакції, а невиконання, відповідно, до негативної, що позначається на конкретних процесах і результатах взаємодії.

Насамперед, можна констатувати, що нині в українському суспільстві ще не сформувались ефективні нормативно-правова база і процедурні правила, які визначають формування і реалізацію механізму політичного діалогу як у рамках політико-управлінських відносин, так і в рамках взаємодії з різними інститутами громадянського суспільства. Це звичайно стосується проблем комунікації і взаємовідносин між різними гілками влади, оскільки відсутність оптимальної взаємодії між ними, зокрема, між законодавчою й виконавчою структурами державної влади, до останнього часу спричиняла наявність джерел напруження і конфліктності в українському суспільстві.

Без перебільшення слід зазначити, що з моменту оголошення незалежності України суперечності між урядом і парламентом були однією з головних причин гальмування демократичних перетворень у суспільстві. Тому зрозумілою є необхідність налагодження політичного діалогу між ними на основі чіткого визначення компетенцій кожної з гілок влади, постійного взаємоконтролю над діяльністю одна одної, запровадження високого рівня політичної і правової відповідальності за свої рішення та дії й, відповідно, персоніфікацію цієї відповідальності, тобто підвищення саме відповідальності представників вищої владної еліти. Дотримання названих принципів виступає певною запорукою зміцнення єдності політичної влади у розв'язанні завдань забезпечення національних інтересів держави.

Аналізуючи проблему політичного діалогу в якості ціннісного виміру діяльності владної еліти й компетентного прийняття нею важливих рішень, не можна залишити поза увагою такий її важливий аспект, як взаємодію органів виконавчої влади з місцевим самоврядуванням. Ця проблема є однією з найгостріших і актуальніших у вирішенні питань подальшої долі розвитку українського суспільства. Це тим більш важливо підкреслити, оскільки сьогодні, як слушно зауважує В. Мартиненко, «державне управління в Україні і місцеве самоврядування діють у протилежних напрямах: органи державної влади покликані захищати відокремлені від конкретних громадян загально державні інтереси і для цього акумулюють необхідні ресурси в центрі; органи місцевого самоврядування покликані захищати більш близькі для певних громадян інтереси територіальної громади і регіони та акумулюють на місцях необхідні ресурси» [157, с. 176].

Слід пам'ятати, що процеси реалізації діяльності місцевого самоврядування регулюються переважно нормами, які є результатом діяльності держави в особі її органів, а не територіальних громад та органів, що ними створюються. Отже, воно є проявом переважно зовнішнього

регулювання, а не внутрішнього саморегулювання, оскільки механізми цього процесу перебувають поза межами відповідних територіальних громад, що саме і дає підставу характеризувати місцеве самоврядування як процес керівництва. У такий спосіб на політичне управління, яке реалізується в системі місцевого самоврядування, поширюється в цілому правовий режим, характерний для сфери державного керівництва, яке в широкому розумінні пов'язується з діяльністю усіх органів влади.

На думку О. Якубовського й Т. Бутирської, у контексті політичного діалогу влади і громадянського суспільства діє механізм зворотних зв'язків — в першу чергу механізм постановки суспільних проблем перед владою, і тільки в другу — оцінка її діяльності. Тому що у випадку такої постановки суспільної проблеми у влади виникає можливість спільного з громадянським суспільством її вирішення, консолідуючи тим самим суспільство і підвищуючи ефективність державного у правління [296, с. 29].

Виходячи із аналітичної доповіді Національного інституту стратегічних досліджень [35], до основних проблем налагодження політичного діалогу між місцевими державними адміністраціями та органами місцевого самоврядування в Україні слід віднести:

— проблему обмеження самоврядування в Україні як результат відсутності закріпленого належного правового статусу громади та власних виконавчих органів, й, відповідно, власних ресурсів; відсутність достатніх матеріальних ресурсів та обмеження бюджетної самостійності;

— наявність подвійного статусу місцевих держадміністрацій, як елементів вертикалі державної виконавчої влади та одночасно виконавчих органів місцевих рад. Передумови для виникнення конфлікту є подвійна відповідальність місцевих ОДА перед органами виконавчої влади вищого рівня та перед представницькими органами областей та районів;

— велика кількість повноважень сільських, селищних та міських рад з надання соціальних послуг, що породжує неоднозначний ефект. Головною проблемою стає зменшення фінансової спроможності територіальних громад внаслідок великого розміру витрат із місцевих бюджетів, хоча в цьому відношенні дотримуються вимог, встановлених для України ратифікованими міжнародними документами;

— недосконала система контролювання органів місцевого самоврядування, коли із боку місцевих державних адміністрацій може бути проконтрольовано лише виконання делегованих повноважень;

— потенційне джерело конфліктів — неформальний вплив державних адміністрацій шляхом створення фінансової (бюджетної) залежності органів самоврядування від місцевих адміністрацій [35, с. 39].

Враховуючи, що діалог у політичному просторі є процесом взаємного впливу елементів один на одного і є своєрідною формою розвитку відносин, слід відзначити, що спрямованість на розбудову демократичного, вільного суспільства, в центрі якого перебуває людина з її інтересами і потребами, повинна передбачати надання особливої уваги до розвитку цього процесу у взаємовідносинах в системі «громадянське суспільство-владна еліта», оскільки лише громадянське суспільство може бути справжнім і актуальним джерелом формування цілей управління на державному рівні.

Слід зазначити, що державні органи повинні дотримуватися принципів надання точної, доречної, повної, об’єктивної, вчасної, зрозумілої інформації щодо напрямів стратегії розвитку, програм і послуг, про реальні справи та їх стан у царинах, які належать до їх компетенції, про плани та результати їх здійснення тощо. Звітна інформація повинна бути доступною й включати не лише кількісні, але й якісні показники.

Слід забезпечити не лише відкритий доступ до інформації, але й можливість для свободи критики, вільного й відкритого висловлювання

громадянами власних думок й декларації позицій щодо нагальних проблем у діяльності владної еліти, можливість відверто ставити вимоги до органів влади, то влада може отримати значний кредит довіри від населення з повноваженнями для успішного управління.

Усім зрозуміло, якщо пересічний громадянин не бачить у рішеннях, які приймаються державно-управлінськими органами, ціннісної мотивації до їх виконання, то він усіма силами буде прагнути обійти його положення. Наприклад, це проявилося відносно подій на Майдані у 2014 р. — 29 січня 2014 р. Верховною Радою ухвалено закон про амністію усіх учасників протестних акцій, підготований депутатом від Партії регіонів Ю. Мірошниченком. Закон передбачав відтермінування амністії на 15 днів. За цей час активісти повинні звільнити адміністративні будівлі. Однак майданівці не задовільнилися новиною про ухвалення закону Мірошниченка про амністію затриманим активістам за умови звільнення захоплених адмінбудівель й не припиняли мітингів [149].

Слушно зауважує заступник директора Агентства моделювання ситуацій О. Голобуцький, що головною проблемою є відсутність довіри між учасниками переговорного процесу в державі на всіх рівнях. «У тому, що нині відбувається — відсутність перезавантаження, вимоги зняти будь-кого, аби зняти — провина еліта, яка не розуміє, як змінювати країну, і для чого це зрештою необхідно зробити. Раніше були відомі гасла — «реформувати все». Але ніхто реально не розумів, що для цього потрібно, це було просто популярним. Сьогодні популярними є такі гасла, як «перезавантаження влади», «конституційні зміни» тощо. Але насправді переважно відбувається профанація. У першу чергу, через те, що люди навіть один одному не довіряють. Я маю на увазі переговірників. У них немає чіткого розуміння ситуації. Опозиція розуміє по-своєму, влада — по-своєму, а Майдан, суспільство взагалі розуміють по-третьому» [290].

Отже, необхідною умовою підтримки довіри до владної еліти є політичний діалог, що відкриває можливості не лише до легітимації, а до компетентного прийняття вагомих політичних рішень, підтримки програм діяльності політичної еліти, мобілізації громадськості на необхідні і бажані дії. Й зрозуміло, що взаємини між особою і державою повинні вибудовуватись на ціннісних засадах партнерства, взаємної відповідальності і принципах довіри. Громадянин повинен переконатися, що держава несе весь спектр відповідальності за стан справ у суспільстві та дійсно турбується про захист і реалізацію його інтересів. Визнання влади як демократичної, розуміння того, що демократичні уряди зобов'язані звітувати перед громадянами, а реалізація політики буде успішною лише при розумінні та підтримці їх населенням, вимагає налагодження інформаційної взаємодії політичної еліти та громадськості.

Така комунікація покликана сприяти формуванню, з одного боку, відповідальної політичної еліти, а з іншого, — прогнозованій реакції громадян на інновації, що впроваджуються, адекватному їх сприйняттю. Відтак, зв'язки з громадськістю безпосередньо пов'язані з питаннями результативності та ефективності керівництва, оскільки спрямовані на досягнення оптимальної діяльності, критерієм успіху якої є взаєморозуміння. Йдеться про те, що публічні рішення повинні бути адекватними, повинні відповідати потребам та очікуванням громадян, суспільній реальності, чітко ідентифікуватись з проблемами та оптимальними шляхами їх розв'язання. Тому від інформаційної політики у значній мірі залежить рівень задоволення потреб та інтересів громадян. У свою чергу, відкритість політичної інформації, висока поінформованість громадян сприяє раціональній їх участі в управлінні державними справами, в цілому, надає можливості для обґрунтованої їх включеності у процес прийняття рішень та свідомого впливу суспільства на них.

Таким чином, йдеться про те, що повинен бути постійно налагоджений діалог між політичною владою і громадянським суспільством, діалог, який реалізується на паритетних основах, який певною мірою сприяє розвитку критичного мислення і створює умови двосторонньої відповідальності. Усе перераховане сприяє впровадженню досить популярних у країнах Заходу ідеалів і цінностей «демократії співучасті», які передбачають як всебічне інформування, розробку і впровадження рішень відповідно до потреб громадян, так і широке залучення населення до безперервного політичного діалогу щодо того, які слід порушувати проблеми, чи компетентно вони визначені та є пріоритетними у державній політиці, які існують ризики та інтереси, чи запропоновані різні альтернативи, як посилити здатність розв'язувати подібні питання у майбутньому тощо.

Водночас, відомий політолог А. Єрмолаєв підкреслює важливість зміни формату комунікації влади і суспільства. «Ми сподіваємось, що найближчим часом пройде «вулично-майданна» епоха і прийде етап професійних державних менеджерів, які вирішать ті проблеми, що не вирішувались роками. Майданний рух і є проявом зрілості громадянського суспільства» [232]. Актуальним є впровадження таких ціннісних принципів, як відкритість і прозорість, визначення механізмів залучення громадськості до процесів прийняття рішень, співпраці, активізація інформування громадян на всіх етапах формування та впровадження політики уряду.

Відкритість означає певною мірою необмежений доступ до різних видів інформації, документації, мотивації і діяльності. Зазначений принцип відкритості у державному керівництві та управлінні є особливим обов'язком владної еліти у забезпеченні можливості для громадян к безпосередньо, так і опосередковано брати участь в управлінських процесах на рівні держави шляхом прийняття або впливу на прийняття вагомих політичних рішень. Що стосується принципу прозорості, то В. Мельниченко його тлумачить як

«...спроможність адміністративних процедур забезпечувати високий рівень обізнаності громадян та їх колективів стосовно матеріальної і процесуальної сторін державно-управлінської діяльності, зрозумілість широкій громадськості детермінованості, змісту і сенсу цієї діяльності» [159]. Прозорість є й ціннісним принципом поряд з можливістю населення спостерігати і аналізувати діяльність елементів державно-управлінської системи, спроможність отримання реальної політичної інформації про змістовне наповнення політичної діяльності.

Крім того, принцип прозорості передбачає наявність обов'язку системи державної влади у гарантуванні і забезпеченні цього процесу. Зокрема, реалізація принципу прозорості полягає у тому, що повинне бути нормативне врегулювання процедур діяльності органів влади та повинні реалізовуватись ці процедури у повсякденній діяльності [7].

Нині в Україні практично сформувалась необхідна законодавча база щодо правового забезпечення зазначених принципів у діяльності владної еліти, однак остаточного правового врегулювання їх реалізації поки що немає. Політичний діалог є ціннісним критерієм і організаційним принципом державного управління і передбачає усвідомлення влади не як статичного, сталого стану, а як динамічної системи, що постійно розвивається і самоорганізується. Мається на увазі наявність постійного процесу узгодження різноманітних інтересів суспільства з владною елітою за умов збереження стабільності та єдності нашої держави.

Владна еліта сьогодні виступає в авангарді стосовно декларації принципу прозорості. Згадування цього принципу знаходимо у багатьох нормативно-правових актів, які регулюють діяльність політичної еліти, або вироблення державної політики в окремих сферах. Йдеться про такі закони України, як «Про Кабінет Міністрів України», «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності», «Про основи

національної безпеки України», «Про концепцію державної політики у галузі культури на 2005-2010 роки», «Про загальнодержавну програму реформування і розвитку житлово-комунального господарства на 2004-2010 роки», «Про телекомунікації»; розвитку законодавства про державну службу в Україні, вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів, схвалені відповідно Указами Президента України від 22.07.1998 р. № 810, від 20.02.2006 р. № 140 та від 10.05.2006 р. № 361; Типовий регламент центрального органу виконавчої влади, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 19.09.2007 р. № 1143та ін.

Водночас в жодному із згаданих нормативно-правових актах немає чіткого визначення згадуваного принципу прозорості. Він часто просто згадується без тлумачення, або ототожнюється з принципами відкритості, публічності, гласності. Прикладом може бути Закон України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності», в якому прозорість державної регуляторної політики розуміється, як «відкритість для фізичних та юридичних осіб, їх об'єднань дій регуляторних органів на всіх етапах їх регуляторної діяльності...» [220].

Застосування таких ціннісних принципів, як відкритість і прозорість, сприяють налагодженню інформаційної комунікації та політичного діалогу між владною елітою та громадянами, що відкриває шлях узаконення рішень, підтримки програм діяльності та власне певних політиків, мобілізації громадськості на конструктивні дії, створює ситуацію взаємної довіри. Це спричиняє підвищення ефективності та компетентності процесу політичного управління, оскільки спрямовані на досягнення адекватної діяльності, показником успіху якої є саме взаєморозуміння. Йдеться про відповідність публічних рішень потребам та очікуванням громадськості, суспільно-

політичним реаліям тощо. А така політична відповідність власне і є суспільно-ціннісним підґрунтям державного управління в цілому.

Побудова сучасної соціально-ціннісної системи державного управління в Україні, яка повинна відповідати нинішнім суспільним потребам і усталеним принципам демократії її функціонування та облаштування, буде користуватися підтримкою і довірою з боку громадян у разі налагодження співпраці і комунікації якісно нового рівня як між різними структурними елементами влади, так і в системі комунікації та взаємодії владної еліти з інститутами громадянського суспільства.

Все це сьогодні через призму ствердження дієвості та перспектив політичного діалогу у взаємовідносинах сучасної владної еліти і громадянського суспільства жваво обговорюється в політологічній науці. Більш того — у більшості випадків визнається вже нормою цивілізованості суспільно-політичного ладу. Як, наприклад, у випадку, коли під час протистояння «Євромайдану» і владної еліти в кінці 2013 р. — на початку 2014 р. в Україні громадяни продемонстрували, що вони не лише усвідомили свої політичні інтереси і потреби, а й виявились готові їх висловити, демонструючи, що громадянське суспільство з пасивного може переходити в стан активного, що громадяни можуть перетворюватись у головний суб’єкт історії і політичної творчості, всього політичного життя.

Але тут виникає проблема — зауважує В. Давиденко, — як поєднати управлінський механізм держави з помітними зрушеннями в громадянському суспільстві, щоб зуміти адекватно врахувати плюралізм думок і позицій соціальних груп? Адже саме по собі громадянське суспільство також не перестає перейматись питанням — наскільки воно структуроване і компетентне для прийняття чи заперечення певних імпульсів, які йдуть як «знизу», так і «зверху», щоб забезпечити дієву стабільність соціального організму як синтезу розвитку, а не лише як виключно процес політичного

діалогу з державою, де лунають лише наміри вийти на шлях у напрямку від конфронтації до партнерства [64, с. 148].

Водночас, політичний діалог не є механізмом, який існує заради власної користі, вигоди певної сторони. Основною і обов'язковою умовою його існування є наявність сильної й стійкої політичної волі всіх учасниць взаємодії. Така воля повинна базуватися на компетентному знанні про потенціал, мотивації, інтереси учасників такого політичного діалогу, здатних реально впливати на перебіг соціального, політичного, економічного розвитку. До того ж, з'ясовуючи сутність явища, варто враховувати й додаткові умови, необхідні для компетентного ведення політичного діалогу. Серед основних можна виокремити такі:

— рівень розвитку законодавчої бази, зокрема, низки законів про працю, які дозволяють соціальним партнерам узгоджувати умови зайнятості, додаткового соціального страхування, пенсійного забезпечення;

— міру розвитку ринкової економіки, що може дозволяти основним учасникам діалогу робити певний вибір у процесі прийняття рішень;

— наявність вільних, незалежних і достатньо репрезентативних представників профспілок, і роботодавців;

— соціальний статус, загальноосвітній рівень і власне компетентність учасників діалогу [64, с. 155].

В іншому випадку владна еліта опиняється на стадії, коли вона загальмує і одержить відповідний власний результат: «замість упорядкованого, цивілізованого ринку маємо псевдоринок кримінально-базарного типу; замість нормального виробництва – тіньову економіку, замість середнього класу — клас неймовірно багатих («жирних котів»); замість ситих людей — масу жебраків і бідних; замість компетентної владної еліти — корумповану мафіозну і морально розбещену армію чиновників — людей «першого», «вищого» сорту [265, с. 66].

3.3 Формування конфліктологічної компетентності владної еліти як чинника прийняття політичних рішень

Проблема владної еліти в сучасних умовах дійсно придбала нову гостроту та актуальність. Саме кадровий корпус, його підготовка, неперервне вдосконалення становлять основу професіоналізації владної еліти [259, с. 202]. Необхідність формування системної кадрової політики, суттєвих змін у підготовці та просуванні кадрів аналізується в роботах відомих українських вчених та фахівців Н. Авер'янової [2], В. Александрова [6], В. Бабаєва [16], Н. Богданової [23], Л. Гогіної, Ю. Іванченка, Г. Ільясова [51], О. Губи [61], О. Воронька [47], П. Когута [101], Г. Лелікова [134], Л. Плаксія [203], В. Понеділка [213] та інших. Основною метою системи підготовки є підвищення рівня професіоналізму й компетентності владної еліти та забезпечення безперервності її освіти [92; 145; 170; 189; 287]. Слід ще раз зазначити, що питанням формування високопрофесійного та компетентного корпусу владної еліти постійно приділяється увага з боку вищих органів управління державою. Але, як вже відзначалося вище, ці зусилля не завжди досягали бажаної мети.

Так, у Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження наукової програми дослідження розвитку державної служби та вдосконалення кадрового забезпечення державного управління» від 8 серпня 2001 р. № 953 акцентується увага на тому, що не дивлячись на те, що в Україні створено систему роботи з кадрами державної служби, відбулося становлення інституту державної служби, але разом з цим ще не вдалося забезпечити належного професіоналізму та стабільності корпусу керівних кадрів [221]. Це зайвий раз вказує на актуальність подальшого вдосконалення діяльності з кадрового забезпечення владної еліти, яке є одним з основних

чинників, що може істотно вплинути на реальне забезпечення належного професіоналізму та стабільності корпусу керівних кадрів.

На необхідності вдосконалення системи добору, призначення на посади, просування по службі, ротації владної еліти, її професійного навчання, оцінювання та стимулювання роботи наголошено в Концепції адаптації інституту державної служби в Україні до стандартів Європейського Союзу, схваленій Указом Президента України від 5 березня 2004 р. № 278 [226]. Про це йдеться і в Програмі розвитку державної служби на 2005-2010 рр., затвердженій постановою Кабінету Міністрів Україні від 8 червня 2004 р. № 746 [223].

Зокрема, в полі зору перебувають такі питання, як створення системи кар'єрного зростання, професійного розвитку керівних кадрів. На розв'язання проблемних питань кадрового забезпечення, добору і розстановки високопрофесійних, чесних, патріотично налаштованих представників вищої владної еліти спрямовано і Комплексну програму підготовки керівних кадрів, яка розроблена з урахуванням основних положень адміністративної реформи в Україні і затверджена Указом Президента України 9 листопада 2000 р. № 1212 [225].

Підготовка високопрофесійних керівних кадрів, створення умов для їх професійного зростання, підвищення ними в установлений строк кваліфікації відповідно до затверджених професійних програм з урахуванням актуальних питань управління було завданнями Програми підготовки та залучення молоді до державної служби та служби в органах місцевого самоврядування, створення умов для її професійного зростання, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2003 р. № 1444 [222], (яка втратила чинність у серпні 2009 р. [218]).

Отже, якщо говорити в цілому, то сьогодні немає фактично жодного питання організації та функціонування органів державної влади та місцевого

самоврядування, владної еліти, яке б не було пов’язане з її професіоналізмом та компетентністю. Однак в жодній постанові Кабінету Міністрів України, чи Указах Президента не говориться про необхідність професійної конфліктологічної підготовки владної еліти, що є нагальною вимогою сьогодення. Разом із тим, необхідність формування саме конфліктологічної культури й конфліктологічної компетентності владної еліти є нагальною проблемою в контексті гармонізації стосунків між окремими індивідами, політичними партіями, групами інтересів, між якими можуть виникнути суттєві розбіжності, суперечки, протиборство.

Невирішення протиріч, їх загострення створюють небезпечні для життя конфліктні ситуації, коли гинуть люди, як засвідчили події навколо Євромайдану у січні 2014 року та в процесі антитерористичної операції на сході України сьогодні [81].

Терміни «конфліктологічна культура», «конфліктологічна компетентність» вперше з’явилися у педагогічній науці, але в контексті наявного дослідження, на погляд дисертанта, цілком може бути застосовані й в політології. За словами російської дослідниці Н. Самсонової, під конфліктологічною культурою слід розуміти якісну характеристику способу професійної діяльності в конфліктогенному середовищі, який виражається в ставленні до проблемних та важких ситуацій взаємодії особистості з іншими. Це й певний засіб організації різноманітних негативних реакцій та поведінки в конфліктному середовищі і з рештою, спрямування на їх вирішення, чи попередження. Конфліктологічна культура впливає не тільки на комунікативні здібності, а й формує внутрішню здатність реагувати певним чином на конфлікти, що періодично виникають [246, с. 18].

На думку А. Нємкової, конфліктологічна компетенція — це здатність і готовність:

— здійснювати діяльність з профілактики конфлікту;

— мінімізувати деструктивні форми реального конфлікту і перевести їх у конструктивне русло;

— бути посередником у розв'язанні конфлікту [26, с. 8].

Тому цілком справедливо, з огляду на існуючу політичну ситуацію в Україні, вважати конфліктологічну компетентність складовою частиною професійної компетентності представників владної еліти, розглядаючи її як здатність і готовність в реальному конфлікті здійснювати діяльність, спрямовану на мінімізацію деструктивних форм конфлікту і переведення конфліктів у соціально-позитивне русло. Конфліктологічна компетентність є рівнем розвитку обізнаності про діапазон можливих стратегій конфліктуючих сторін і вміння сприяти в реалізації конструктивної взаємодії у конкретній конфліктній ситуації [26, с. 10].

Проблеми формування конфліктологічної компетентності владної еліти сьогодні, на погляд дисертанта, зумовлена й потребами докорінної зміни ставлення суспільства до влади в цілому, й одночасно підвищенням рівня поваги та довіри до неї, в першу чергу за рахунок підвищення рівня загальної компетентності владної еліти. Владна еліта, за словами І. Рожкова й В. Олійника, «спробувавши переваги привілейованого становища без зворотного зв'язку, щонайменше перетворюється на обмежену групу політичних демагогів» [188, с. 114]. Сьогодні в українському суспільстві слід змінити ситуацію на краще, для чого владна еліта повинна розробити науково-обгрунтовану парадигму розвитку України, продемонструвати високий рівень політичної компетентості, справжні лідерські й моральні якості. Аналізуючи особливості політичної еліти України, І. Рожкова й В. Олійник указують на її негативні характеристики, які притаманні суспільствам у перехідному періоді:

— переважання особистих і групових інтересів в поведінці представників політичної еліти над інтересами суспільними;

— відносно низький рівень професійної підготовки значної частини політичної еліти, відсутність необхідного справжній еліті стратегічного мислення;

— невміння домовлятися, узгоджувати інтереси;

— відчуження політичної еліти від суспільства, поглиблення соціального розриву між її представниками і пересічними громадянами.

— низька ефективність політико-управлінської діяльності в цілому і якості схвалюваних політичних рішень зокрема [188].

Результати опитування, проведеного фондом «Демократичні ініціативи» у травні 2013 свідчать про те, що довіра українців до владної еліти досягла найнижчих значень за весь час проведення опитувань. У суспільстві постійно відбувається процес зниження довіри майже до всіх державних інститутів: Верховній Раді не довіряють 76,8 %; Президенту — 68,9 %; Кабміну — 71 %; міліції — 70 %, прокуратурі — 63%; політичним партіям не довіряють 69,2 % [261]. Сьогодні ситуація ще більш загострюється з огляду на ті конфлікти між суспільством і владною елітою, початок яких поклало не підписання Президентом України угоди про асоціацію з ЄС на саміті у Вільнюсі (листопад 2013 р.), що згодом трансформувалось у події навколо Євромайдану на початку 2014 р. Отже сьогодні, на думку дисертанта, високий рівень конфліктостійкості та конфліктологічної компетентності є основою, що забезпечує конструктивні наслідки протиріч та конфліктів, які виникають у професійній діяльності владної еліти. Конфліктологічна культура уберігає особистість від руйнування своєї цілісності, невротичних станів, внутрішніх протиріч, надає впевненості.

Теоретично обґрунтовано, що конфліктологічна культура, як один із важливих та необхідних складників професійної діяльності владної еліти, є

інтегрованою характеристикою, що відображає її здібність до перетворювальної діяльності в конфліктогенному політичному середовищі.

Слід погодитися із В. Олійником, в тому, що для зміни ситуації в країні слід постійно приділяти увагу не лише окремим сегментам роботи з людьми, а в цілому удосконалювати всю системну політику управління людськими ресурсами, виділивши такий важливий її складник як формування владної еліти [188]. Йдеться про розбудову системи становлення нової управлінської культури у владних структурах та організаціях, де в основі повинні вбути саме освітянські заклади.

Однак, в рамках базової освіти вельми скрутно вирішити проблему підготовки керівників, здатних приймати ефективні рішення на місці. Спеціалізована освіта для представників владної еліти України повинна розкривати і сприяти впровадженню в практику нових сучасних механізмів і політичних технологій реалізації політичних рішень.

У свою чергу, представників владної еліти, які володіють саме конфліктологічною культурою, слід вважати підготовленими до професійної діяльності на всіх рівнях ускладнень: від міжособистісних (конфліктні ситуації і конфлікти з суб'єктами політичної діяльності) до внутрішньоособистісних (подолання внутрішньоособистісних ролевих, когнітивних, мотиваційних конфліктів) та мають високий рівень готовності до здійснення професійної діяльності у політичному конфліктогенному середовищі.

Російська дослідниця О. Щербакова [293], розглядаючи рівні конфліктологічної підготовки, відокремлює у якості базового, нижчого рівня останньої конфліктологічну грамотність, що характеризується знаннями й інтуїтивною, неусвідомленою поведінкою, яка базується на життєвому досвіді індивіда.

Другим рівнем дослідниця якраз відокремлює конфліктологічну компетентність як систему наукових знань про конфлікти та умінь цілеспрямовано керувати ними. Серед зазначених структурних компонентів конфліктологічної культури владної еліти, на погляд дисертанта, найбільш значимим слід вважати саме конфліктологічну компетентність, яка є основою для раціональної поведінки суб'єктів в конфлікті, зберігає позитивні стосунки та працездатність особистості, колективу.

Конфліктологічну компетентність цілком правомірно розглядати як вид політичної компетентності, яка, на погляд дисертанта, з необхідністю включає в себе якості: розуміти природу виникаючого конфлікту; формувати конструктивне ставлення до конфліктів у суспільстві; володіти комунікативними навичками толерантного спілкування з індивідами; вміти оцінити й пояснити сутність конфліктної проблеми; вміти розвивати конструктивні начала виникаючих конфліктів, прогнозувати деструктивні наслідки конфліктної ситуації, знаходити ефективні шляхи щодо їх унеможливлення тощо.

Прикладом конфліктологічної компетентності може служити позиція Вінницького губернатора І. Мовчана з врегулювання конфлікту, пов'язаного із захопленням приміщення обласної адміністрації в січні 2014 р. у зв'язку з подіями навколо Євромайдану [164].

Розглядаючи конфліктологічну компетентність особистості як складну систему, вітчизняний науковець Л. Ярослав відокремлює п'ять взаємопов'язаних компонентів:

— когнітивний (система знань про різні аспекти конфлікту);

— мотиваційний (спрямованість особистості на конструктивне вирішення конфлікту);

— емоційно-вольовий (визначає здатність особистості до свідомого управління своїм емоційно-вольовим станом в конфліктних та передконфліктних ситуаціях);

— рефлексивний (здатність особистості до дослідження власного психологічного потенціалу й опонента);

— поведінковий (володіння стратегіями поведінки в конфлікті і адекватне їх використання) [301].

Повертаючись до визначення рівнів конфліктологічної підготовки, що їх подає О. Щербакова [293], зазначимо, що цілком справедливо й логічно вона вважає найвищим й кінцевим рівнем — сформованість конфліктологічної культури сучасної владної еліти. Ця комплексна якість забезпечує ефективне розв'язання проблем, що з'являються в процесі взаємодії між політичними суб'єктами, і складається з таких компонентів:

— культури почуттів;

— культури мислення;

— культури ціннісно-значеннєвої сфери особистості;

— культури комунікації;

— культури поведінки.

Безумовно, що формування конфліктологічної компетентності представників владної еліти повинно супроводжуватись вагомими змінами в таких їх особистісних якостях, як характер, спрямованість та здібності. Суттєві зміни відбуваються, відповідно, в когнітивній, мотиваційній, комунікативній, поведінковій та емоційно-вольовій сферах. На думку дисертанта, основою для формування конфліктологічної компетентності владної еліти виступає саме професійне середовище, де відбувається надбання і корекція знань як психологічних, так і конфліктологічних.

Певним чином, доповнюючи наробки О. Щербакової і Н. Самсонова [246] у структурі конфліктологічної культури можна відокремити:

— конфліктологічну компетенцію, яка виступає базовими знаннями про конфлікти, їх природу і прояви, що слугує інформаційною базою для подальшого прийняття рішень щодо вибору певної поведінки в конкретній конфліктній ситуації;

— конфліктологічну готовність особи — усвідомлення того, що є важливим попередити та подолати конфлікт, уміти обирати оптимальну стратегію поведінки, бути здатним керувати власними емоціями, почуттями, проявляючи толерантність і стресостійкість;

— конфліктологічну компетентність як складну систему конфліктологічних умінь стосовно розв'язання актуальних конфліктологічних завдань.

Аналіз сутності та змісту видів професійної компетентності владної еліти з точки зору розглянутого аспекту, дозволяє дійти висновку, що вона є як компонентом професіоналізму, загальної конфліктогічної культури зокрема, а й політичної культури владної еліти в цілому. Тому можна підкреслити такий важливий момент, що політична компетентність виступає у якості інтегрованої якості, елементами якої є сукупність певних знань, умінь, низка особистісних особливостей, якостей і психологічних характеристик представників владної еліти.

В цілому можна погодитись із думкою вченого А. Сагірової, у тому, що сучасна українська політична еліта повинна постійно пропонувати суспільству нові шляхи і вирішення проблем, які сприятимуть розвитку держави. Однак на сьогодні вона не здатна якісно виконати функції, покладені на неї, через відносно низький рівень професійної підготовленості, невміння домовлятися, вибудовувати діалог і погоджувати свої інтереси. Відчутне дедалі більше відчуження еліти країни від населення [243].

Соціологічні дослідження, які регулярно проводяться в українському суспільстві, дозволяють стверджувати, що у масовій свідомості більшості

населення образ владної еліти визначений певною кастовістю, яка закрита від громадян і має право безроздільно використовувати всі блага суспільного життя. Тому, виходячи з цього, необхідним елементом сучасного політичного розвитку українського суспільства є відбір, виховання і формування політичної еліти майбутнього, ураховуючи існуючі недоліки.

На погляд дисертанта, перспективами дослідження є розроблення ефективних, конструктивних взаємозв'язків між елементами системи щодо пошуку та добору кадрів, вдосконалення процесів керування, пошуку нових механізмів вдосконалення всієї управлінської системи, яка прагне до рівноваги з метою самозбереження; подальшого впровадження науково обґрунтованої політики стосовно залучення кадрів, органічною і вагомою складовою якої є нормативно врегульований процес відбору кадрів, формування кадрового резерву владної еліти, удосконалення побудови і дієвості професіоналізації всього державного управління з метою забезпечення результативності й високої ефективності функціонування цього важливого суспільного інституту.

До основних критеріїв компетентності владної еліти слід віднести такі головні якості:

— юридична і управлінська освіченість;

— володіння широким спектром соціально-політичних, економічних та психологічних знань;

— загальна ерудованість та інтелігентність;

— володіння методами і навиками наукового пошуку й дослідження;

— наявність навичок аналітичного, творчого мислення і критичного ставлення до дійсності;

— інтерес до всього інноваційного та сучасно-якісного у сферах професійної, наукової, культурної діяльності та аналізу важливої інформації;

— навички організації людей та вміння з ними працювати, розподіляти обов'язки;

— дотримання високих моральних та етичних норм у суспільно-політичній комунікації, міжособистісних стосунках і взаєминах;

— наявність конфліктологічної компетентності й певного рівня конфліктологічної культури.

До вище перерахованих факторів варто додати ще такий важливий чинник, як уміння приймати рішення, та згодом їх реалізовувати [95, с. 122].

В політичній діяльності прийняття рішень є однією із складових частин будь-якої управлінської функції. Американський науковець Дж. Гордон взагалі вважає, що ухвалення рішень є базовою основою державного управління, як і взагалі всієї організованої поведінки людей [316, с. 242] Прийняття політичних рішень є політико-управлінським процесом, пов'язаним з розробкою певних принципів і методів підготовки, прийняття і здійснення публічно-державних рішень, які є складовими політичного курсу, для наукового, інтелектуального забезпечення ефективності розв'язання проблемних будь-яких ситуацій [96, с. 107].

Необхідність прийняття рішень пронизує всю діяльність керівника, формуючи цілі та прагнучі їх досягнути. Тому розуміння природи прийняття політичних рішень важливе для кожного, з метою досягнення успіху в мистецтві політичного управління. Але важливість проблеми прийняття владною елітою саме компетентних рішень слід, на погляд дисертанта, розглядати у комплексі із конфліктологічною компетентністю й конфліктологічною культурою представників владної еліти. Підтвердженням цього є політичні подій, які відбулися в України після не підписання Президентом угоди про Асоціацію із ЄС в листопаді 2013 р.

Для дослідження проблеми формування рішень владною елітою значний інтерес становлять наукові праці Г. Атаманчука [10], В. Бакуменка

[19], Т. Гапоненка [49], В. Голубь [53], В. Горбатенка [54], В. Гошовскої [57], А. Дєгтяра [73], В. Князєва [99], Ю. Мірошниченка [163], С. Саханенка [247], та інших науковців. Процес прийняття політичних рішень можна розглянути як взаємозалежні етапи і під етапи одного процесу. Розглядаючи процес прийняття політичних рішень, потрібно враховувати два моменти.

По-перше, приймати рішення, як правило, порівняно легко. Все, що при цьому робить людина, зводиться до вибору напряму дій. Важко прийняти вірне політичне рішення. З проблемою прийняття рішень політичні актори зіштовхуються тоді, коли перед ними постає необхідність вибору оптимального варіанту політичної поведінки, тобто найкращого способу дій, серед багатьох можливих в певних умовах.

Політичне рішення є свідомим вибором одного з можливих варіантів політичних дій, воно передує політичним діям, надає їм того чи іншого імпульсу [66, с. 17]. Одним із засновників теорії раціональних рішень є У. Едвардс, який справедливо зауважив, що для ухвалення раціонального рішення варто упорядкувати сукупність альтернатив з погляду пропозицій особи, яка приймає рішення. Потрібно обрати «найкращу дію» [313, p. 176].

По-друге, прийняття рішень є психологічним процесом, і поведінка людини не завжди буває логічною. В певних моментах політиком керує логіка, а іноді — емоції і почуття. Психологічна теорія рішення, як система мотивованих тверджень стосовно змісту діяльності людей у процесі прийняття важливих рішень, безпосередньо пов’язана з теоріями людських відносин, що, в свою чергу, є соціологічними концепціями управління і засновані на системах морально-психологічного стимулювання з метою досягнення мети [278, с. 73]. Тому зрозуміло, що методи, які використовують політики для прийняття важливих рішень, варіюють від епатажних до високо раціональних. Адже політичний діяч знаходиться під впливом таких психологічних факторів, як соціальні установи, накопичений досвід, особисті

та колективні цінності та ідеали. Процес прийняття політичних рішень настільки тісно пов'язаний з процесом управління загалом, що за умови реалістичного підходу ці процеси не можна розглядати окремо.

Отже, процес прийняття політичних рішень є симбіозом раціональності та ірраціональності, раціонально організованої взаємодії структур та інститутів влади, та суб'єктивізму тих осіб, хто керує. Така особливість прийняття політичних рішень вимагає, окрім дослідження структур та інститутів управління, аналізу суб'єктів політики, які беруть безпосередню участь у виробленні, прийнятті та імплементації політичних рішень.

Системний аналіз процесу прийняття рішень державного рівня особливо важливий з огляду на його прикладний характер, оскільки він сприяє виробленню найоптимальніших та найефективніших методів планування і прийняття рішень в усіх сферах політичної діяльності. При цьому найважливішим є завдання отримання, оцінювання, вимірювання і врахування всієї інформації в повному обсязі, яка б відображала не тільки стан об'єктів управління, а переважно тенденції їх змін та варіанти розвитку.

Зв'язок між інформацією та політичним рішенням є зв'язком між двома стадіями процесу комунікації і управління, зумовленого як загальними його закономірностями, так і особливостями кожної з них. Інформація виступає вихідним матеріалом для підготовки рішення та його прийняттям. Кожне політичне рішення потребує не звичайного збору фактів, а й аналізу політичної ситуації та можливого моделювання майбутнього стану системи.

У науковій літературі визначають такі два основних підходи до процесу прийняття рішень, як поведінковий і нормативний. Поведінковий підхід є прийняттям рішення як специфічної взаємодії особистостей, яка в певній ситуації впливає на сутність і конкретність прийняття політичного рішення.

Стосовно нормативного підходу, то він містить в основі переважно раціональний вибір у будь-якій складній політичній ситуації. Оптимізувати такий процес можна, спираючись на різні математичні моделі, дослідження операцій та інші інструментальні засоби [33, с. 126-129]. Отже, є наявним подвійний характер такого процесу: з одного боку, важливу роль здійснюють у цьому процесі різноманітні регламенти та інститути, а, з іншого, — впливовими є неформалізовані процедури, що залежні від особистих характеристик представників владної еліти, їх знань, досвіду та інтуїції,.

Враховуючи те, що зазвичай не існує однієї єдиної групи людей, здатної цілком і повністю контролювати прийняття політичних рішень, то завжди в цьому процесі повинен мати місце компроміс, чи консенсус.

Процес прийняття важливих політичних рішень містить такі процедури:

— всебічний аналіз політичної ситуації, що склалася;

— характеристика політичної проблеми, яку слід розв’язати;

— визначення і оцінювання кінцевої мети;

— виявлення і аналіз потенційних можливостей розв’язання наявної проблеми;

— вибір найоптимальнішої серед можливих альтернативи;

— розроблення програми практичної реалізації політичного рішення;

— контроль за виконанням політичного рішення.

Процес прийняття рішень проходить низку етапів та функціональних фаз. Нині існують різноманітні точки зору на визначення кількості основних етапів прийняття політичних рішень. Загалом слід виокремити такі етапи процесу прийняття політичних рішень владною елітою:

1) визначення найактуальніших, першочергових проблем. На цьому етапі відбувається збір, відбір та аналіз важливої інформації, необхідної для

прийняття рішення. На підставі отриманої інформації створюється «порядок денний» для подальших дій від держави, владної еліти, певних органів;

2) розробка та аналіз альтернативних варіантів політичного рішення. Вироблення інваріантів політичного рішення напряму пов'язане як з об'єктивною потребою в оптимізації вибору найкращого політичного рішення з декількох альтернатив, так і з суб'єктивним прагненням і тиском на процес прийняття рішення різними впливовими сил, які прагнуть нав'язати свій проект рішення;

3) остаточний вибір, формулювання і легітимізація політичного рішення, який за своєю суттю є основним етапом у процесі прийняття політичного рішення, який надалі реалізується політичними суб'єктами в демократичних державах через голосування або досягнення консенсусу. Тут політичне рішення набуває загальнообов'язкової форми для всіх громадян, які відносяться до сфери його компетенції;

4) реалізація і впровадження в політичну практику прийнятих державних рішень. Політичне рішення на цьому етапі практично втілюється в життя. Зауважимо, що державною адміністрацією залежно від політичного режиму певної держави використовується комбінація засобів (примус і переконання) та окремі соціотехнічні засоби (маніпулювання, маневрування тощо) для здійснення прийнятих стратегічних політичних рішень;

5) контроль за реалізацією рішення та «зворотний зв'язок» з його результатами. Відсутність належного контролю та «зворотного зв'язку» нерідко призводить до того, що політичне рішення може спотворитись, або просто перестати виконуватись, чи дає такі результати, що є протилежними очікуваним. Сутність контролю за реалізацією певних політичних рішень полягає в постійному зіставленні практичних заходів, технологічних операцій з вихідною моделлю рішення, програмами і планами.

Альтернативами є невід'ємні частини проблеми прийняття політичних рішень [54]. Їх визначають як варіанти рішень, що приймаються. Характер і особливості альтернатив та їх кількість певною мірою впливають й на методи прийняття політичних рішень. Так, якщо вірно задані альтернативи, то важливо ще до прийняття рішення ретельно дослідити їх методами аналізу даних, згрупувати залежні, суттєво відмінні, або схожості альтернативи, відповідно, знайти між ними спільні чи відмінні риси.

У разі, коли альтернатив немає, то, зрозуміло, що й рішення є очевидним. Звичайно, головним завданням у процесі прийняття рішення. є вибір найкращої альтернативи. Взагалі про прийняття політичного рішення можна говорити лише у випадку, коли, по-перше, для досягнення мети наявними є різноманітні шляхи та засоби, і, по-друге, політик має можливість вибирати між ними. Отже, альтернативи визначають, враховуючи конкретне місце (рівень управління) і час (тривалість періоду реалізації політичного рішення).

Погоджуючись з В. Горбатенком, зазначимо, що визначаючи оптимальне політичне рішення слід виходити із порівняння очікуваних результатів на підставі різних прогнозованих альтернатив. Тут повинні бути враховані впливові некеровані фактори щодо наслідків від реалізації прийнятого політичного рішення, а також міра можливих максимальних ризиків. Проблема прийняття оптимального вибору на етапі прийняття політичного рішення потребує врахування таких категорій, як корисність і витрати ресурсів. Вони змушують політиків звертати увагу на власну відповідальність за прийняття певних політичних рішень. Проте на практиці часто приймаються політичні рішення за принципом вимушеної раціональності, а не доцільної і оптимальної. Тому одним з визначальних критеріїв у технологіях прийняття політичних рішень є саме якість розв'язання проблеми та кількість проблем, які якісно вирішені державними

інституціями [54]. В. Воронкова вважає, що в залежності від впливу на суспільно-політичну систему політичні рішення можна поділити на функціональні або дисфункціональні. Перші здатні стабілізувати існуючі політичні відносини, а другі навпаки можуть порушувати їхню рівновагу. Цікаво, що деякі важливі питання взагалі можуть залишитись без розв'язання, а тоді інтереси певних політичних груп не можуть реалізуватись.

Іноді розв'язання політичної проблеми підміняють звичайним «роздаванням» обіцянок, якими можна тимчасово заспокоїти невдоволених людей на певний час. Однак систематичне ігнорування таких інтересів спричиняє накопичення нерозв'язаних проблем і у подальшій політичній діяльності може призвести до загострення політичних суперечностей і конфліктів [276, с. 45].

Оскільки прийняття політичного рішення – це акт вибору, то найшкідливішим під час його проходження через владні структури може бути саме брак об'єктивної інформації, блокування її або спотворення, а також односторонній авторитетний тиск з боку влади чи впливових зацікавлених груп.

Негативно позначається на якості власне рішень порушення політичними діячами правил професійної етики при обговоренні політичної проблеми і прийнятті рішень тому, що тоді зростає роль емоційного фактору, посилюється ірраціональності, втрачається відчуття, що є головним у цій проблемі і вибір яких актів і дій у подальшому сприятиме дійсно її оптимальному вирішенню, яка з альтернатив може виявитись найкращою. Гіршим випадком може бути ситуація, коли допускається відхід від суспільної моралі, ігнорування її норм, а саме, чесності, правдивості, справедливості. Це може зробити політичне рішення неавторитетним і зовсім нелегітимним. Події на Євромайдані 2014 р. цілком це підтверджують [148].

Висновки до третього розділу

Теоретичний аналіз діяльності владної еліти України дозволяє зробити певні висновки щодо особливостей її політичної компетентності й визначити навіть певний її ідеал, який слід наповнити такими основними складовими:

— вміння ставити реалістичні соціальні цілі;

— здатність вибирати моделі соціального розвитку, адекватні можливостям країни;

— здатність запропонувати ідеологію суспільству, як сукупність цінностей та ідеалів, адекватну демократичному розвитку країни й менталітету людей;

— вміння регулювати соціально-політичні протиріччя у суспільстві тощо.

До характеристик компетентності слід віднести також таку практичну межу політика як відповідальність, бо саме вона підтверджує або спростовує наявність компетентності. Існує серйозна проблема відсутності ціннісно-правової орієнтації владної еліти України, яка зумовлена не лише автономною позицією представників еліти, але й негативними стійкими ментальними установками, які існують у суспільстві.

Протягом розвитку тривалої політичної історії українського суспільства, нажаль, у свідомості більшості представників владної еліти такі важливі механізми впливу, як право і закон позбулися свого ціннісного наповнення, а іноді й зовсім втратили соціальну значимість й предметність. Натомість з’явилася політична прагматичність, за межами якої залишаються права громадян й національні інтереси. У результаті культура влади вітчизняної історично спрямована на постійне застосування адміністративних ресурсів влади, незалежно від міри їх законності та легітимізованості.

Компетентність і можливості адаптації держави до мінливих сучасних умов можлива тільки в процесі постійного політичного діалогу владної еліти із громадянами, які усвідомлюють свої права і обов'язки. Оволодіння мистецтвом діалогу перестає бути абстрактним моральним закликом, але стає «виробничою необхідністю», показником компетентного підходу, насамперед, до розв'язання нагальних проблем у політичній сфері. Політично-компетентна владна еліта повинна мати навички й вміння, зв'язані з контактами із самими різними категоріями людей і організацій, зокрема володіти й комунікативною компетентністю, навичками ділового і публічного спілкування, підтримки позитивного іміджу і професійного авторитету.

Нажаль, саме некомпетентний підхід часто демонструють представники владної еліти, які не розуміють навіть власних інтересів, не кажучи вже про чужі, а тому перебувають ніби на стадії «протополітичного розвитку». Це виражається, крім іншого, в нездатності владної еліти вести нормальний політичний діалог, бо такі суб'єкти «просто не розуміють необхідності в компромісах, угодах, поступках, узгодженні різних інтересів».

Процес діалогу є основою трансформації політичної системи України, що, як будь-яка система дії, базується на тому, що дії одного соціального суб'єкта орієнтовані на дії іншого соціального суб'єкта. Це означає, що в процесі успішного діалогу між суб'єктами починають формуватися взаємні очікування з приводу подальших кроків кожної зі сторін діалогу. Виконання цих очікувань приводить до позитивної реакції, невиконання — до негативної, що не може не позначатися на конкретних процесах взаємодії. Таким чином, очевидно, що без підключення самих громадян до вироблення принципових рішень про форму та зміст суспільного устрою, без їх легітимізуючої довіри і схвалення дій владної еліти компетентно вирішити комплекс проблем, що виникли, не вдасться. Пошук правильних шляхів

виходу з глибокої системної (інституційної, структурної, ціннісної) кризи привів до висновку про необхідність розвитку механізмів політичного діалогу між владною елітою та громадянським суспільством.

Політична компетентність владної еліти України, з огляду на ті події, які сьогодні відбуваються в нашій державі, повинна не просто базуватися на відповідній політичній культурі, а з необхідністю включати в себе особливу конфліктологічну компетентність, яка характеризує специфічний спосіб професійної діяльності в конфліктогенному середовищі.

Це, насамперед, вміння визначити гостроту конфліктної ситуації, налагодити ефективну й конструктивну взаємодію конфліктуючих сторін й, найголовніше, перевести конфліктну ситуацію в стадію контролю з метою її подальшого розв'язання. При цьому важливість конфліктологічної культури в цілому полягає не лише у розвиткові комунікативних здібностей учасників конфлікту, а й сприяє формуванню внутрішньої здатності об'єктивно оцінювати найскладніші конфліктні ситуації, знаходити оптимальні шляхи для їх унеможливлення в майбутньому. В цілому наявність у владної еліти саме конфліктологічної культури і компетентності — це нагальна потреба часу, завдяки яким по-новому відбувається оцінка рівня її професіоналізму та політичної компетентності.

До основних критеріїв компетентності владної еліти слід віднести такі головні якості:

— юридичну і управлінську освіченість;

— володіння широким спектром соціально-політичних, економічних та психологічних знань;

— загальну ерудованість та інтелігентність;

— володіння методами і навиками наукового пошуку й дослідження;

— наявність навичок аналітичного, творчого мислення і критичного ставлення до дійсності;

— інтерес до всього інноваційного та сучасно-якісного у сферах професійної, наукової, культурної діяльності та аналізу важливої інформації;

— навички організації людей та вміння з ними працювати, розподіляти обов'язки;

— дотримання високих моральних та етичних норм у суспільно-політичній комунікації, міжособистісних стосунках і взаєминах;

— наявність конфліктологічної компетентності й певного рівня конфліктологічної культури.

У контексті розуміння політичної компетентності владної еліти України особливу увагу слід звернути на проблематику політичних рішень, прийнятих органами виконавчої та законодавчої влади. Багато політичних рішень, які приймались владною елітою України в процесі переходу до нової форми політичної та економічної організації українського суспільства, чи як вихід з певної складної політичної ситуації, мали не лише тактичне, а й стратегічне значення для країни, що обумовлює важливість вивчення особливостей і механізмів їх прийняття в рамках політологічної науки.

Реалізація політичної компетентності владної еліти в процесі прийняття політичного рішення в якості загального тла повинна базуватись й на конфліктологічній компетентності, певному високому рівні політичної культури, яка проявляється у творчості й уяві, волі і гнучкості, таланті та інтуїції, які повинні супроводжуватися терпінням і наполегливістю, передбачливістю і витримкою, обережністю і рішучістю. Компетентність осіб, які приймають ключові політичні рішення, містить також корпоративні знання і творчі здібності.

Для поліпшення кадрового потенціалу необхідно формувати наступні управлінські компетенції: повноцінне використання особистісних

характеристик в процесах управління суспільними ситуаціями; прояв демократизму, професіоналізму і високої моральної культури; використання демократичного стилю керування; стимулювання потенційної спрямованості підлеглих при розвитку суспільно-ділових форм відносин.

З метою поліпшення кадрового потенціалу при підготовці нової владної еліти необхідно використовувати механізм соціальної мобільності, що забезпечує професійну підготовку здібних, інтелектуально активних, адаптивних, культурно розвинених фахівців, здатних реалізувати демократичний стиль управління державою. У зв'язку з цим, зміст підготовки майбутньої владної еліти має бути спрямований на формування управлінської компетентності, а саме на розвиток таких її компонентів:

— мотиваційного, що сприяє формуванню мотиваційної сфери, який спонукає особистість до керівної діяльності;

— когнітивного, що спрямований на оволодіння сукупністю науково-теоретичних та науково-практичних знань;

— діяльнісного, що спрямований на оволодіння сукупністю управлінських навичок, вмінь, які забезпечують процес здійснення політичної діяльності й прийняття політичних рішень;

— особистісного, що спрямований на оволодіння сукупністю особистісних та професійно важливих якостей тощо.

ВИСНОВКИ

Необхідність у професійній, а головне, політично-компетентній владній еліті є нагальною проблемою для України з огляду на те, що саме від її якості, здібностей і вмінь залежать сьогодні успіх країни, її економічне і політичне майбутнє.

Проаналізовано поняття «політична компетентність», під якою слід розуміти наявність широкого комплексу знань і повноважень, здібностей і політичного досвіду суб'єкта політики, його здатність реалізувати їх в практичній діяльності, в силу чого він функціонує у політичному житті суспільства як компетентна особистість. Політичну компетентність слід віднести до компетентності вищого рівня через обумовлення високої вимоги до її носіїв. Вона безпосередньо пов'язана з ефективністю та професіоналізмом діяльності владної еліти України в контексті соціально-значущих та корисних для суспільства результатів. Лише той політик компетентний, чия діяльність є позитивно результативною для суспільства в цілому і для конкретних соціальних груп зокрема. Професійна компетентність у політичній діяльності — це здатність політика оптимально вирішувати певне коло професійних завдань, адекватно оцінювати соціально-економічну та суспільно-політичну обстановку в країні і в світі, вибирати засоби, адекватні цілям; вміння розробляти реалістичні програми розвитку, в тому числі й інноваційного; навики будувати оптимальні стосунки між владою і громадянським суспільством, регулювати соціальні конфлікти і конфлікти інтересів; володіння сучасними технологіями, в тому числі інформаційними.

Розкрито теоретико-методологічні засади дослідження компетентності владної еліти та проаналізовано її структуру. Виявлено, що поняття «еліта» ще недостатньо науково обґрунтовано в політичній науці, про що свідчить

зокрема використання науковцями різних дефініцій для її позначення: «політична еліта», «правляча еліта», «управлінська еліта», «політико-управлінська еліта» тощо. Під владною елітою слід розуміти ту частину політичної еліти, яка внаслідок політичної боротьби отримала видимі ознаки державної влади — вищі виборні посади держави, й залишаючись політичною, виконує в державі адміністративні функції. Ця еліта водночас є верхівкою прошарку політичної і прошарку державно-управлінської еліт. З методологічної точки зору розкрито сутність поняття «компетентісний підхід», який дозволяє визначити різницю між поняттями «компетентність», «компетенція», «професіоналізм», «компетентна поведінка». Три основних компонента виокремленні в політичній компетентності представників владної еліти: індивідуально-моральний, соціальний і власне політичний.

Визначено аксіологічну складову політичної компетентності, яка безпосередньо пов’язана зі системою цінностей і яку слід розглядати як інтегровану характеристику політичної культури владної еліти України. Політична компетентність засновується не тільки на здібностях, але також і на суб’єктивній мотивації. До внутрішніх регуляторів діяльності владної еліти слід віднести такі цінності як почуття обов’язку, честь, справедливість, совість, відповідальність, моральність, мир, безпека, свобода, рівність, справедливість, людяність тощо. Важливою сьогодні є проблема критеріїв оцінки якості владної еліти, яких існує велика кількість. Як об’єктивні критерії слід розглядати результати її політичної діяльності в контексті покращення стану країни в цілому, її зовнішньополітичної, економічної, продовольчої, екологічної безпеки, добробуту населення, можливість реалізації його творчих потенцій, прав та свобод. Суб’єктивними ж критеріями є інтелектуальний потенціал, професіоналізм, культурний та освітній рівень владної еліти України. Антропологічна, гуманістична

спрямованість політичної компетентності повинна стати домінуючим трендом її діяльності.

Виявлено політико-культурні чинники професійної компетентності владної еліти України, діалектичний зв'язок із певним рівнем її політичної культури, яка впливає на ефективність всієї політичної системи. Владна еліта може успішно здійснювати свою діяльність, не лише володіючи певними знаннями й уміннями, а й відповідної політичної культурою, що дозволяє їй не порушувати вольовим шляхом тонку матерію соціального життя, діяти згідно логіки соціальних процесів, унеможливити важких помилки, що прирікають громадян на марні жертви і безповоротні втрати, а, навпаки, створювати всі умови для процвітання нації і народу. Політична культура владної еліти тісно пов’язана з її інтелектуальним капіталом, під яким слід розуміти сукупність наявних у суб’єкта законних прав на результати його творчої діяльності, його природних і набутих інтелектуальних здібностей і навичок, а також нагромаджені ним бази знань і корисних відносин з іншими суб’єктами. Важливими чинниками політичної культури владної еліти України є управлінська свідомість, яка віддзеркалює її творчу діяльність у суспільно-політичному житті, та управлінське мислення, як узагальнене пізнання існуючих зав’язків у політичних відносинах, творче вироблення нових ідей, прогнозування явищ, та процесів, що мають практичне значення для політичної діяльності. Сьогодні компетентність владної еліти як політико-культурного феномену повинна включати також інформаційно-комунікативну компетентність.

Охарактеризовано діяльнісний компонент політичної компетентності владної еліти України. Саме через діяльність проявляється система ціннісних орієнтацій владної еліти, коли пріоритетними є не стільки її професійні, скільки особистісні якості: почуття відповідальності, обов’язку, чесності, патріотизму тощо. Тому культура управлінської діяльності владної еліти в

процесі демократизації українського суспільства набуває особливого значення і може проявлятися подвійно – перешкоджаючи реформаторським зусиллям або ж забезпечуючи ефективність соціальних, економічних, технологічних, культурних, політичних процесів, долаючи інерцію, усталені стереотипи мислення, що сприятиме досягненню позитивного результату і стане потужним ресурсом інноваційної діяльності.

Визначено ціннісні орієнтири подальшого розвитку політичної компетентності владної еліти України. В цьому контексті слід звернути увагу на підвищення загальнокультурної компетентності владної еліти, як здатності налагоджувати взаємодію з тими, хто має інші ціннісні установки. За роки незалежності України система цінностей владної еліти змінювалася повільно, її культура визначалася застосуванням суто адміністративного, а не інтелектуального підходу до розв'язання будь-якої проблеми. Тому загальнокультурна компетентність є важливим чинником професійної політичної компетентності владної еліти через застосування низки людських якостей, які є смислоцінними у професійній діяльності: ініціативність, прагнення до нового, свобода вибору, вміння працювати сумісно з іншими людьми, здібність до керівництва. З іншого боку, якщо в самому суспільстві не зміниться ставлення до корупції, перевищення повноважень, порушень прав людини тощо, механічна зміна еліт при владі не гарантує якісного результату.

З'ясовано значення політичного діалогу як суспільно-ціннісного механізму розвитку політичної компетентності владної еліти України. Визначено, що низький рівень компетентності владної еліти України пояснюється ієрархічно вибудуваними в минулому бюрократичними стосунками, які знаходилися поза межами публічної відповідальності. Надмірне посилення адміністративно-контролюючих функцій держави призводило до закритості влади, до безконтрольного свавілля у будь-якій

сфері суспільно-політичного життя — від злочинного використання бюджетних коштів до монополії на істину в духовному житті. Тому сьогодні налагодження постійного політичного діалогу владної еліти з громадянами — важливий чинник як підвищення її політичної компетентності, так і розв’язання нагальних проблеми соціально-політичної кризи в Україні.

Виявлено значення формування конфліктологічної компетентності владної еліти у прийнятті політичних рішень і розвитку її політичної культури та суспільства загалом. Формування конфліктологічної компетентності владної еліти сьогодні зумовлена потребами докорінної зміни ставлення суспільства до влади в цілому, підвищення рівня поваги та довіри до неї. Вона повинна включати: наявність відповідних знань та розуміння природи суперечностей і конфліктів між людьми; здатності прогнозувати та оцінювати їх спрямованість, унеможливити соціально-небезпечні політичні конфлікти чи мінімізувати їх деструктивні наслідки.

Проблеми формування та розвитку компетентності сучасної владної еліти України не можуть бути віднесені лише до сфери інтересів самої еліти. Це значною мірою залежить від низки політичних умов і чинників, до яких слід віднести: чіткість у визначенні та нормативно-правовому закріпленні повноважень, службових обов'язків, відповідальності в системі управління; відкритість державних структур; стимулювання застосування у практичній діяльності нових знань, наукових досягнень, інноваційних технологій; дотримання законності і демократичних процедур у процесі підготовки, прийняття та контролю за реалізацією рішень тощо.

До числа конкретних заходів щодо формування та розвитку компетентності владної еліти належать: активна робота з розвитку й використання кадрового резерву, регламентація діяльності вищих посадових осіб, проведення атестацій і кваліфікаційних іспитів, застосування освітніх програм, сучасних кадрових технологій, створення можливостей для

професійного зростання. У практику діяльності владної еліти України доцільно запровадити положення, відповідно до якого за неувагу до потреб громадян у поєднанні зі низьким професіоналізмом представники владної еліти повинні відповідати своєю посадою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абдеев Р. Ф. Философия информационной цивилизации [Текст] / Р. Ф. Абдеев. — М. : Владос, 1994. — 336 с.

2. Авер'янова Н. Сучасна українська еліта: перспективи розвитку [Електронний ресурс] / Н. Авер'янова. — Режим доступу : http://papers.univ.kiev.ua/ukrainoznavstvo/articles/Modern_Ukrainian_elite_the_perstpectives_of_development_17828.pdf . — Назва з екрана.

3. Агарков О. А. Інтелектуальний капітал державного управління: стан і тенденції розвитку [Текст] : дис. на здобуття наук ступеня канд. соціол. наук : спец. 22.00.04 «Спеціальні та галузеві соціології» / Агарков Олег Анатолійович ; Дніпропетровський національний ун-т. — Д., 2006. — 215 с.

4. Актуальні теоретико-методологічні та організаційно-практичні проблеми державного управління [Текст] : матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю 28 трав. 2004 р. / за заг. ред. В. І. Лугового, В. М. Князєва. — К. : Вид-во НАДУ, 2004. — 458 с.

5. Актуальні проблеми реформування державного управління [Текст] : матеріали щоріч. на ук.-практ. конф., м. Київ, 29 трав. 1997 р. / за ред. В. М. Князєва. — К. : Вид-во УАДУ, 1997. — 324 с.

6. Александров В. Державний службовець: системні аспекти його освітньої підготовки на поточному етапі НТР в умовах розбудови нової української державності [Текст] / В. Александров // Вісник УАДУ. — 2005. — № 4. — С. 93–97.

7. Андрійчук Т. Принцип прозорості комунікації органів державної влади з населенням: понятійно-концептуальне бачення [Електронний ресурс] / Т. Андрійчук. — Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?c21com=2&i21dbn=ujrn&p21dbn=ujrn&z21id=&i

mage_file_download=1&Image_file_name=PDF/vkp_2009_4_17.pdf . — Назва з екрана.

8. Апель К. О. Дискурсивна етика як політична етика відповідальності у ситуації сучасного світу [Текст] / К. О. Апель // Комунікативна практична філософія. — К. : Лібра, 1999. — 336 с.

9. Аристотель. Никомахова этика : Книга первая (А) [Електронный ресурс]. — Режим доступа : http://www.lib.ru/POEEAST/ARISTOTEL/ nikomah.txt. — Название с экрана.

10. Атаманчук Г. В. Теория государственного управления [Текст] : курс лекций / Г. В. Атаманчук. — 4-е изд., стер. — М. : Омега-Л, 2006. — 584 с.

11. Афанасьев В. Г. Общество: системное познание и управление [Текст] / В. Г. Афанасьев. — М. : Политиздат, 1981. — 432 с.

12. Афанасьев В. Г. Человек в управлении обществом [Текст] монография / В. Г. Афанасьев. — М. : Политиздат, 1977. — 316 с.

13. Афонін Е. А. Велика розтока (глобальні проблеми сучасності: соціально-історичний аналіз) [Текст] / Е. А. Афонін, А. М. Бандурко, А. Ю. Мартинов. — К. : Видавець ПАРАПАН, 2002. — 352 с.

14. Ахиезер, А. С. Возможен ли диалог цивилизаций? [Текст] / А. С. Ахиезер // Цивилизации. — Вып. 7 : Диалог культур и цивилизаций / Отв. ред. А. О. Чубарьян. — М. : Наука, 2006. — С. 39–40.

15. Ашин Г. К. Курс элитологии [Текст] : учебник / Г. К. Ашин, Е. В. Охотский. — М. : ЗАО «Спорт-академпресс»,1999. — 368 с.

16. Бабаєв В. Навчальні коаліції — інструмент кадрового оновлення управлінських еліт [Текст] / В. Бабаєв // Вісн. УАДУ. — 2003. — № 2. — С. 293–297.

17. Бабкіна О. В. Демократичні детермінанти трансформації українського суспільства [Текст] / О. В. Бабкіна // Еліти і цивілізаційні

процеси формування націй. — К. : ТОВ УВПК «Екс об», 2006. — Т. 2. — С. 41–55.

18. Бакуменко В. Аналіз та оцінювання стану адміністративного реформування в Україні [Текст] / В. Бакуменко, С. Кравченко, Л. Штика // Вісн. НАДУ. — 2004. — № 4. — С. 5–19.

19. Бакуменко В. Д. Формування державно-управлінських рішень: проблеми теорії, методології, практики [Текст] / В. Д. Бакуменко. — К. : Вид-во УАДУ, 2000. — 328 с.

20. Баштанник А. Інноваційна діяльність у системі державного управління в умовах інтеграції України до Європейського Союзу [Текст] / А. Баштанник // Держ. у пр. в умовах інтеграції України в Європейський Союз: Матеріали на ук.-практ. конф. за міжнар. участю. — К. : Вид-во НАДУ, 2003. — Т. 1. — С. 45–49.

21. Беребешкина З. Нравственный аспект управления [Текст] / З. Беребешкина // Социальное познание и управление ; под ред. С. И. Попова, Б. И. Сюсюкалова. — М. : Аспект-Пресс, 1983. — С. 251–266.

22. Биконя С. Інноваційна культура — умова реалізації інноваційної політики [Електронний ресурс] / С. Биконя // Персонал. — 2006. — № 4. — Режим доступу : http://personal.in.ua/article.php?ida=266. — Назва з екрана.

23. Богданова Н. Шляхи формування професійності кадрового потенціалу регіонів України [Електронний ресурс] / Н. Богданова. — Режим доступу : http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/politics/2008/79-66-23.pdf. — Назва з екрана.

24. Бодалев А. А. Личность и общение [Текст] / А. А. Бодалев. — М. : Педагогика, 1983. — 271 с.

25. Болотнікова І. В. Професіоналізм та професійна компетентність як складові психічної зрілості особистості [Електронний ресурс] /

І. В. Болотнікова. — Режим доступу : http://www. rusnauka.com/7_ NND_2009/ Psihologia/ 42691.doc.htm. — Назва з екрана.

26. Браніцька Т. Р. Формування конфліктологічної культури майбутніх фахівців соціономічної сфери в Росії [Текст] / Т. Р. Браніцька // Теорія і практика управління соціальними системами. — 2013. — № 4. — С. 24–30.

27. Бурега В. Суспільство в період транзиції: український контекст [Текст] / В. Бурега, В. Заблоцький. — Донецьк : Дон ДАУ, 2001. — 150 с.

28. Бусова Н. А. Делиберативная модель демократии и политика интересов [Текст] / Н. А. Бусова // Вопросы философии. — 2002. — № 5. — С. 44–54.

29. Бусова Н. Виховання влади або Мораль, як нова цінність в українській політиці [Електронний ресурс] / Н. Бусова // Українська правда. — 1.01.2005. — Режим доступу : http://www. ukrpravda.co.uk/ archive/2005/ january/31/1.shtml. — Назва з екрана.

30. Васильєва О. І. Управлінська еліта: проблеми та перспективи формування [Електронний ресурс] / О. І. Васильєва. — Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/Portal/Soc_gum/Nvamu_upravl/2011_1/3.pdf. — Назва з екрана.

31. Вачевський М. В. Маркетинг. Формування професійної компетенції [Текст] : підручник / М. В. Вачевський. — К. : Професіонал, 2005. — 512 с.

32. Вебер М. Избранные произведения [Текст] / М. Вебер ; пер. с нем.; сост., общ. ред. и послесл. Ю. Н. Давыдова ; предисл. П. П. Гайденко. — М. : Прогресс, 1990. — 808 с.

33. Вейль Г. Математическое мышление [Текст] : монографія / Г. Вейль. – М. : Наука, 1989. — 400 с.

34. Великий тлумачний словник сучасної української мови [Текст] / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. — Ірпінь : ВТФ «Перун», 2004. — 1440 с.

35. Взаємодія органів державної влади та місцевого самоврядування у межах нової системи територіальної організації влади в Україні [Текст] : аналітична доповідь / Г. В. Макаров, О. М. Держалюк, Ю. Б. Каплан ; Національний інститут стратегічних досліджень — К., 2011. — 54 с.

36. Волик П. У політичних іграх професіоналізм займає далеко не перше місце [Електронний ресурс] / П. Волик. — Режим доступу : http://zakarpattya.net.ua/News/34633-Viktor-Pashchenko-U-politychnykh-ihrakh-profesionalizm-zaimaie-daleko-ne-pershe-mistse. — Назва з екрана.

37. Вінницька обласна Рада (офіційний інформаційний сайт) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http:// www. vinrada. gov. ua/ komunalne-gospodarstvo- 3621.htm. — Назва з екрана.

38. Вольская Н. С. Фон социально-исторической, философской и научной парадигм в античной Греции доэллинистического периода [Текст] / Н. С. Вольская // Философські науки. — 1991. — № 11. — С. 3–22.

39. Воронько Л. Культура праці державних службовців як управлінська проблема [Текст] / Л. Воронько // Розвиток культурного потенціалу державних службовців в Україні ; за заг. ред. В. А. Ребкала. — К. : Житомир : Полісся, 2002. — С. 97–122.

40. Воронько Л. Культура праці державного службовця у світлі футурологічного бачення виходу з гло–бальної кризи суспільства [Текст] / Л. Воронько // Державне управління в умовах інтеграції України в Європейський Союз : Матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю (29 трав. 2002 р., Київ): У 2 т. — К. : Вид-во УАДУ, 2002. — Т. 2. — С. 31–34.

41. Воронько Л. Культура праці державного службовця: спроба понятійного визначення [Текст] / Л. Воронько // Вісн. УАДУ. — 2001. — № 3. — С. 306–316.

42. Воронько Л. Політична культура і норми етики в діяльності державних службовців [Текст] / Л. Воронько // Зб. наук. пр. УАДУ ; за ред. В. І. Лугового, В. М. Князєва. — К. : Вид-во УАДУ, 1998. — Вип. 1. — С. 187–190.

43. Воронько Л. Роль керівника у формуванні культури праці державних службовців: постановка проблеми [Текст] / Л. Воронько // Зб. наук. пр. УАДУ ; за заг. ред. В. І. Лугового, В. М. Князєва. — К. : Вид-во УАДУ, 2000. — Вип. 2. — Ч. 3. — С. 22–29.

44. Воронько Л. Творчий підхід державних службовців до справи як умова розвитку гендерної культури у сфері державного управління [Текст] / Л. Воронько // Ефективність державного управління в контексті глобалізації та євроінтеграції : матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю (29 трав. 2003 р., Київ): У 2 т. — К.: Вид-во НАДУ, 2003. — Т. 1. — С. 237–239.

45. Воронько Л. Формування високої культури праці державних службовців як фактор сучасного державотворення [Текст] / Л. Воронько // Зб. наук. пр. УАДУ ; за ред. В. І. Лугового, В. М. Князєва. — К. : Вид-во УАДУ, 1999. — Вип. 2. — Ч. 2. — С. 107–111.

46. Воронько Л. Формування моральних відносин у середовищі управлінської еліти [Текст] : монографія / Л. Воронько // Сучасна управлінська еліта в Україні: якісні характеристики, шляхи та методи підготовки ; Укр. Акад. держ. упр. при Президентові України; за ред. М. І. Пірен, В. А. Ребкала. — К., 2003. — С. 88–110.

47. Воронько О. Кадрова політика – універсальний важіль державного будівництва [Текст] / О. Воронько // Вісник УАДУ. — 2004. — № 2. — С. 141–152.

48. Гаман-Голутвина О. В. Политические элиты России: Вехи исторической эволюции [Текст] : монографія / О. В. Гаман-Голутвина. — М. : РОССПЭН, 2006. — 448 с.

49. Гапоненко Т. В. Управленческие решения [Текст] : учеб. пособие / Т. В. Гапоненко. — Ростов н/Д. : Феникс, 2008. — 284 с.

50. Гоббс Т. Левиафан, или материя, форма и власть государства церковного и гражданского [Текст] / Т. Гоббс // Человек: Мыслители прошлого и настоящего о его жизни, смерти и бессмертии. Древний мир — эпоха Просвещения / Редкол.: И.Т. Фролов и др. [сост. П.С. Гуревич] — М. : Политиздат, 1991. — С. 328–334.

51. Гогіна Л., Іванченко Ю., Ільясова Г. Проблемні питання професійної підготовки керівних кадрів державної служби та служби в органах місцевого самоврядування [Текст] / Л. Гогіна, Ю. Іванченко, Г. Ільясова // Вісн. УАДУ. — 2003. — № 2. — С. 297–307.

52. Политическая культура населения Украины. Результаты социологических исследований [Текст] / Е. Головаха, Н. Панина, Ю. Пахомов [и др.]. — К. : Наукова думка, 1993. — 136 с.

53. Голубь В. В. Політико-адміністративні аспекти формування громадянського суспільства в транзитивних державах [Текст] / В. В. Голубь // Вісн. НАДУ. — 2010. — № 1. — С. 183–192.

54. Горбатенко В. П. Політичне прогнозування [Текст] : навч. посібник / В. П. Горбатенко, І. О. Бутовська. — К. : МАУП, 2005. —152 с.

55. Горбатенко В. П. Основні напрями успішної діяльності еліти в умовах перехідного суспільно-державного розвитку [Текст] / В. П. Горбатенко, І. А. Горбатенко // Еліти і цивілізаційні процеси формування націй. — К. : ТОВ УВПК «Екс об», 2006. — Т. 2. — С. 95–109.

56. Горлач М. І. Політологія: наука про політику [Текст] : підручник / М. І. Горлач, В. Г. Кремень. — К. : Центр учбової літератури, 2009. — 840 с.

57. Гошовска В. А. Реформування Української держави як виклик сьогодення [Текст] / В. А. Гошовска, Л. А. Пашко // Вісн. НАДУ. — 2011. — № 1. — С. 141–149.

58. ГП «Майдан»: Вийти з політичної кризи треба через діалог [Електронний ресурс] // УНІАН: інформаційне агентство. — 25 січня 2014 р. — Режим доступу : http://www.unian.ua/politics/876450-gp-maydan-viyti-z-politichnoji-krizi-treba-cherez-dialog.html.— Назва з екрана.

59. Гребенник Г. П. Проблема соотношения политики и морали: (Опыт конструирования макивеллианско-кантианского метадискурса) / Г. П. Гребенник.— Одесса: Астропринт, 2007. — 615 с.

60. Григорьева И. А. Компетентность в социальной политике [Текст] / И. А. Григорьева // Журнал исследований социальной политики. — 2010. — Т. 8. —№ 4. — С. 459–480.

61. Губа О. Концептуально-методологічні підходи до дослідження проблем формування і реалізації кадрової політики [Текст] / О. Губа // Вісник УАДУ. — 2003. — № 3. — С. 284–293.

62. Гусев В. А. Проблема государственного устройства в трудах И. А. Ильина [Текст] / В. А. Гусев // Социально-полит. науки. — 1992. — № 2 / 3. — С. 72–80.

63. Давиденко В. В. Демократія і особливості інституалізації соціального діалогу: політологічний аспект [Текст] / В. В. Давиденко // Перспективи. Науковий журнал. Сер.: філософія, історія, соціологія, політологія. — Одеса : Південноукраїнський державний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського, Одеський національний політехнічний університет. — 2005. — № 3 (31). — С. 87–93.

64. Давиденко В. В. Соціальний діалог в контексті взаємодії громадянського суспільства і держави [Текст] : дис. на здобуття наук. ступеня. д-ра політичних наук: спец. 23.00.02 «Політични інститути та

процеси» / Давиденко Віталій Володимирович ; Львівськ. нац. ун-т ім. І. Франка. — Львів., 2008. — 403 с.

65. Даль Р. Проблемы гражданской компетентности [Текст] / Р. Даль // Век XX и мир. — 1994. — № 7–8. — С. 152–170.

66. Дегтярев А. А. Принятие политических решений [Текст] / А. А. Дегтярев. — М. : КД Університет, 2004. — 416 с.

67. Демидов А. Ценностные измерения власти [Текст] / А. Демидов // ПОЛИС. — 1996. — № 3. — С. 122–140.

68. Демидова И. Ф. Потребность в компетентности как ценностно-смысловая детерминанта становления профессионала [Текст] / И. Ф. Демидова // Акмеология: личностное и профессиональное развитие: материалы международной научной конференции. — М. : Издательский Дом «Эко», ООО «ПКЦ Альтекс», 2004. — С. 324–327.

69. Демчук О. О. Детермінанти життєвої компетентності як механізми розвитку особистості [Електронний ресурс] / О. О. Демчук. — Режим доступу : http: //archive.nbuv.gov.ua/ portal/soc_gum/ Vkhnpu_psykhol /2010_ 37/ 10.html . — Назва з екрана.

70. Державне управління в умовах інтеграції України в Євро-пейський Союз [Текст] : матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю, м. Київ, 29 травня 2002 р. / за заг . ред. В. І. Лугового, В. М. Князєва. —К. : Вид-во У АДУ, 2002. — 360 с.

71. Державне управління: філософські, світоглядні та методологічні проблеми [Текст] : монографія / за заг. ред. д-ра філос. наук, проф. В. М. Князєва. — К. : Вид-во НАДУ, 2003. — 320 с.

72. Деркач А. А. Акмеология: личностное и профессиональное развитие человека [Текст] : монография / А. А. Деркач. — Кн. 2. — М : РАГС, 2000. — 533 с.

73. Дєгтяр А. О. Державно-управлінські рішення: інформаційно-аналітичне та організаційне забезпечення [Текст] : монографія / А. О. Дегтяр. — Х. : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2004. — 224 с.

74. Джери Д. Большой толковый социологический словарь. В 2-х томах [Текст] / Д. Джери, Дж. Джери ; пер. с англ. Н. Н. Марчук. — М. : Вече, АСТ, 1999. — Т. 1 — 544 с.

75. Добіжа В. В. Формування політичної культури сучасної владної еліти в Україні [Текст] : дис. на здобуття наук. ступеня канд. політичних наук : спец. 23.00.03 «Політична культура та ідеологія» / Добіжа Василь Валерійович ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. — К., 2008. — 211 с.

76. До проблеми української еліти: кого ми змушені знову обирати? [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.mukachevo. net/ua/News/view/11510-До-проблеми-української-еліти-кого-ми-змушені-знову-обирати. — Назва з екрана.

77. Дробот О. В. Управлінська свідомість і особистість керівника [Електронний ресурс] / О. В. Дробот. — Режим доступу : http://pj. kherson.ua /file/ psychology_01/ukr/7.pdf. — Назва з екрана.

78. Дюркгейм Э. Ценностные и «реальные» суждения / Э. Дюркгейм // Соц. исследования. — 1991. — № 2. — С. 106–114.

79. Еліти і цивілізаційні процеси формування націй [Текст] : зб. наук. статей. — К. : ТОВ УВПК «Екс об», 2006. — Т. 1. — С.24–29.

80. Ефективність державного управління в контексті глобалізації та євроінтеграції [Текст] : матеріали на ук.-практ. конф. за міжнар. участю, м. Київ, 29 трав. 2003 р. / за заг . ред. В. І. Лугового, В. М. Князєва. — К. : Вид-во НАДУ, 2003. — 672 с.

81. Євромайдан назавжди змінив історію Європи – Порошенко [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.segodnya.ua/

politics/pnews/evromaydan-navsegda-izmenil-istoriyu-evropy-poroshenko-669276.html. — Назва з екрана.

82. Життєва компетентність особистості [Текст] / за ред. Л. В. Сохань, І. Г. Сохань, Г. М. Несен. — К. : Богдана, 2003. — 520 с.

83. Життєва компетентність особистості: від теорій до практики: Науково-методичний посібник [Текст] / за ред. І. Г. Єрмакова. — Запоріжжя : Центріон, 2005. — 640с.

84. Занюк С. Поняття компетентності в контексті саморозвитку особистості: (Аналіз проблеми) [Текст] / С. Занюк // Психологічні перспективи. — 2003. — Вип. 4. — С. 107–112.

85. Зарицька В. В. Формування у старшокласників здатності до самореалізації [Текст] : дис. на здобуття наук ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07. «Педагогічна психологія» / Зарицька Валентина Василівна ; Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна. — Харків, 2006. — 220 с.

86. Захарова О. А. Информационно–коммуникативная компетентность государственных служащих в условиях современных социокультурных изменений [Текст] : дис. на соиск. ученой степени канд. культурологи : спец. 24.00.01 «Теория и история культуры (культурология) / Захарова Оксана Александровна ; Рос. Акад. государственной службы при Президенте Российской Федерации. М., 2007. — 154 с.

87. Зеер Э. Ф. Компетентностный подход к образованию [Электронный ресурс] / Э. Ф. Зеер. — Режим доступа : http://www.urorao.ru/. — Название с экрана.

88. Зеленько Г. Коаліція чи пактування: моделі взаємодії політичних еліт на постсоціалістичному просторі [Текст] / Г. Зеленько // Еліти і цивілізаційні процеси формування націй. — К. : ТОВ УВПК «Екс об», 2006. — Т. 2. — С. 253–265.

89. Зимняя И. А. Ключевые компетенции — новая парадигма результата образования [Текст] / И. А. Зимняя // Высшее образование сегодня. — 2003. — № 5. — С. 34–42.

90. Ивашина А. Невозможная элита или элита невозможного [Електронний ресурс] / А. Ивашина. — Режим доступа : http://dialogs. org.ua/ ru/ project/age425.html. — Название с экрана.

91. Ивин А. Основание логики оценок [Текст] / А. Ивин. — М. : МГУ, 1970. — 217 с.

92. Ільясов Р. Підготовка магістрів державного управління. Резерви удосконалення [Текст] / Р. Ільясов // Вісник УАДУ при Президентові України. — 1996. — № 2. — С. 8–12.

93. Інформаційний сайт UNESCAP. — Режим доступу : http://www .unescap.org/huset/gg/governance.htm.— Назва з екрану.

94. К. Маркс и Ф. Энгельс о свободе как атрибуте демократии и демократии свободы. Проблема прав человека [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://www.liveinternet.ru/users/2503040/post280553976/ . — Название с экрана.

95. Кадрове супроводження регіональних перетворень [Текст] : матеріали науково-практичної конференції. — 18 квітня 2002 року. — Одеса : ОРІДУ УАДУ, 2002. — 363 с.

96. Каменчук Т. О. Політична компетентність державної влади в системі управління [Текст] : дис. на здобуття наук. ступеня кандидата політичних наук : спец. 23.00.02 — «Політичні інститути та процеси» / Каменчук Тетяна Олегівна ; Південноукраїнський держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. — Одеса, 2006. — 205 с.

97. Кармазіна М. Громадські організації: кого вони представляють? [Текст] / М. Кармазіна // Дзеркало тижня. Україна. — 2013. — 15 листопада (№ 42). — С. 9.

98. Кисіль Л. Є. Керівник підприємства: компетенція та адміністративна відповідальність [Текст] / Л. Є. Кисіль. — К. : НАН України, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького, 1998. — 81 с.

99. Князєв В. Філософсько-методологічні засади державно-управлінських рішень [Текст] / В. Князєв, В. Бакуменко // Вісн. УАДУ при Президентові України. — 2000. — № 2. — С. 341–358.

100. Ковалевський В. Інформаційна демократія як політична категорія [Текст] / В. Ковалевський // Наукові записки : збірник. Сер. «Політологія і етнологія». — Вип. 22. — К. : ІПіЕНД, 2003. — С. 214–222.

101. Когут П. Персоніфікація владних відносин у процесі здійснення регіональної кадрової політики [Текст] / П. Когут // Вісн. УАДУ. — 2005. — № 4. — С. 304–310.

102. Козаков В. Ціннісні пріоритети державного управління в Україні [Текст] : конспект лекцій / В. А. Ребкало, В. М. Козаков, В. А. Шахов [та ін.] ; за заг. ред. О. Ю. Оболенського, С. В. Сьоміна, А. О. Чемериса, В. А. Ребкала, В. М. Козакова, С. В. Загороднюка, О. Л. Приходька, Л. О. Воронька. — К. : Вид-во НАДУ, 2007 — 48 с.

103. Козаков В. М. Політична еліта: особливості суб’єкт-об’єктної взаємодії механізмів формування системи цінностей державного управління в Україні [Електронний ресурс] / В. М. Козаков. — Режим доступу : http://www.ji.lviv.ua/n45texts/kozakov.htm . — Назва з екрана.

104. Козаков В. М. Соціально-цінісні засади державого управління в Україні [Текст] : монографія / В. М. Козаков. — К. : Вид-во НАДУ, 2007. — 284 с.

105. Козелецкий Ю. Психологичекая теория решений [Текст] : монографія / Козелецкий Ю. ; пер. с польск. Г. Минца и В. Поруса. — М. : Прогресс, 1979. — 504 с.

106. Колісніченко Н. М. Методологічні засади визначення компетентностей суб'єктів політичної діяльності [Електронний ресурс] / Н. М. Колісніченко. — Режим доступу : http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2009-3/doc/1/03.pdf . — Назва з екрана.

107. Колтун В. С. Соціально-етичний потенціал державної служби (Теоретико-історичний аналіз) [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук ступеня канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.01. «Теорія та історія державного управління» / Колтун Вікторія Семенівна ; Українська академія державного управління при Президентові України. — К., 2002. — 20 с.

108. Компетентность политическая [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://uchebnik-online.com/133/715.html. — Название с экрана.

109. Кондратьєва Н. Співаки та актори не допоможуть партіям підняти рейтинг [Електронный ресурс] / Н. Кондратьєва. — Режим доступу : http://tsn.ua/politika/spivaki-ta-aktori-ne-dopomozhut-partiyam-pidnyati-reyting-eksperti.html. — Назва з екрана.

110. Кононко О. Розвинена особистість як гарантія життєвої компетентності [Текст] / О. Кононко // Початкова школа. — 2001. — №3. — С. 10–15.

111. Конотопцева Ю. В. Державно-управлінська еліта як чинник державотворення в Україні [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата наук з державного управління : спец. 25.00.01 «Теорія та історія державного управління» / Конотопцева Юлія Володимирівна ; Національна академія державного управління при Президентові України. Харківський регіональний інститут державного управління. — Харків, 2009. — 20 с.

112. Концептуальні засади взаємодії політики й управління [Текст] : навч. посіб. / авт. кол. : Е. А. Афонін, Я. В. Бережний, О. Л. Валевський та ін. ; за заг. ред. В. А. Ребкала, В. А. Шахова, В. В. Голубь, В. М. Козакова. — К. : НАДУ, 2010. — 300 с.

113. Корнієнко В. О. Політична етика [Текст] / В. О. Корнієнко // Політологія: підручник для студентів вищих навчальних закладів / за ред. О. В. Бабкіної, В. П. Горбатенка. — К. : Видавничий центр «Академія», 2001. — 528 с.

114. Корнієнко В.О. Політичний ідеал: проблеми еволюції та втілення в умовах сучасного суспільного розвитку [Текст] : дис. на здобуття наук. ступеня доктора політичних наук : спец. 23. 00. 03 «Політична культура та ідеологія» / Корнієнко Валерій Олександрович ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. — К., 2002. — 419 с.

115. Кочубей Л. Демократизація виборчого процесу в пострадянській Україні [Текст] / Л. Кочубей // Еліти і цивілізаційні процеси формування націй.— К. : ТОВ УВПК «Екс об», 2006. — Т. 2. — С. 293–303.

116. Кравченко М. В. Роль державного у правління в реалізації нової парадигми соціальних цінностей [Текст] / М. В. Кравченко // Командор. — 2000. —№ 1. — С. 16–17.

117. Кравчук: Сейчас нельзя проводить досрочные выборы президента [Електронний ресурс] // Фокус. Ua/ — 2014. — 27 січня. — Режим доступу : http://focus.ua/politics/295878/.— Назва з екрана.

118. Кресіна І. О. Політична відповідальність: суть, ознаки, особливості [Текст] / І. О. Кресіна, С. В. Балан. — К. : Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, 2009. — 68 с.

119. Кримський С. Б. Фронезис [Текст] / С. Б. Кримський // День. — 2006. — 14 листоп. — С. 2.

120. Круглашов А. Алхімія посткомунізму: чи допоможе філософський камінь елітизму? [Текст] / А. Круглашов // Регіональні та національні еліти: хто формує політику: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. — Чернівці, 6 –7 грудня 2001 р. — Чернівці, 2001. — 279 с.

121. Крысяк В. Воспитание гражданственности как интегрального качества качества личности учащихся средних учебных заведений Польши [Текст] : дис. на соиск. ученой степени. д-ра пед. наук : спец. 13.00.01 «Общая педагогіка» / Крысяк В. — М. : РГБ ОД, 1999. — 302 с.

122. Крюков О. І. Політико-управлінська еліта України як чинник державотворення [Текст] : монографія / О. І. Крюков ; за наук. ред. Е. А. Афоніна. — К. : Вид-во НАДУ, 2006. — 252 с.

123. Ксенофонт. Воспоминания о Сократе [Текст] / РАН. Ин-т философии. — М. : Наука, 1993. — 379 с.

124. Кузьмина Н. В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения [Текст] / Н. В Кузьмина. — М. : Высшая школа, 1990. — 119 с.

125. Культура державного управління: організаційний аспект [Текст] : монографія / Б. А. Гаєвський, В. А.Ребкало. — К. : Вид-во УАДУ, 1998. — 144 с.

126. Культурно-историческая концепция Л. С. Выготского [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://www. psyarticles.ru/ view_ post. php?id =581. — Название с экрана.

127. Кульчицький О. Риси характерології українського народу [Текст] / О. Кульчицький // Енциклопедія українознавства: У 2–х т. / під ред. В. Кубійовича, З. Куделі. — Нью-Йорк : Молоде життя, 1949. — Т. 1. — С. 708−718.

128. Купченко О. С. Етико-моральний аспект ціннісного аналізу політики [Текст] / О. С. Купченк о // Вісник СевНТУ: зб. наук. пр. — Випуск 123/2011. — Серія : Політологія. — Севастополь, 2011. — С. 50–54.

129. Лавренко О. Трансформація суспільства і концепція «кругообігу еліт» [Текст] / О. Лавренко // Українська еліта та її роль в державотворенні :

матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (18-19 травня 2000 р.). — К. : Військ. гуманіт. ін-т Нац. акад. оборони України, 2000. — С. 168–173.

130. Ладыженский А. Общественно-политические идеалы древнего мира, средних веков и нового времени [Текст] / А. Ладыженский. — Харьков, 1919. — 134 с.

131. Лачихіна А. Майдан. Недосказане [Електронний ресурс] / А. Лачихіна // Українська правда. — 2014. —16 січня. — Режим доступу : http://www.pravda.com.ua/columns/2014/01/16/7009681/. — Назва з екрана.

132. Лебедева И. В. Российские немцы в Германии: конец интеграции [Текст] / И. В. Лебедева // Каспийский регион: политика, экономика, культура. — 2011. — № 1 (26). — С. 212–215.

133. Леднев В.С. Государственные образовательные стандарты в системе общего образования: теория и практика [Текст] / В. С. Леднев., Н. Д. Никандров, М. В. Рыжаков. — М. : Изд-во Московского психологического социального института, 2002. — 147 с.

134. Леліков Г. Реформування системи державної служби – запорука успіху адміністративної реформи в Україні [Текст] / Г. Леліков // Вісник державної служби України. — 2003. — № 1. — С. 59–65.

135. Леонтьев Б. Б. Цена интеллекта: Интеллектуальный капитал в российском бизнесе: Оценка, ориентирование, моделирование, защита прав [Текст] / Б. Б. Леонтьев. — М. : Акционер, 2002. — 196 с.

136. Лепська Н. Компетентність політична [Текст] / Н. Лепська // Політологія : навчальний енциклопедичний словник довідник для студентів ВНЗ I-IV рівня акредитації / за наук. ред. Н.М. Хоми. — Львів : Новий світ-2000, 2014. — 779 с.

137. Лепська Н. В. Політична компетентність у програмуванні суспільного розвитку [Текст] : дис. на здобуття наук. ступеня кандидата політичних наук : спец. 23.00.01 — «Теорія та історія політичної науки» /

Лепська Наталя Володимирівна ; Запорізький національний університет. — Запоріжжя, 2011. — 215 с.

138. Линблом Ч. Политика и рынки. Политико-экономические системы мира [Текст] / Ч. Линблом. — М. : Институт комплексных стратегических исследований, 2005. — 448 с.

139. Липинський В. Листи до братів-хліборобів: Про ідею і організацію українського монархізму [Текст] / В. Липинський. — Нью-Йорк : Вид-во «Булава», 1954. — 470 с.

140. Лінц Х. На шляху до консолідованої демократії [Текст] / Х. Лінц, А. Степан // У пошуках правильної парадигми: Концептуальні перспективи посткомуністичного переходу у країнах Східної Європи. — К. : Вид-во «Ай-бі», 2003. — С. 195–214.

141. Ліпенцев А. В. Профіль організаційної культури органів місцевої влади: досвід конкретного дослідження [Текст] / А. В. Ліпенцев, Р. М. Рудніцька // Актуальні проблеми державного управління : збірник наукових праць ЛФ УАДУ. — Львів, 1999. — Вип. 3. — С. 78−86.

142. Лобанов В. США: модели компетентности руководителей государственных учреждений [Текст] / В. Лобанов // Проблемы теории и практики управления. — 1996. — № 1. — С. 72–77.

143. Ложный авторитет и подлинная компетентность [Электронный ресурс] . — Режим доступа : http://www. scorcher.ru/ art/science/ competence_ VS_ uthority/ competence_ VS_authority1.php. — Название с экрана.

144. Локк Дж. Опыт о человеческом разумении [Текст] / Дж. Локк // Сочинения: В 3-х т. Т. 2 ; под ред. И. С. Нарского. — М. : Мысль, 1985. — 560 с.

145. Луговий В. І. Актуальні проблеми підготовки і використання керівних кадрів державної служби (аналіз світового досвіду) [Текст] /

В. І. Луговий, В. Г. Яцуба // Вісник УАДУ при Президентові України. — 1999. — № 1. — С. 46–56.

146. Майборода В. К. Концепція шляхів демократизації управління освітою в Україні [Текст] / В. К. Майборода // Концептуальні засади демократизації та реформування освіти в Україні: Пед. концепції. — К. : Школяр, 1997. — С. 164–171.

147. Майборода О. М. Українська самоідентифікація на сучасному етапі: елітарна та масова версії [Текст] / О. М. Майборода // Еліти і цивілізаційні процеси формування націй. — К. : ТОВ УВПК «Екс об», 2006. — Т. 1. — С. 71–75.

148. Майдан будет стоять, пока не восторжествует справедливость [Электронный ресурс] // Факты. — 2014. — 29 января. — Режим доступа : http://fakty.ua/175785-majdan-budet-stoyat-poka-ne-vostorzhestvuet-spravedliv ost---yacenyuk. — Название с экрана.

149. Майдан спокійно відреагував на закон про амністію [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.newsru.ua/ukraine/30jan2014 /sogretamn. html. — Назва з екрана.

150. Макеев С. Десятилетний кризис легитимности правящих элит [Текст] / С. Макеев // Політична думка. — 2001. — № 3. — С. 5–9.

151. Макиавелли Н. Государь: Сочинения [Текст] / Н. Макиавелли. — М. : ЭКСМО-ПРЕСС ; Харьков : ФОЛИО, 1998. — 656с.

152. Малімон В. І. Комунікаційна політика в діяльності державного службовця [Текст] : навч. посібник / В. І. Малімон. — 2-ге вид. доп. і розш. — Івано-Франківськ : Місто-НВ, 2008. — 344 с.

153. Марасюк С. С. Ментальна складова формування управлінської еліти [Електронний ресурс] / С. С. Марасюк. Режим доступу : https:// sites.google.com/site/sociuminfanalitingdnepr/home/analitika/stati/mentalna-skladova-formuvanna-upravlinskoie-eliti. — Назва з екрана.

154. Маркс К. Наброски к критике политической экономии [Электронный ресурс] / Маркс К. // Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. — Т. 1. — Режим доступа : http://dparchives.narod.ru/marx/tom01.htm#u178. — Название с экрана.

155. Маркс К. Немецкая идеология [Текст] / К. Маркс // Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. — Т. 3. — М. : Государственное издательство политической литературы, 1955. — С. 7−544.

156. Маркс К. Капитал [Текст] / К. Маркс, Ф. Энгельс // Соч. — Т. 23. — М. : Издательство политической литературы, 1955-1974 г.г. — С. 188–192.

157. Мартиненко В. Державне у правління: шлях до нової Парадигми (теорія та методологія) [Текст] : монографія / В. Мартиненко. — Х. : ХарРІДУНАДУ, 2003. — 278 с.

158. Медвідь Ф. Виховання української еліти системою національної освіти в умовах консолідації української нації [Текст] / Ф. Медвідь // Еліти і цивілізаційні процеси формування націй. — К. : ТОВ УВПК «Екс об», 2006. — Т. 2. — С. 337–361.

159. Мельниченко В. І. Прозорість і відкритість державного управління як чинники його стабілізації [Текст] / В. І. Мельниченко // Вісн. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. — 2003. — № 4. — С. 48–55.

160. Меркурьева Ю. Во что обходится компетентность? [Текст] / Ю. Меркурьева // Антикризисный менеджмент. — 2004. — № 5. — С. 43–45.

161. Михальченко М. І. Українська еліта як специфічний феномен [Текст] / М. І. Михальченко // Еліта і цивілізаційні процеси формування націй. — К. : ТОВ УВПК «Екс об», 2006. — Т. 2. — С. 17–30.

162. Мірошниченко В. І. Регіональна модель громадянської освіти в сучасному інформаційному просторі [Текст] / В. І. Мірошниченко //

Постметодика: наук.-метод. пед. журнал «Громадянська освіта в школі». — 2001. — № 2. — С. 5–7.

163. Мірошниченко Ю. Р. Організаційно-правові засади підготовки та прийняття державно-політичних рішень [Текст] / Ю. Р. Мірошниченко. — Харків : Фактор, 2004. — 224 с.

164. Мовчан домовився з повстанцями про мирне співіснування у Вінницькій ОДА [Електронный ресурс]. — Режим доступу : http://www.vinnitsa.info/news/movchan-domovivsya-z-povstantsyami-pro-mirne-spivisnuvannya-u-vinnitskiy-oda.html. — Назва з екрана.

165. Монтескье Ш. Л. О духе законов [Текст] / Ш. Л. Монтескье // Антология мировой философии: Сб. филос. текстов. — М. : Госполитиздат, 1991. — Т. 1. — Ч. 2. — С. 109–151.

166. Нагорна Л. Компетентність політична [Текст] / Л. Нагорна // Політична енциклопедія / редкол. Ю. Левенець, Ю. Шаповал [та інш.]. — К. : Парламентське видання, 2011. — 808 с.

167. Нагорна Л. П. Конструювання ідентичностей у політичних проектах українських регіональних еліт [Текст] / Л. П. Нагорна // Еліти і цивілізаційні процеси формування націй. — К. : ТОВ УВПК «Екс об», 2006. — Т. 1. — С. 83–91.

168. Надольний І. Ф. Духовна аура особистості як соціальна детермінанта становлення громадянського суспільства [Текст] / І. Ф. Надольний // Суспільні реформи та становлення громадянського суспільства в Україні : матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю (м. Київ, 30 трав. 2001 р.). — К., 2001. — Т. 2. — С. 409–411.

169. Надольный И. Ф. Нравственная активность личности [Текст] / И. Ф. Надольный // Социальная активность личности в условиях развитого социализма. — К., 1983. — С. 221–236.

170. Назимко П. Досвід та проблеми підвищення кваліфікації державних службовців [Текст] / П. Назимко // Вісник УАДУ при Президентові України. — 1998. — № 3. — С. 21–27.

171. Наумкіна С. М. Аналіз основних концепцій ролі моральних чинників у парадигмі політичного розвитку [Текст] / С. М. Наумкіна, А. О. Петраков // Науковий часопис Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. — Серія 22 : Політ. науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. — Вип. 1. — К., 2009. — С. 44–49.

172. Невелєв О. М. Вплив управлінської еліти України на ефективність державного управління [Текст] / О. М. Невелєв // Науковий вісник академії муніципального управління. Збірник наукових праць. — 2010. — № 3. — С. 18–25.

173. Некомпетентність уряду хвилює українців в 1,5 рази більше, ніж півроку тому [Електронний ресурс] // Дзеркало тижня. — 2013. — 23 липня. — Режим доступу : http://dt.ua/POLITICS/nekompetentnist-uryadu-hvilyuye-ukrayinciv-v-1-5-razi-bilshe-nizh-pivroku-tomu-125576_.html. — Назва з екрана.

174. Немченко С. Г. Девіантна поведінка як чинник порушення життєвої компетенції підлітків: актуальність проблеми [Електронний ресурс] / С. Г. Немченко. — Режим доступу : http://www.bdpu.org. — Назва з екрана.

175. Неприцька Т. І. Політична відповідальність в системі ціннісних орієнтацій української владної еліти [Текст] : дис. на здобуття наук ступеня кандидата політичних наук : спец. 23.00.03. «Політична культура та ідеологія» / Тетяна Іванівна Неприцька ; Нац. педагогічний ун-т імені М. П. Драгоманова. К., 2011. — 212 с.

176. Неприцька Т. Роль ціннісних орієнтацій регіональних владних еліт у реалізації зовнішньополітичного курсу України [Електронний ресурс] / Т. Неприцька. — Режим доступу : http://nato.pu.if.ua/journal/2009-2/2009-2-30.pdf. — Назва з екрана.

177. Нижник Н. Державний службовець в Україні як фактор державотворення [Текст] / Н. Нижник // Вісн. УАДУ. Серія «Управління», 2010. — С. 14–43.

178. Нижник Н. Соціальне партнерство як виклик сьогодення [Текст] / Н. Нижник, С. Дубенко, Л. Пашко // Політичний менеджмент. — 2005. — № 2. — С. 46–53.

179. Нижник Н. Управлінська культура: теоретичне поняття чи управлінська поведінка? [Текст] / Н. Нижник, Л. Пашко // Політ. менеджмент. — 2005. — № 5. — С. 105–111.

180. Нинюк М. А. Моральна культура державних службовців: сутність, стан та особливості формування [Текст]: автореф. дис. на здобуття наук ступеня канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.01. «Теорія та історія державного управління» / Нинюк Марія Антонівна ; Українська академія державного управління при Президентові України. — К., 2000. — 20 с.

181. Новый англо-русский словарь. Около 20000 слов и словосочетаний [Текст] / В. К. Мюллер. — 12-е узд. — М. : Русский язык-Медиа, 2005. — 945 с.

182. Оболенський О. Ю. Державна служба [Текст] : навч. посіб. / О. Ю. Оболенський. — К. : КНЕУ, 2003. —344 с.

183. Образование в древнем Китае [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://forum.daode.ru/f301/obrazovanie-v-drevnem-kitae-8165/. — Название с экрана.

184. Обушний М. І. Політичні партії у формуванні національних еліт [Текст] / М. І. Обушний // Еліти і цивілізаційні процеси формування націй. — К. : ТОВ УВПК «Екс об», 2006. —Т. 2. — С. 143–147.

185. Овчарук О. В. Розвиток компетентнісного підходу: стратегічні орієнтири міжнародної спільноти [Текст] / О. В. Овчарук // Компетентнісний

підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / під заг. ред. О. В. Овчарук. — К. : К.І.С., 2004. — С. 6–15.

186. Овчарук О. В. Результати емпіричних досліджень серед педагогіної громадськості щодо перспектив запровадження компетентнісного підходу до вітчизняного змісту освіти [Текст] / О. В. Овчарук // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О. В. Овчарук. — К. : «К.І.С.», 2004. — С. 59–65.

187. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка : 80000 слов и фразеологических выражений / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. — М. : Атберг 98, Книготорговая компания, 2010. — 944 с.

188. Олійник В. В. Феномен формування управлінської еліти у парадигмі неперервної освіти [Текст] / В. В. Олійник // Актуальні проблеми розвитку вищої освіти. — 2013. — № 2. — С. 114–119.

189. Опанасюк Г. Тенденції підготовки державних службовців у країнах Центральної та Східної Європи [Текст] : монографія / Г. Опанасюк. — К. : Вид-во УАДУ, 2001. — 284 с.

190. Ортега-и-Гассет Х. Востание масс [Текст] / Х. Ортега-и-Гассет // Вопросы философии. — 1989. — № 3–4. — С. 190−195.

191. Оскарссон Б. Базовые навыки как обязательный компонент высококачественного профессионального образования. Оценка качества профессионального образования [Текст] / Оскарссон Б. ; под общ. ред. В. И. Байденко, Дж. ван Зантворта, Европейский фонд подготовки кадров. Проект ДЕЛФИ. — М., 2001.

192. Основи демократії [Текст] : навч. посібник / М. Бессонова, О. Бірюков, С. Бондарук [та інш] ; за заг. ред. А. Колодій. — К. : Ай Бі, 2002. — 684 с.

193. Оценка профессиональной компетенции [Электронный ресурс]. — Режим доступа : delo-i.narod.ru/olderfiles/1/Occenka_professionalnoi_ kompetenccii.doc. — Название с экрана.

194. Павловський М. А. Стратегія розвитку суспільства: Україна і світ (економіка, політологія, соціологія) [Текст] : монографія / М. А. Павловский. — К. : Техніка, 2001. — 336 с.

195. Парламентсько-президентська форма правління: Україна та німецький досвід [Текст] : матеріали наук.-практ. конф., м. Київ, 4 листоп. 2003 р. / за наук. ред. І. В. Розпутенка; Нац. акад. держ. упр. при Президентові У країни. Ін-т підвищення кваліфікації керів. кадрів. — К. : «К.І.С.», 2003. — 194 с.

196. Парсонс Т. Система современных обществ [Текст] / Т. Парсонс [пер. с англ. Л. А. Седова и А. Д. Ковалева ; под ред. М. С. Ковалевой]. — М. : Аспект Пресс, 1998. — 270 с.

197. Паутов А. А., Вернигора Т. П. Элита и элитогенез [Текст] : монографія / А. А. Паутов. — М. : МГАПИ, 2000. — 126 с.

198. Петренко Л. Соціальний ліфт — рятівник держави [Електронний ресурс] / Л. Петренко // ZAXID/ NET. — 2013. — 23 травня. — Режим доступу : http://zaxid.net/home/ showSingleNews.do? sotsialniy_lift__ryativnik_ derzhavi&objectId=1285696. — Назва з екрана.

199. Пірен М. Інноваційний потенціал еліти як чинник реформування системи державного управління [Текст] / М. Пірен // Буковинський вісник державної служби та місцевого самоврядування. — 2011. —№ 3. — С. 42–45.

200. Пірен М. Політична еліта та проблеми політичної елітаризації українського суспільства [Текст] / М. Пірен // Вісник УАДУ. —2001. — № 1. — С. 242–249.

201. Пірен М. Проблеми професійної відповідальності політико-владної еліти в Україні [Текст] / М. Пірен // Соціальна психологія. — 2007. — № 3 (23). — С. 29–35.

202. Пірен М. Формування елітарної особистості управлінця в процесі здійснення адміністративної реформи в Україні [Текст] / М. Пірен // Підвищення ефективності державного управління: стан, перспективи та світовий досвід: зб. наук. пр. ; за заг. ред. В. М. Князєва. — К., 2000. — С. 38–44.

203. Плаксій Л. Специфіка змісту професійного удосконалення працівників державної служби на сучасному етапі [Текст] / Л. Плаксій // Вісник УАДУ. — 2002. — № 4. — С. 7–15.

204. Платон. Государство [Текст] // Человек: Мыслители прошлого и настоящего о его жизни, смерти и бессмертии. Древний мир — эпоха Просвещения / Редкол. : И. Т. Фролова и др. ; сост. П.С. Гуревич. — М. : Политиздат, 1991. — С. 86–100.

205. Побочий І. Влада та опозиція як суб’єкти політичної боротьби в процесі державотворення в Україні [Електронний ресурс] / І. Побочий. — Режим доступу : http://lib.chdu.edu.ua/pdf/ukrpolituk/1/33.pdf. — Назва з екрана.

206. Погоріла Н. Політичні еліти: очікування і розчарування [Електронний ресурс] / Н. Погоріла. — Режим доступу : http://dialogs.org.ua/ru /project/page447.html. — Назва з екрана.

207. Політична культура демократичного суспільства: стан і перспективи в Україні [Текст] : матеріали на ук.-практ. конф., м. Київ, 26-27 лют. 1998 р. / редкол. : М. М. Слюсаревський (голов. ред.) [та ін.]; Ін-т соц. та політ. психології АПН України, Укр. Акад. держ. упр. при Президентові України. — К. : Гнозис, 1998. — 224 с.

208. Політична еліта України : звернення до читатів [Текст] // Національна безпека і оборона. — 2003. — № 9. — С. 2–3.

209. Полякова Н. Л. XX век в социологических теориях общества [Текст] / Н. Л. Полякова. — М. : Издательство «Логос», 2004. — 384 с.

210. Пометун О. Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентністного підходу в українській освіті [Текст] / О. Пометун // Основна школа, 2005. — Вип. 3–4. — С. 66–72.

211. Пометун О. І. Формування громадянської компетентності: погляд з позиції сучасної педагогічної науки [Текст] / О. І. Пометун // Вісник програм шкільних обмінів. — 2005. — № 23. — С. 18.

212. Понеделков А. В. Компетентность востребована (социологический аспект) [Текст] / А. В. Понеделков. — М. : Прогресс, 1991. — 145 с.

213. Понеділко В. Об’єктивна необхідність координації роботи навчальних закладів з підготовки державно-управлінських кадрів та основні завдання її інституцій [Текст] / В. Понеділко // Вісник УАДУ. — 2004. — № 4. — С. 475–482.

214. Попова Г. В. Професійна комунікативна компетентність працівника ОВС [Текст] : автореф. дис. на здобутя наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.01 «Загальна психологія» / Попова Галина Вікторівна ; Університет внутрішніх справ. — Х., 1997. —17 с.

215. Попович М. В. Еліта як соціальний феномен [Текст] / М. В. Попович // Еліти і цивілізаційні процеси формування націй. — К. : ТОВ УВПК «Екс об», 2006. — Т. 1. — С. 9–13.

216. Поппер К. Р. Открытое общество и его враги [Текст] / К. Р. Поппер. — Т. 1 : Чары Платона ; пер. с англ. — М. : Феникс, Международный фонд «Культурная инициатива», 1992. — 448 с.

217. Президент наголошує на необхідності продовження діалогу з опозицією задля врегулювання політичної кризи [Електронний ресурс] // Офіційне інтернет-представництво Президента України. — Режим доступу : http://www.president.gov.ua/news/30000.html. — Назва з екрана.

218. Про визнання такими, що втратили чинність, постанов Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2003 р. N 1444 і від 16 листопада 2005 р. № 1095 [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від від 5 серпня 2009 р. N 813. — Режим доступу : http://search. ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP090813.html . — Назва з екрана.

219. Про державну службу: Закон України [Текст] // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 2012. — № 26. — ст. 273.

220. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності [Електронний ресурс] : Закон України від 11 верес. 2003 р. № 1160-IV — Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi. — Назва з екрана.

221. Про затвердження Наукової програми дослідження розвитку державної служби та вдосконалення кадрового забезпечення державного управління [Текст] : Постанова Кабінету Міністрів України від 8 серпня 2001 р. № 953 // Офіційний вісник України від 23 серпня 2001 р. — № 32. — С. 201. — Ст. 1477. — Код акту19707/2001.

222. Про затвердження Програми підготовки та залучення молоді до державної служби та служби в органах місцевого самоврядування, створення умов для її професійного зростання [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2003 р., № 1444. — Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1444-2003- %EF. — Назва з екрана.

223. Про затвердження Програми розвитку державної служби на 2005-2010 роки [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від

8 червня 2004 р. № 746. — Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=746-2004-%EF. — Назва з екрана.

224. Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні [Електронний ресурс] : Указ Президента України від 03.05.2006 (із змінами і доповненнями). — Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/810/98/page. — Назва з екрана.

225. Про Комплексну програму підготовки державних службовців [Електронний ресурс] : Указ Президента України від 9 листопада 2000 р. № 1212. — Режим доступу : http://zakon1.rada. gov.ua/ cgi-bin/laws/ main.cgi? nreg=1212%2F2000. — Назва з екрана.

226. Про Концепцію адаптації інституту державної служби в Україні до стандартів Європейського Союзу [Електронний ресурс] : Указ Президента України від 5 березня 2004 р. № 278. — Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=278%2F2004. — Назва з екрана.

227. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні [Електронний ресурс] : Закон, прийнятий Верховною Радою України від 16.01.2003, № 433–IV. — Режим доступу : http://zakon5.rada. gov.ua/laws/ show/433-15 . — Назва з екрана.

228. Про Стратегію державної кадрової політики на 2012-2020 роки [Електронний ресурс] : Указ Президента України від 1 лютого 2012 року № 45/2012. — Режим доступу : http://zakon4. rada.gov.ua/ laws/show/45/2012. — Назва з екрана.

229. Проект Стратегії державної кадрової політики від 20.09.2010 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.ppdu-ua.org/.../STRATEGIYA dergslugba. — Назва з екрана.

230. Проскуріна О. О. Формування політичної культури українського суспільства: проблеми і перспективи розвитку [Текст] : автореф. дис. на

здобуття наук степеня канд. пол. наук : спец. 23.00.03 «Політична культура та ідеологія / Олена Олександрівна Проскуріна ; Київський національний університет ім. Тараса Шевченка — К., 2001. — 19 с.

231. Равен Дж. Компетентность в современном обществе. Выявление, развитие и реализация [Текст] / Дж. Равен. — М. : Когито-Центр, 2002. — 396 с.

232. Ради чего принесли в жертву Азарова? Мнение политолога [Електронний ресурс] // The Kiev Times. — 2014. — 30 січня. — Режим доступу : http://thekievtimes.ua/ authority/313339-radi-chego-prinesli-v-zhertvu-azarova-mnenie-politologa.html. — Назва з екрана.

233. Рибак А. І. Особливості політичної культури правлячої еліти в Україні (2005-2009 рр.) [Текст] / А. І. Рибак, А. В. Музичук // Актуальні питання культурології. — Рівне : Видавництво Рівненського державного гуманітарного університету. — № 8. — 2009. — С. 67–72.

234. Рикёр П. Герменевтика. Этика. Политика [Текст] / П. Рикёр. — М. : Изд. центр «Academia», 1995. — С. 3–18.

235. Рожкова И. Особенности формирования политической элиты в Украине [Электронный ресурс] / И. Рожкова. — Режим доступа : http:// www. eurasianhome. org. — Название с экрана.

236. Розвиток демократії в Україні [Текст] : матеріали міжнар. наук. конф., м. Київ, 29 верес. — 1 жовт . 2000 р. / Ред. В. Заблоцький; М. І. Пірен, В. В.Тертичка, І. В. Шкурат та ін. — К. : Центр освіт. ініціатив, 2001. — 792 с.

237. Рудакевич М. І. Теоретико-методологічні засади формування етичної поведінки особистості та їх застосування у процесі підготовки державних службовців [Текст] / М. І. Рудакевич // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. праць. — Одесса : ОРІДУ УАДУ, 2001. — Вип. 8. — С. 79–91.

238. Рудакевич М. Особливості вивченя професійної етики державними службовцями [Текст] / М. Рудакевич // Вісник УАДУ. — 2001. — № 4. — С. 203–209.

239. Рудяков П. М. Національні еліти і становлення «нової ідентичності» [Текст] / П. М. Рудяков // Еліти і цивілізаційні процеси формування націй. — К. : ТОВ УВПК «Екс об», 2006. — Т. 1. — С. 149–155.

240. Русаков С. А. Основы управленческой деятельности [Текст] : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / С. А. Русаков. — М. : Издательский центр «Академия», 2008. — С. 202–207.

241. Русско-английский словарь [Текст] / под. общ. рук. проф. А. И. Смирницкого. — М. : Русский язык, 1997. — 768 с.

242. Савченко І. Г. Соціальна відповідальність органів державної влади в умовах розбудови соціальної держави [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. держ. упр. : спец. 25.00.01 «Теорія та історія державного управління» / Ілля Григорович Савченко ; Харків. регіон. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. — Х., 2007. — 18 с.

243. Сагирова А. И. Особенности политической элиты в Украине [Электронный ресурс] / А. И. Сагирова. — Режим доступа : http://www.rusnauka.com/9_KPSN_2011/Politologia/4_83735.doc.htm. — Название с экрана.

244. Саламатов В. Проблема розуміння ефективності діяльності державними службовцями [Текст] / В. Саламатов // Підвищення ефективності державного управління: стан, перспективи та світовий досвід : зб. наук. пр. ; за заг. ред. В. М. Князєва. — К., 2000. — С. 82–88.

245. Салихов Б. В. Интеллектуальный капитал организации: сущность, структура и основы управления [Текст] : монографія / Б. В. Салихов. — М. : Издательский дом «Дашков и К», 2009. — 156 с.

246. Самсонова Н. В. Конфликтологическая культура специалиста и технология ее формирования в системе вузовского образования [Текст] : монографія / Н. В. Самсонова. — Калининград : Изд-во КГУ, 2002. —148 с.

247. Саханенко С. Іраціональна модель прийняття управлінських рішень органами місцевого самоврядування [Текст] / С. Саханенко // Актуальні проблеми державного управління. — Вип. 4 (48). — О. : ОРІДУ, 2011. — С. 191–194.

248. Селіванов В. Ціннісно-правовий вимір вітчизняного державного управління [Текст] / В. Селіванов // Право України: Юрид. журн. / Редкол.: Ю. Святоцький (голов. ред.). — 2004. — № 4. — С. 30–36.

249. Семчинський К. В. Переформування національної еліти в період переходу держави від авторитарного до демократичного правління [Текст] / К. В. Семчинський // Еліти і цивілізаційні процеси формування націй. — К. : ТОВ УВПК «Екс об», 2006. — Т. 1. — С. 283–291.

250. Сергатюк Д. Критерії оцінення елітарності й ефективності діяльності сучасної політичної еліти [Електронний ресурс] / Д. Сергатюк. — Режим доступу : http://lib.chdu.edu.ua/pdf/ukrpolituk/3/17.pdf. — Назва з екрана.

251. Сергеев В. М. Демократия как переговорный процесс [Текст] : монография / В. М. Сергеев. — М. : МОНФ, 1999. — 146 с.

252. Система политических ориентаций как объект микрополитики [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://nicbar.ru/mikropolitika_03.htm. — Название с экрана.

253. Система правления Египта [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://egipet.uz/category/carstvennost-i-religiya/sistema-pravleniya. — Название с экрана.

254. Сіверс В. Розбудова державного апарату як складової громадянського суспільства в Україні [Текст] / В. Сіверс // Вісн. УАДУ. — 2001. — № 3. — С. 240–250.

255. Скворцов Л. В. Предисловие [Текст] / Л. В. Скворцов // Диалог культур. — М. : ИНИОН РАН, 2004. — 129 с.

256. Скумін А. Без еліти: нові кадрові ініціативи влади — чергова порція «реформаторського» піару [Електронний ресурс] / А. Скумін // Український тиждень. — 2012. — 20 лютого (№ 6). — Режим доступа : http://tyzhden.ua/Politics/41898/. — Назва з екрана.

257. Слободзян М. Єдиний рецепт, про який можна говорити — це політичний діалог [Електронний ресурс] / М. Слободзян. — Режим доступу : http://www.ogo.ua/articles/view/2014-01-20/46617.html . — Назва з екрана.

258. Словник іншомовних слів: 23000 слів та термінологічних словосполучень [Текст] / уклад. Л. О. Пустовіт, О. І. Скопненко, Г. М. Сюта, Т. В. Цимбалюк. — К. : Довіра, 2000. — 1017 с.

259. Слюсаренко О. Про професійний добір і фахове навчання в системі кар’єрного розвитку державних службовців країн Північної Америки та Європи [Текст] / О. Слюсаренко // Вісник УАДУ. — 2004. — № 2. — С. 202–210.

260. Социальный механизм управления [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://www.webarhimed.ru/page-579.html. — Название с экрана.

261. Соціологи: довіра українців до влади постійно падає [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://news.finance.ua/ua/~ /1/0/all/2013/08/21 /307678. — Назва з екрана.

262. Ставнійчук М. Реформа, з якою Україна запізнюється на 20 років [Текст] / М. Ставнійчук // Дзеркало тижня. — 2012. — 30 листопада (№ 44). — С. 10.

263. Сучасна управлінська еліта в Україні: якісні характеристики, шляхи та методи підготовки [Текст] : монографія / за ред. М. І. Пірен, В. А. Ребкала. — К. : Вид-во НАДУ, 2003. — 180 с.

264. Тарасенко В. Куди переходить «перехідне» суспільство [Текст] / В. Тарасенко // Віче. — 2001.— № 5. — С. 45–59.

265. Тарасенко В. І. Інноваційна трансформація в Україні та її результати і наслідки [Текст] / В. І. Тарасенко // Українське суспільство на порозі третього тисячоліття. — К. : Ін-т соціології НАН України, 1999. — 687 с.

266. Татусяк С. Вінниччина — серце України [Електронний ресурс] / С. Татусяк. — Режим доступу : http:// www. vinrada. gov. ua/ komunalne-gospodarstvo- 3621.htm. — Назва з екрана.

267. Тейлор Ф. Основы научного менеджмента [Текст] / Ф. Тейлор. — М. : Прогресс, 1992. — 430 с.

268. Темнов Е. И. Макиавелли [Текст] / Е. И. Темнов. — М. : Юридическая литература, 1979. — 72 с.

269. Тенденции развития элиты в Украине [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://christsocio.info/content/view/918/ . — Название с экрана.

270. Теоретические основы элитологии образования [Текст] / Г. К. Ашин, Л. Н. Бережнова, П. Л. Карабущенко, Р. Г. Резаков // Моск. открытый соц. ун-т; МГИМО (У) МИД РФ. — М. : МОСУ, 1998. — 432 с.

271. Ткач В. Розрив шаблону: самолюстрація еліт [Текст] / В. Ткач // Українська правда. — 2014. — 14 травня. — С. 3.

272. Траверсе О. О. Лідерство і еліти у процесі становлення української політичної нації [Текст] / О. О. Траверсе // Еліти і цивілізаційні процеси формування націй. — К. : ТОВ УВПК «Екс об», 2006. —Т. 1. — С. 299–307.

273. Тужанський Д. Посттоталітарна суть української еліти в умовах масового суспільства [Електронний ресурс] / Д. Тужанський // Хай Вей. — 2008. — 5 лютого. — Режим доступу : http://h.ua/story/81653/. — Назва з екрана.

274. Україна 2014-2015: долаючи виклики (аналітичні оцінки) [Електронний ресурс] / Ю. Якименко (керівник проекту), А. Биченко, В. Замятін [та інш.]. — Режим доступу : http://www.razumkov.org.ua/upload/1424704722_file.pdf. — Назва з екрана.

275. Українці втрачають віру в свою здатність впливати на владу [Електронний ресурс] // Українська правда. — 2013. — 17 серпня. — Режим доступу : http://www.pravda.com.ua/news/2013/08/17/6996215/. — Назва з екрана.

276. Управління людськими ресурсами. Філософські засади [Текст] : навч. посібник / В. Г. Воронкова А. Г. Беліченко, О. М. Попов, Н. О. Рєзанова.— К. : Професіонал. — 576 с.

277. Фергюсон А. Опыт истории гражданского общества [Текст] : монография / А. Фергюсон. — М. : РОССПЭН, 2000. — 391 с.

278. Филиппов А. В. Работа с кадрами: психологический аспект [Текст] : монографія / А. В. Филиппов. — М.: Экономика, 1990. — 141 с.

279. Формування й оновлення політико-управлінської еліти в сучасній Україні [Текст] : зб. наук. пр. / за заг. ред. М. І. Пірен. — К. : Вид-во НАДУ, 2005. — 204 с.

280. Ханстантинов В. О. Політкоректність у політиці [Текст] / В. О. Ханстантинов // Наукові праці. Серія політичні науки. — Вип. 52. — 2007. — С. 17–26.

281. Хуторской А. В. Ключевые компетенции и образовательные стандарты [Электронный ресурс] / А. В. Хуторской : доклад на отделении

философии образования и теории педагогики РАО 23 апреля 2002. — Режим доступа : www/eidos.ru/news/compet/htm. — Название с экрана.

282. Цвєтков В. Державне управління: основні фактори ефективності (політико-правовий аспект) [Текст] : монографія / В. Цвєтков. — Х. : Право, 1996. — 164 с.

283. Циба В. Життєва компетентність у соціології [Текст] / В. Циба // Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство : науково–методичний збірник. — К. : Контекст, 2000. — С. 87–93.

284. Циркін І. М. Формування демократичної політичної культури особистості в умовах трансформаційного суспільства [Текст] : дис. на здобуття наук. ступеня кандидата політичних наук : спец. 23.00.03 «Політична культура та ідеологія» / Ігор Маркович Циркін ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. — К., 2013. — 190 с.

285. Черезова І. О. Мовленнєва компетентність як одна з головних вимог до індивідуально-психологічних особливостей сучасного вчителя [Електронний ресурс] / І. О. Черезова. — Режим доступу : http://www.bdpu.org. — Назва з екрана.

286. Чукут С. А. Відтворення генераційної цілісності духовної культури: управлінський аспект [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня. д-ра держ.упр. : спец. 25.00.01 «Теорія та історія державного управління» / Світлана Анатоліївна Чукут ; Укр. Акад. держ. упр. при Президентові України. — К., 1999. — 34 с.

287. Шекшня С. В. Стратегическое управление персоналом в эпоху интернета [Текст] : монографія / С. В. Шекшня, Н. Н. Ермошкин. — М. : Бизнес-школа Интел-синтез, 2002. — 336 с.

288. Шепель В. М. Управленческая этика [Текст] : монографія / В. М. Шепель — М. : Экономика, 1989. — 287 с.

289. Шитрьов О. М. Етична інфраструктура як механізм впливу на формування управлінської еліти [Електронний ресурс] / О. М. Шитрьов. — Режим доступу : http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/govermgmt/2010/130-117-16.pdf. — Назва з екрана.

290. Шляхи виходу з політичної кризи: думки експертів [Електронний ресурс] // Голос Столиці. — 2014. — 4 лютого. — Режим доступу : http://newsradio.com.ua/2014_02_04/SHljahi-vihodu-z-pol-tichno-krizi-dumki-ekspert-v/. — Назва з екрана.

291. Шон Д. Рефлективный практик [Текст] / Д. Шон // Стратегическое планирование маркетинга (оригинал: Strategic Marketing Planning, Malcolm Mc Donald). Экономическая литература. — СПб. : Издательский дом Питер, 2000. — 272 с.

292. Шпак В. Ю. В чем состоит специфика политического процесса в современной России? [Текст] / В. Ю. Шпак // Политология в вопросах и ответах: учебное пособие для вузов / Ю. Г. Волков (ред.). — М. : Гардарики, 1999. — 471 с.

293. Щербакова О. И. Формирование и развитие понятия «конфликтологическая культура личности» в теории и практике современной конфликтологии [Текст] / О. И. Щербакова // Проблемы современного образования. — 2010. — № 2. — С. 23–26.

294. Эрли К. Культурная компетентность [Электронный ресурс] / К. Эрли, Э. Мосаковски. — Режим доступа : http://www.mm.com.ua. — Название с экрана.

295. Якубовський О. П. Кадри, еліти, лідерство [Текст] : навч.-метод. посібник / О. П. Якубовський, Л. Л. Приходченко ; Українська академія держ. управління при Президентові України. Одеський філіал. — О. : ОФ УАДУ ; Оптімум, 2001. — 173 с.

296. Якубовський О. Державна влада і громадянське суспільство: система взаємодії [Текст] : монографія. — О. : ОРІДУНАДУ, 2004. — 310 с.

297. Якубовський О. Взаємодія держави і громадянського суспільства в Україні [Текст] / О. Якубовський, Т. Бутирська // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України : науковий журнал. — 01/2004. — № 1. — С. 317–321.

298. Якщо влада не почне політичний діалог, можуть бути жертви [Електронний ресурс] // Gazeta.ua. — 2014. — 19 січня. — Режим доступу : http://gazeta.ua/articles/politics/_akscho-vlada-ne-pochne-politichnij-dialog-mozhut -buti-zhertvi/537070. — Назва з екрану.

299. Ямницький В. М. Розвиток життєтворчої активності особистості: теорія та експеримент [Текст] : монографія / В. М. Ямницький. — Одеса : ПНЦ АПН України — СВД Черкасов М. П., 2006. — 362 с.

300. Янукович підписав скандальні закони, прийняті 16 січня [Електронний ресурс] // Телекритика. — 2014. — 17 січня. — Режим доступу : http://www.telekritika.ua/pravo/2014-01-17/89425. — Назва з екрана.

301. Ярослав Л. Психологічний аналіз структури конфліктологічної компетентності майбутнього вчителя [Текст] / Л. Ярослав // ВІСНИК НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка. — 2010. — №1. — С. 56–62.

302. Acland A. Uncovering the roots of stakeholder dialogue [Text] / Acland A. // Elements Magazine. — 2000. — Vol. 1: 1. — 322 p.

303. Ainsworth S. H. Modelling Political Efficacy and Interest Group Membership [Text] / S. H. Ainsworth // Political Behavior, 2000. — Vol. 22. — 104 p.

304. Almond G. The Civil Culture. Political Attitudes and Democracy in Five Nations [Text] / Almond G., Verba S. — Princeton, NJ: Princeton University Press, 1965. — 123 p.

305. Bolman L. Reframing Organizations. Artistry [Text] / L. Bolman, T. Deal // Chice and Leader-ship. — San-Francisco, 1991. — 483 p.

306. Campion M. A. Relations between work group characteristics and effectiveness: Implications for designing effective work groups [Text] / M. A. Campion, G. J. Mcdsker, A. C. Higgs // Personnel Psychology. — 1993.— № 46. — P. 823–850.

307. Cleveland H. The birthday of a new world. A keynote address to the World Future Society's conference [Text] / H. Cleveland. — Minneapolis : Minnesota, 1991. — July 25. — 231 p.

308. Dahl R. Development and Democratic Culture in Consolidating the Third Wave Democracies [Text] / R. Dahl / Ed. by L. Diamond, Marc F. Plattner — Baltimor; London, 1997. — 360 p.

309. Democracy in developing countries. Africa [Text] / Ed. by Diamond L., Linz J., Lipset S., 1988-1989, 3 vols. — Boulder, CO: Lynne Rienner Publishers, 1989. — 412 p.

310. Diamond L. Developing and sustaining democratic government in the Third World. Paper presented at the 1986 Annual Meeting of the American Political Science Association [Text] / Diamond L., Linz J., Lipset S. — Washington : DC, 1986. — August 28–31. — 270 p.

311. Dror Ye. The capacity to govern : a report to the Club of Rome [Text] / Ye. Dror. — London; Portland, OR : F.Cass, 2001. — 264 p.

312. Education for Democratic Citizenship 2001−2004: Recommendation (2002) 12 of the Committee of Ministers to member states on education for democratic citizenship [Text] / Adopted by the Committee of Ministers on 16 October 2002 at the 812th meeting of the Minister' Deputies. — Strasbourg : Council of Europe. Doc.DGIV/EDU/CIT, 2002. — 38 p.

313. Edwards G. C. Presidential Leadership [Text] / G. C. Edwards, S. J. Wayne // Politics in the Making. — Princeton: Princeton University Press, 1998. — 624 p.

314. Ellinor L. Dialogue: Rediscover the Transforming Power of Conversation [Text] / L. Ellinor, G. Gerard. — London : Wiley, 1998. — 230 p.

315. Forstner G. Building dialogue into the public consultation process [Text] / G. Forstner, J. Bales // Public Relations Quarterly, 1992. — P. 31−35.

316. Gordon G. Public Administration on America [Text] / Gordon G. — Fourth editoin. — New York : St. Martins Press, Inc., 1992. — 342 p.

317. Harry Eckstein. Developing Democracy // Toward Consolidation. — Baltimore : The John Hopkins University Press, 1999. — 362 p.

318. Holmes L. HRM and the irresistible rise of the discourse ofcompetence [Text] / L. Holmes // Personnel Review. — I995.—Vol. 24. — № 4.

319. Hutmacher W. Key competencies for Europe [Text] / W. Hutmacher // Report of the Symposium Berne, Switzezland 27–30 March Council for Cultural Co-operation (CDCC). — Secondary Education for Europe Strasburg, 1997. — 127 p.

320. Kullberg I. Elites, Institutions and Democratization in Russia and Eastern Europe [Text] / I. Kullberg, J. Higley, J. Pakulski. — Gill G. (ed.) Elites and Leadership in Russian Politics. — St. Martin’s Press, 1998. — P. 106–183.

321. Lash S. Critique of Information [Text] / Scott Lash. — London : Sage Publications Ltd., 2002. — 234 p.

322. Lasswell H.D. Power and Society. A Framework for Political Inquiry [Text] / H.D. Lasswell, A. Kaplan. — London : Routledge & Kegan Paul, 1950. — 312 p.

323. Lee S. M. A Management Science Approach to Contin gency Models [Text] / S. M. Lee, F. Luthans, D. Olson // Management Journal. —1982. — Vol. 25. — № 3. — P. 553−566.

324. Lippman W. Preface Politics [Text] / W. Lippman. — N.Y. : Mitchel Kennerley, 1950.— 348 p.

325. Merton R. Social Theory and Social Structure [Text] / R. Merton. — Glencoe: The Free Press, 1968. — 880 p.

326. Miles R. Organization Strategy, Structure, and Process [Text] / R. Miles, Ch. Snow. — Stanford: Business Classic, 1978 — 271 p.

327. Political party dialogue: general characteristics [Text] // International Institute for Democracy and Electoral Assistance. — 2013. — 43 p.

328. Senge P. The leaders new work: building learning organizations [Text] / P. Senge // Sloan Management Review. — 1990. — P. 7–23.

329. Spencer L. M., Spencer S. M. Competence at Work: Model for Superior Performance [Text] / L. M. Spencer, S. M. Spencer. — N. Y. : Wiley, 1993.— 231 p.

330. The Oxford Russian Dictionary: Russian-English: [Text] New: Русско-английский словарь: Около 180 тыс. слов и словосочетаний — Oxford University Press, 1999. — 606 с.

331. Tuning Educational Structures in Europe [E-resource]. — Access mode : http : // www. Relint. Deusto. Es / Tuning Project/index.htm. — The name of the screen.

332. Visser W. Policy Dialogue on Sustainability: A New Model — The Case of the Corporate Leaders Group on Climate Change [Text] / W. Visser // Cambridge Programme for Sustainability Leadership Paper Series, 2007. — № 3. — P. 23−33.